

BIBLIOTECA CENTRALĂ
REGIONALĂ BANAT
TIMIȘOARA

Pisneava

VIRGIL VINTILESCU

Dimitrie
ȚICHINDEAL

1965

3006

VIRGIL VINTILESCU

DIMITRIE ȚICHINDEAL

STAMPAT ÎN A. M. G. M. BUCUREȘTI

Țichindeal

Țichindeal

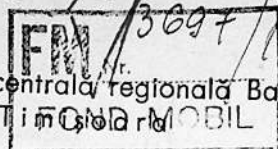
DIMITRIE ȚICHINDEAL

(După portretul originalu de Sava Petrescu, 1815, Timișoara)

DIMITRIE ȚICHINDEAL
Portret cu semnătura din 1815.

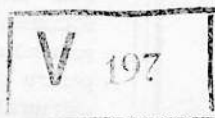
91
✓-64.

Biblioteca centrală regională Banat
Timișoara

Virgil Vintilescu

DIMITRIE ȚICHINDEAL

Timișoara, 1965

Inițiativa Bibliotecii centrale regionale din Timișoara de a proceda la tipărirea unor lucrări menite să creeze o imagine de ansamblu asupra tradițiilor culturale ale regiunii Banat se înscrie în acțiunea de valorificare, pe plan local, a moștenirii culturale din trecut.

În momentul de față ea dispune de un fond documentar (volume și periodice) capabil să satisfacă necesitățile documentării specialiștilor, în deosebi în domeniul filologiei. De asemenea dispune de un serviciu bibliografic specializat care ușurează simțitor activitatea cercetătorilor.

La alcătuirea prezentei lucrări Biblioteca și-a adus contribuția sa în sensul că ne-a oferit posibilitatea documentării, dispunând de edițiile Țichindeal și de celelalte lucrări privitoare la activitatea acestui cărturar bănățean. Ținem să exprimăm, cu acest prilej, cele cuvenite Bibliotecii centrale regionale, pentru grija cu care s-au păstrat și s-au achiziționat toate acele documente privitoare la cultura română din Banat, dar mai ales pentru grija deosebită față de mărturiile literare ale acestei regiuni.

AUTORUL

„Să se aducă poporul
cest neglect în calea cul-
turii mai departe, să fie
de o lature celorlalte
nații, care lui încă sunt
datoare mulțumire pen-
tru lumina cu carea ele
lucesc.“

ȚICHINDEAL, *Adunare
de lucruri moralicești*,
Buda, 1808.

Mișcarea culturală, socială și națională a românilor bănățeni de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea cunoaște în persoana lui Dimitrie Țichindeal pe unul dintre reprezentanții ei de frunte ; de asemenea, începînd din anul 1838, cînd Heliade îi retipărește *Fabulele*, și sfîrșind cu 1885, cînd preotul Russu din Arad dă o nouă ediție, falsificată, prezentîndu-l pe autor drept un plagiator nepriceput, Țichindeal reține atenția celor mai reprezentativi scriitori ai literaturii române, este un model de patriotism și de sacrificiu în numele unei idei nobile.

Mihai Eminescu i-a cunoscut lucrările, și-a dat seama de rolul pe care la vremea sa l-a jucat în cultura noastră și de aceea ne-a lăsat una dintre cele mai laconice dar prețioase caracterizări, încadrîndu-l între cei care au scris o limbă

„ca un fagure de miere“ și au crezut într-un ideal măreț; în 1870 îl acoperea cu lauda sa. În *Epigonii*, când îl numea „*Cichindeal gură de aur*“.

Desigur că nici după 1885 aprecierea sa n-a dispărut cu totul. Ea avea să fie făcută la 29 martie 1892, chiar în cadrul Academiei Române, de către unul dintre cărturarii de frunte ai Ardealului, Iosif Vulcan, care i-a consacrat discursul său de recepție.

De atunci însă, exceptîndu-i pe bănățeni, figura lui Țichindeal a interesat din ce în ce mai puțin, poate că ar fi dispărut aproape cu totul din conștiința publicului, dacă n-ar fi existat cunoscuta apreciere a lui Eminescu.

Se vorbește din ce în ce mai puțin despre el, se scrie doar din cînd în cînd, iar lucrările mai noi de literatură română modernă fie îi amintesc numai numele, fie îi consacră doar cîteva cuvinte. Există, ce-i drept, unele lucrări mai vechi, care scot în evidență rolul lui Țichindeal în cultura noastră, uneori chiar îi exagerează meritele, dar lipsește lucrarea care, în mod obiectiv, să arate în ce constă aportul său la volumul de *Fabule*, cît de aproape a mers de Obradovici și unde intervine contribuția sa originală. O astfel de lucrare poate să rezulte numai din compararea ediției Russu, din 1885, cu cea din 1814 și cu o ediție Obradovici. Rezultatul acestei comparații, anticipăm, va fi în favoarea lui Țichindeal. Iată de ce în lucrarea noastră vom insista în mod deosebit asupra acestui lucru și, bineînțeles, raportîndu-ne și la celelalte

lucrări ale sale, vom căuta să stabilim locul ce-l ocupă neobositul cărturar bănăţean în cultura română.

*

Dimitrie Țichindeal este unul din adepții mișcării culturale de luminare a românilor din Transilvania, cunoscută în istoria culturii noastre sub denumirea de Școala ardeleană. Alături de Mihail Roșu, Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici-Loga, el reprezintă ideologia luminilor în Banat și, totodată, spiritul de redeșteptare națională a românilor bănățeni. Dar, în timp ce Micu, Șincai, Maior, în vederea redactării lucrărilor lor au cercetat bibliotecile mari din Europa, au apelat la documente dintre cele mai felurite, Țichindeal s-a gândit la mijloace mai modeste, la traduceri și adaptări din literatura sîrbă, socotindu-le a fi mai apropiate, mai utile pentru neamul său aflat într-o stare culturală mai înapoiată ; de aci provine preocuparea sa pentru îndrumări și sfaturi, urmărind să-i ridice pe români între națiunile culte ale Europei. Așa se explică ecoul pe care l-au găsit în sufletul său cuvintele adresate de Dositei Obradovici sîrbilor, aflați într-o situație asemănătoare cu românii. Adaptînd textul sîrbesc la poporul nostru, el i se adresa națiunii române cu îndemnul de a se lumina, pentru că numai astfel va putea să se ridice în fața lumii și să fie demnă de strămoșii săi romani.

„Mintea ! mărită nație daco-românească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Țara Ungurească, mintea ! Cînd te

„ca un fagure de miere“ și au crezut într-un ideal măreț; în 1870 îl acoperea cu lauda sa în *Epigonii*, când îl numea „*Cichindeal gură de aur*“.

Desigur că nici după 1885 aprecierea sa n-a dispărut cu totul. Ea avea să fie făcută la 29 martie 1892, chiar în cadrul Academiei Române, de către unul dintre cărturarii de frunte ai Ardealului, Iosif Vulcan, care i-a consacrat discursul său de recepție.

De atunci însă, exceptîndu-i pe bănățeni, figura lui Țichindeal a interesat din ce în ce mai puțin, poate că ar fi dispărut aproape cu totul din conștiința publicului, dacă n-ar fi existat cunoscuta apreciere a lui Eminescu.

Se vorbește din ce în ce mai puțin despre el, se scrie doar din cînd în cînd, iar lucrările mai noi de literatură română modernă fie îi amintesc numai numele, fie îi consacră doar cîteva cuvinte. Există, ce-i drept, unele lucrări mai vechi, care scot în evidență rolul lui Țichindeal în cultura noastră, uneori chiar îi exagerează meritele, dar lipsește lucrarea care, în mod obiectiv, să arate în ce constă aportul său la volumul de *Fabule*, cît de aproape a mers de Obradovici și unde intervine contribuția sa originală. O astfel de lucrare poate să rezulte numai din compararea ediției Russu, din 1885, cu cea din 1814 și cu o ediție Obradovici. Rezultatul acestei comparații, anticipăm, va fi în favoarea lui Țichindeal. Iată de ce în lucrarea noastră vom insista în mod deosebit asupra acestui lucru și, bineînțeles, raportîndu-ne și la celelalte

lucrări ale sale, vom căuta să stabilim locul ce-l ocupă neobositul cărturar bănăţean în cultura română.

★

Dimitrie Țichindeal este unul din adepții mișcării culturale de luminare a românilor din Transilvania, cunoscută în istoria culturii noastre sub denumirea de Școala ardeleană. Alături de Mihail Roșu, Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici-Loga, el reprezintă ideologia luminilor în Banat și, totodată, spiritul de rededeptare națională a românilor bănățeni. Dar, în timp ce Micu, Șincai, Maior, în vederea redactării lucrărilor lor au cercetat bibliotecile mari din Europa, au apelat la documente dintre cele mai felurite, Țichindeal s-a gândit la mijloace mai modeste, la traduceri și adaptări din literatura sîrbă, socotindu-le a fi mai apropiate, mai utile pentru neamul său aflat într-o stare culturală mai înapoiată ; de aci provine preocuparea sa pentru îndrumări și sfaturi, urmărind să-i ridice pe români între națiunile culte ale Europei. Așa se explică ecoul pe care l-au găsit în sufletul său cuvintele adresate de Dositei Obradovici sîrbilor, aflați într-o situație asemănătoare cu românii. Adaptînd textul sîrbesc la poporul nostru, el i se adresa națiunii române cu îndemnul de a se lumina, pentru că numai astfel va putea să se ridice în fața lumii și să fie demnă de strămoșii săi romani.

„Mintea ! mărită nație daco-românească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Țara Ungurească, mintea ! Cînd te

vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bone, te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pe pământ înaintea ta de cum tu vei fi oculiruit în turpina în carea ai căzut. Că faptele bune sînt ție firească omenie. Mărirea, însuflețirea cea mare, bărbăția, acestea sînt faptele bune ale strămoșilor tăi, adevă ale romanilor celor bătrîni, acestea sînt diamanturile ceale scumpe; însă e de lipsă ca mîna înțelepciunii să le speale, curățească și să le netezească și strălucitoare să le facă.“¹

Nu numai în textul citat, ci în toate lucrările sale, în întreaga sa activitate culturală și didactică, alături de ceilalți corifei ai Școlii ardelene, a susținut ideea unității naționale a românilor de pretutindeni, emanciparea noastră națională. În opera sa își găsesc expresie năzuințele maseilor populare din Banat spre luminare și spre unitate națională, într-o perioadă în care acțiunile de deznaționalizare întreprinse de imperiul habsburgic îmbracă cele mai felurite forme.

Țichindeal își desfășoară activitatea într-un moment crucial din istoria românilor bănățeni, hotărîtor pentru viitorul lor național. O scurtă privire asupra acestui moment istoric va pune și mai clar în lumină rolul jucat de cărturarul bănățean în mișcarea noastră națională și culturală.

Vreme îndelungată Banatul a trebuit să suporte asuprirea turcească. De nenumărate ori a fost teatrul de luptă al turcilor cu austriecii, ceea ce a avut drept urmare pierderea unui număr

¹ Dimitrie Cichindeal, *Filozoficești și politicești prin Fabule moralnice învățături*, Buda, 1814.

însemnat din populația românească și sărăcirea celei care a supraviețuit. Spre deosebire de Transilvania, el a rămas mai mult timp sub ocupația Austriei și numai din 1779 o parte a sa a fost încorporată la Ungaria. Pentru a avea mai multe brațe de muncă pe care să le folosească în vederea exploatării solului și subsolului de aci, dar și pentru a-i diviza pe români, austrieicii au recurs la cunoscutul procedeu al colonizărilor. În masa compactă de români ei au colonizat sate întregi cu populație germană, din rîndul căreia recrutau elementele necesare conducerii administrative. Începînd cu anul 1690 vine în Banat un mare număr de sîrbi cărora, la 20 august 1691, prin diploma leopoldină, li se acordă dreptul de a pune arhiepiscopul lor, acesta, la rîndul său, avînd puterea „de a dispune de toate bisericile de ritul oriental, de a rîndui preoți sîrbi în orașe și sate și a dispune de toți cîți mărturisesc religiunea greco-ortodoxă.”¹

Românii bănățeni, fiind mai toți de religie ortodoxă, au trecut, în felul acesta, sub păstoria bisericii sîrbești de la Carloviț. Această tactică a habsburgilor urmărea să atenueze conflictul dintre imperiu și populația sîrbă, care lupta pentru drepturile sale naționale, pe de o parte, iar pe de altă parte să abată atenția românilor de la lupta principală pe care trebuiau s-o ducă împotriva austrieicilor și să-i pună în conflict cu un popor la fel de asuprit din punct de vedere național și social. Era, cu alte cu-

¹ Apud I. Vuia, *Școalele românești bănățene în secolul XVIII*. Studiu istoric, Orăștie, 1896.

vinte, o aplicare a cunoscutului principiu al marilor imperii : „Divide et impera“.

Fetele bisericești de la Carloviț și-au luat imediat rolul în serios ducînd, potrivit poruncilor primite de la habsburgi, o politică de înăbușire a oricărei încercări de manifestare a spiritului național românesc. Ani de-a rîndul a trebuit să se lupte împotriva asupririi naționale și sociale exercitată de episcopii sîrbi. Intrigilor puse la cale de aceștia le-au căzut victimă numeroși cărturari bănățeni animați de idealul luptei pentru trezirea conștiinței noastre naționale. Cele mai nefaste urmări ale păstoriei sîrbești au constat însă în împiedicarea dezvoltării culturii și a învățămîntului în limba română.

După 1779, folosindu-se de fondurile materiale bisericești, exploataatorii de naționalitate sîrbă aparținînd clerului au putut să-și cumpere averi mari și să intre în rîndurile celor ce dețineau puterea politică în statul austriac. În felul acesta posibilitățile de asuprire națională și socială a românilor au crescut enorm.¹

În ciuda acestor greutăți, către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, asistăm la afirmarea din ce în ce mai insistentă a românilor bănățeni ca o națiune puternică, numeroasă, cu drepturi legitime asupra unui teritoriu pe care se găseau de atîtea veacuri. Situația grea în care se afla imperiul i-a determinat pe conducătorii lui să recurgă la anumite măsuri care au permis dezvoltarea, în limitele necesare, a românilor.

¹ Cf. G. Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Editura autorului, Lugoj, 1904, p. 349.

Războaiele Austriei cu Turcia și cu Franța au adus imperiului pagube materiale serioase, inclusiv pe teritoriul Banatului. Astfel, războiul contra turcilor, declarat în 1788, a avut drept rezultate : 40 000 morți, 25 000 răniți și cheltuieli de 70 000 000 florini. Războiul lui Francisc I cu Franța a înghițit 5 000 ostași, 1 000 cai și 4 000 000 florini. ¹

În războaiele cu Napoleon austrieii au emis 1 060 milioane bilete negre, 350 milioane monede de aramă. A fost un adevărat faliment care a produs o mare sărăcie și o mizerie cruntă în întreg imperiul austriac. În felul acesta împărații austrieци s-au văzut nevoiți să ia o serie de măsuri care să refacă și să sporească bogățiile țării.

Așa se explică măsurile imperiale pentru dezvoltarea învățămîntului ; ele erau determinate, în ultima instanță, de dorința de a avea oameni luminați, care să producă bogății cît mai multe. De acest lucru și-au dat seama sfetnicii cei mai apropiați ai Mariei Tereza. Astfel, într-un raport al său către împărăteasă, Kaunitz arăta că dezvoltarea industrială a imperiului nu se poate produce decît dacă se iau măsuri pentru dezvoltarea culturii, iar aceasta, la rîndul său, presupune lărgirea învățămîntului. Industria și cultura nu pot înflori într-o țară în care domină neștiința. ²

¹ G. Popovici, *Lucr. cit.*, p. 354, 358.

² Cf. Romul Munteanu, *Contribuția școlii ardelenene la culturalizarea maselor*, Editura de stat didactică și pedagogică, 1962, p. 34.

Iosif al II-lea s-a sprijinit și el pe școală, cu scopul de „... a crea pentru statul său o singură categorie de ascultători supuși, de Untertani gata de bir și de miliție“, constată Nicolae Iorga.¹

Reformele cu caracter iluminist, petrecute în-deosebi sub Iosif al II-lea, se datoresc, deci, necesităților de a ridica imperiul din punct de vedere economic. Se simțea tot mai mult nevoia de a avea cetățeni pricepuți, indiferent de naționalitate, care, lucrând în întreprinderi, să mărească veniturile statului.²

La aceasta se adaugă dorința de a împiedica apariția unor mișcări sociale ca cea de la 1784, precum și influența ideilor iluminismului francez, care cuprindeau, treptat, Europa, în ciuda unor serioase opreliști.

Apar, în aceste condiții, atât pentru români, cât și pentru celelalte națiuni asuprite din imperiul austriac, unele posibilități de dezvoltare.

Pentru românii bănățeni se crează, din motivele arătate, școlile grănicerești. În 1763 Maria Tereza înființează în Banat treisprezece școli ale căror spese materiale erau suportate de imperiu. Acțiunea începută este continuată de fiul său, Iosif al II-lea, urmărind aceleași scopuri, dar într-o formă ceva mai deghizată.

S-a vorbit mult în trecut despre generozitatea habsburgilor față de români, manifestată mai ales prin crearea acestor școli. Există însă docu-

¹ Nicolae Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Editura Casei Școalelor, București, 1928, p. 123.

² Cf. Romul Munteanu, *Lucr. cit.*, p. 37.

mente ale vremii care dovedesc că nimic nu s-a făcut din generozitate, că oficial li se spunea românilor una, iar practic se întâmpla cu totul altceva. Obiectivul principal era germanizarea naționalităților, iar nu dezvoltarea în spiritul lor specific. Școlile naționale au fost privite de către autoritățile habsburgice ca o piedică și „nicicînd nu erau considerate ca egal îndreptățite cu cele germane.“¹

Istoricul Helfert în „*Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*“, Praga, 1860, p. 428, arată că aceste școli erau socotite drept o sarcină care stă pe capul comunelor militare.² Hetzel, în *Geschichte und Statistik des Volksschulwesens*, Temesvar, 1873, p. 89, afirmă textual : „Se zicea public că limba maternă în școale, numai de aceea trebuie folosită, ca prin ea pruncii negermani să-și însușească limba germană ; s-a tolerat limba provinciei ca un ce necesar neplăcut și ca un mijloc al scopului germanizării“.³

O Rezoluție imperială din 4 iulie 1764 prevedea că în fiecare comună și în fiecare companie să fie numit un învățător german, a cărui misiune era de a-i învăța pe români limba germană.⁴

Cu toate că tendința de germanizare s-a manifestat puternic, școlile grănicerești au jucat un rol însemnat în viața culturală a românilor bă-

¹ I. Vuia, *Școalele românești bănățene în sec. XVIII*. Studiu istoric, Orăștie, 1896, p. 57.

² *Ibidem*, p. 57.

³ Apud I. Vuia, *Lucr. cit.*, p. 58.

⁴ Cf. Romul Munteanu, *Lucr. cit.*, p. 99.

năteni. Ele au contribuit la crearea unei intelectualități care avea să propage cultura și știința, la nivelul posibilităților existente, în rîndul populației române care era extrem de puțin instruită.

Nu se poate trage însă concluzia că pînă la apariția acestor școli învățămîntul românesc ar fi fost inexistent.

Pe baza unor inscripții aflate la biserica din Lugoj, I. Vuia¹ a demonstrat că pînă la 1760 s-a folosit în scris limba română și, ca urmare, trebuie să fie existat și școli la care se învăța limba națională. El îl citează apoi pe S. M. Hetzel, care în *Geschichte und Statistik des Volksschulwesens*, Temesvar, 1873, afirmă că la Mehadia, pe la 1748, românii au avut o școală națională și n-a existat nici una germană. De aici I. Vuia trage concluzia firească potrivit căreia „primele școli întemeiate în Banat au fost cele românești.“

Mai tîrziu, adîncind cercetările, învățatul român Nicolae Iorga a ajuns să descopere că prima școală românească din Banat a fost înființată în 1736 la Irediște, lîngă Lugoj, de către diaconul Loga, venit de la mînăstirea Tismana.²

Argumentele de mai sus permit să se tragă concluzia că apariția învățămîntului românesc din Banat nu poate fi pusă pe seama acțiunilor întreprinse de către habsburgi. Ei n-au făcut altceva decît să-l dezvolte, să-l impulsioneze,

¹ I. Vuia, *Lucr. cit.*, p. 23.

² Nicolae Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Editura Casei Școalelor, București, 1928, p. 83.

să-l organizeze pe baze noi, dar nu în mod dezinteresat, ci pentru atingerea scopurilor arătate anterior.

Acțiunea de răspîndire a culturii în Banat a cuprins și alte sectoare decît cel al învățămîntului. Amintim, între altele, răspîndirea cunoștințelor științifice, combaterea superstițiilor, a obscurantismului. Se observă, atît la reprezentanții Școlii ardelenе, cît și la adepții lor din Banat, o influență certă a iluminismului european.

Acțiunile întreprinse de cărturarii bănățeni nu trebuiesc puse însă numai pe seama influenței iluminismului, ci e necesar să avem în vedere mai ales cerințele locale. În Transilvania, dar mai ales în Banat, factorii locali au jucat un rol hotărîtor în activitatea iluministilor. Această activitate era cerută și stimulată în primul rînd de necesitatea de a trezi conștiința națională a poporului român, ținut în lanțuri atît de habsburgi cît și de biserica sîrbească. Ca urmare, iluminismul bănățean, cum de altfel s-a întîmplat și cu cel ardelean, va avea un pronunțat caracter național, care se va resimți și în lucrările lui Dimitrie Țichindeal. El nu este un iluminism de tip iozefinist, menit să stăvilească revoluția, ci, mai de grabă, se apropie de izvoarele originare franceze, dar fără să se identifice cu ele.

Datorită situației speciale a românilor din Transilvania și Banat — lipsa de drepturi naționale, deși alcătuiau majoritatea covîrșitoare a populației din teritoriile respective — iluminismul va deveni la noi „o puternică armă de

luptă națională și socială a unui popor asuprit de veacuri".¹

Iluminismul nostru din Banat se va apropia ca și cel al sîrbilor, a căror situație în imperiu era identică, mai de grabă de cel francez decît de cel iozefinist; va avea, deci, un caracter revoluționar, cel puțin sub aspectul luptei pentru drepturi naționale și nu unul de stăvilare al revoluției, cum era menit cel din Austria.

Dimitrie Țichindeal, alături de Diaconovici Loga, Iosif și Paul Iorgovici, este un reprezentant de seamă al unui astfel de iluminism în Banat, un continuator al Școlii ardelene. Întreaga sa activitate se va desfășura, deci, în spiritul iluminismului devenit o armă în lupta românilor pentru dobîndirea drepturilor naționale și sociale. Cele mai multe persecuții de care a avut parte în zbuciumata și scurtă sa viață, vor avea drept cauză tocmai această orientare nouă, se vor datora devotamentului cu care va apăra cauza națională și socială a confrăților săi.

Așa cum s-a întîmplat cu cei mai mulți dintre vechii noștri cărturari, o seamă de date biografice în legătură cu Țichindeal ne lipsesc. Multe momente din viața sa au rămas necunoscute și dacă n-ar fi semnat cele citeva lucrări ale sale, dacă arhivele străine n-ar fi păstrat din întîm-

¹ Romul Munteanu, *Contribuția școlii ardelene la culturalizarea maselor*, Editura de stat didactică și pedagogică, 1962, p. 53.

plare cîteva acte privitoare la viața sa, dacă Vulcan n-ar fi dat la lumină cîteva scrisori către tatăl său, biografia lui Țichindeal ar fi rămas pentru noi o adevărată enigmă. Și așa, cu destulă greutate, se poate reconstitui în liniile ei cele mai generale.

Nu avem încă documente sigure cu privire la locul și data nașterii sale. În legătură cu locul nașterii toți biografii săi au căzut de acord că este Becicherecul Mic, de lângă Timișoara, dar aceasta nu pentru că ar exista vreun document. Biserica din Becicherec păstrează materialele numai din 1780, iar în ele aflăm menționat numele Gheorghe Cichindeal de trei ori, între 1813—1814, cînd, se știe, Dimitrie se afla la Arad. Becicherecul Mic a rămas ca loc al nașterii sale, deoarece aici și-a petrecut cei mai mulți ani din viață, aici s-a retras de la Arad și a fost înmormîntat.¹

În ceea ce privește data nașterii, ținînd cont de vîrsta la care se putea merge la studii, credem că trebuie acceptat anul 1775, stabilit de Iosif Vulcan² și de Nicolae Iorga.³

Tatăl său se numea Zaharia, era originar din Becicherecul Mic, după mărturisirile făcute de un bătrîn localnic lui Iosif Vulcan. A fost tot preot, dar nu la Becicherec, ci în altă parte, probabil în vreun sat din împrejurimi, aproape de Timișoara. Îndemnul ca mai tîrziu Dimitrie să

¹ Traian Topliceanu, *Dimitrie Țichindeal*, Edit. „Tipografia românească”, Timișoara, f. a., p. 6.

² Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal*, discurs de recepțiune, București, 1893, p. 13.

³ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II., București, 1901, p. 421.

urmeze teologia și să se consacre carierei preoțești va fi venit de la tatăl său, care-și dăduse seama că pentru momentul istoric dat misiunea preoților români nu se putea rezuma numai la oficierea slujbei, a cununilor, botezurilor și înmormintărilor. El a contribuit la educarea fiului în spiritul dragostei față de poporul căruia aparținea și-i va fi insuflat acea dîrzenie, acea tărie de caracter necesare în luptele cu adversarii. De asemenea, spiritul laic al viitorului scriitor, dascăl și preot încă din cadrul familiei a început să se formeze. De la tatăl său va fi moștenit și darul vorbirii, de la el va fi învățat să transforme predicile în adevărate pledoarii pentru cauza națională a românilor și să combată superstițiile, obscurantismul.

Celălalt fiu al lui Zaharia, Gheorghe Țichindeal, era mai în vîrstă decît Dimitrie și a îmbrățișat tot cariera preotească. A servit ca preot la Bulza din 18 decembrie 1813 și pînă la 24 decembrie 1816, cînd a murit. Probabil că era format în același spirit ca și fratele său, nutrea aceleași gînduri și sentimente, de vreme ce a venit în Bulza nu de bună voie, ci pedepsit de către episcopul sîrb de la Timișoara. A avut familie, soție și copii, dar a lăsat-o la Becicherec, sperînd că episcopul îl va transfera iarăși în satul său.¹

Mama fabulistului s-a numit *Elena*. Era o femeie provenită din familie de țărani din Becicherecul Mic, fără cultură, dar nu și străină de preocupările soțului. A îndrăgît cartea și a fost

¹ Cf. Iosif Vulcan, *Lucr. cît.*, p. 11.

în același gînd cu Zaharia, cînd acesta a hotărît să-și îndrume băieții spre cariera preotească, sperînd că astfel vor reuși să trăiască mai ușor decît părinții săi.

Cu siguranță că primul contact al lui Dimitrie cu slovele a avut loc în casa părintească, fie sub supravegherea tatălui, fie sub cea a fratelui mai mare, Gheorghe. Studiile oficiale și le-a început în satul natal, dar fără să aibe posibilitatea să învețe carte românească. Învățămîntul primar se făcea în limba sîrbă, dar totodată, din ordinele date de Maria Tereza și Iosif al II-lea, copiii trebuiau să-și însușească atît limba germană cît și elemente ale culturii clasei stăpînitoare a imperiului. Cunoașterea limbii sîrbe și a celei germane a început, deci, de pe băncile școlii din Becicherecul Mic.

Studiile care au urmat celor din satul său au fost la gimnaziul din Timișoara.¹ După absolvirea gimnaziului nu se mai știe precis ce școală a urmat. În orice caz, fie că a urmat vreun curs ce se cerea pentru a fi învățător, fie că a rămas numai cu studiile primare și gimnaziale, Țichindeal n-a îmbrățișat, la început, cariera preotească, așa cum era voința familiei, ci pe cea didactică. Pînă la data cînd îl aflăm învățător la Belinț (1794) trebuie să fi servit învățămîntul și în altă parte, socotindu-i durata studiilor fie și pe o perioadă de zece ani, ceea ce e puțin probabil. Documentele îl pomenesc ca învățător la Belinț, în continuare, la Beregsău, dar de sigur că a mai funcționat și în alte sate bănățene

¹ Traian Topliceanu, *Lucr. cit.*, p. 7.

contribuind, paralel, la răspîndirea cărții și îmbrățișînd cariera de traducător, care adapta cărțile scriitorului sîrb Dositei Obradovici la necesitățile spirituale ale poporului român.

Între timp s-a și căsătorit. Soția sa era o consăteancă, fiica preotului sîrb Nadașchi din Becicherecul Mic. N-a avut parte de o căsătorie fericită, deoarece, în urma unei boale necunoscute, soția a trebuit să zacă mulți ani oloagă. Din acest motiv nici n-a putut-o duce cu sine la Arad, în timpul cît a fost profesor.

Din corespondența sa cu Moise Nicoară, reiese că, deși bolnavă, scriitorul n-a părăsit-o niciodată. Dimpotrivă, timp de doi ani (1815—1817) cît a mai stat la Becicherecul Mic, spre sfîrșitul vieții, avea încredere deplină în ea, cerîndu-i ajutorul în rezolvarea unor probleme ale luptelor naționale. Cînd e plecat de acasă, ea îi ține la curent pe tovarășii săi de luptă cu anumite secrete pentru care soțul trebuia să obțină sprijinul lor. Pe Moise Nicoară îl informează în legătură cu modul în care va trebui să acționeze pentru a-l sprijini pe Țichindeal în 1815, cînd se afla la Viena, în audiență la împărat.¹

Din această căsătorie a rezultat un copil față de care Dimitrie a manifestat tot timpul o grijă deosebită.

Abia în 1801 se hotărăște să se facă preot și în acest scop pleacă la Timișoara, unde studiază timp de șase luni². Aici are prilejul să asculte cursurile a doi profesori, care au contribuit la

¹ Vezi Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară*, Partea I, Diecezana, Arad, 1943, p. 159.

² Cf. Iosif Vulcan, *Lucr. cit.*, p. 13.

înzestrarea învățămîntului din Banat cu cărțile necesare : Pavel Chenghelați, doctor în teologie și Mihail Martinovici. Ultimul, în 1776 a tradus din limba sîrbă în limba română „*Normalul*“, carte care se folosea în cea mai mare parte a școlilor românești din Banat. Din „Înainte cuvîntarea“ la *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, tipărită la Budapesta în 1802, reiese că Țichindeal a rămas de-a dreptul încîntat de învățăturile primite la Timișoara din partea acestor doi cărturari.

„Și pre acești doi învățători luminați, cu cît mai mult îi ascultam, cu atîta mai mult mulțimesc lui Dumnezeu, celui ce au dat noaă pre așa grădinari, care curățesc inimile noastre de pălămida neștiinții și a înșertatei credinți și toarnă într-însa adevărul credinței cei adevărate și înrădăcinează iubirea de oameni.“

Cum se poate vedea și din citatul de mai sus, Țichindeal admira la cei doi dascăli ai săi zelul cu care ei propovăduiau învățătura, fără să fie închistați cu totul în dogmele bisericești, străduința de a combate superstițiile și obscurantismul. În același timp și-a dat seama că învățătura lor era folositoare nu numai viitorilor teologi, ci și celorlalți români din Banat, rămași în urma altor popoare în privința științei. Pavel Chenghelați și Mihail Martinovici spune el — sînt o adevărată binefacere pentru românii din Banatul Timișoarei : „...care sîntem afară de alte noroade întru științe.“¹

¹ Dimitrie Țichindeal, *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*..., Buda, 1802, (Înainte cuvîntare).

Cu cele șase luni de teologie cărturarul băănă-
țean își încheie studiile oficiale. Atît înainte, cît
și după studiile teologice, el a avut însă posibi-
litatea să-și însușească un frumos volum de cu-
noștințe, deoarece era un cititor neobosit și în-
vățase limbile : sîrbă, germană, maghiară, la-
tină și greacă, fapt care reiese din lucrările sale,
dar mai ales din proiectele de traduceri. Dis-
punînd de aceste instrumente necesare culturii,
dar și de o inteligență rară, el a reușit să devină
unul dintre oamenii cei mai culți ai Banatului
de la începutul secolului al XIX-lea.

După absolvirea teologiei, s-a întors, în 1802,
la Becicherecul Mic, dar nu ca preot, ci ca învă-
țător¹ și și-a desfășurat în continuare activita-
tea în satul natal.

Anul 1802 marchează și începutul activității
sale publicistice, fiindcă acum îi apare la Buda
„*Sfaturile înțelegerii cei sănătoase prin bine în-
țeleptul Dositei Obradovici întocmite*“, cum se
vede o traducere din limba sîrbă, importantă
pentru capitolele originale „*Patronii*“ și „*Înainte
cuvîntare*“. Traducerea a fost făcută înainte de
a merge la Timișoara și a primit ajutor din partea
mai multor persoane ca s-o publice ; credem că
principalul îndemn i-a venit din partea profeso-
rilor săi Pavel Chenghelați și Mihail Martinovici.

Revenind în învățămînt, el se dovedește a fi
unul dintre cei mai buni dascăli, apreciat de
aceia care erau în măsură să facă acest lucru.
Datorită competenței sale în probleme de învă-
țămînt și autorității morale și profesionale de

¹ *Ibidem.*

care se bucura în rîndul învățătorilor „crăiasca direcție“ îl pune să inspecteze școlile, ceea ce constituie pentru el un bun prilej pentru a-și da seama de situația învățămîntului nostru. El observă că în satele noastre există numeroși intelectuali care se luptă cu greutățile, depun eforturi enorme, fac chiar sacrificii „pentru luminarea pruncilor“, așa cum era preotul Vasilie Gheorghievici din Cerniteaz. Acest preot s-a deprins „întru ostenealele de obște folositoare, au făcut mai mult de cît s-ar fi putut cere de la sfințenia sa ca să facă“, iar pentru aceasta merită „mulțemită și laudă“. În semn de recunoștință pentru contribuția sa la luminarea copiilor și pentru a-l da pildă și altor intelectuali rurali, Țichindeal vorbește cu mîndrie și satisfacție despre el în capitolul „Patronii“ din *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*.

Revenirea sa în învățămînt s-a putut produce numai fiindcă după absolvirea teologiei n-a găsit parohie liberă în Becicherec sau prin apropiere. Ea a fost însă de scurtă durată pentru că în curînd Țichindeal avea să îmbrace haina preotească împlinind, în sfîrșit, dorința tatălui. Dintr-o petiție pe care a adresat-o împăratului Francisc I și publicată de Iosif Vulcan¹, reiese că în 1805 era preot militar. În același an se vede că i s-a făcut loc la parohia din Becicherecul Mic, deoarece începînd cu 3 septembrie numele său figurează în matricolele bisericii de aci.²

¹ Iosif Vulcan, *Lucr. cit.*, pp. 96—98.

² Ibidem, p. 14.

După doi ani de preoție, în 1807, gândurile sale se îndreaptă din nou spre cariera didactică de care se simțea mai mult legat decât de cea păstorească. A intervenit aci încă de pe acum neînțelegerea cu capii bisericești de la Carloviț sau cel puțin cu șefii locali.

Motivul se cunoaște dintr-un document publicat tot de Iosif Vulcan. La 29 iunie 1807 preoții din Banatul Timișan fac un „recurs maestatic“, în numele cărora semnează : protopopul Lugojului, Ștefan Athanasievici, protopopul Belințului, Gheorghe Popovici, preoții Petru Petrovici din Bocșa și D. Țichindeal din Becicherecul Mic. În numele „a toată nația română din Banatul Timișan“, ei cer ca în postul de director al școlilor naționale, rămas vacant, să fie numit un român. În recurs ei vorbesc despre trecutul glorios al poporului român, despre vechimea lui pe aceste meleaguri, fapt ce reclamă drepturi depline și sprijin pentru a ieși din bezna neștiinței, deci o preocupare pentru învățămîntul românesc. Arătau apoi că școlile create de curînd nu pot să dea rezultatele așteptate, pentru că organele de control în învățămînt, directorii mai ales, manifestau dezinteres, nu numai față de școală, dar și față de tot ceea ce era românesc.

Pentru înlăturarea acestui rău nu este altă soluție decât numirea unui român ca director. El va putea astfel să stimuleze „luminarea tinerimii prin școală“, să trezească în generațiile noi virtuțile strămoșilor noștri romani și astfel

să poată dovedi lumii că poporul român trebuie să aibă o altă soartă, decît cea prezentă.¹

Îl vedem astfel pe Țichindeal, pentru prima dată, angajat într-o mare acțiune publică și contribuind la promovarea intereselor naționale, prin stăruința pentru ridicarea nivelului învățămîntului și transformarea lui într-un element de bază al luptei pentru trezirea conștiinței noastre naționale.

Spre amărăciunea sa însă, peste șase ani, a constatat că în ciuda entuziasmului și a spiritului de sacrificiu al intelectualilor români, învățămîntul nostru nu putea să facă progrese importante, din cauza proastelor condiții materiale pe care administrația imperială i le crea. Intervențiile sale nu puteau rezolva nimic; ele erau interpretate mai îndată ca un semn al nemulțumirii, al lipsei de recunoștință față de autoritățile austriece, care pretindeau că duc o politică de luminare a popoarelor imperiului.

Iată de ce în 1813, Țichindeal arată public că învățămîntul românesc suporta cea mai grea mizerie :

„De voiești să știi în sat unde e școala ? Nu întreba pe nime, ci du-te, apoi vei afla o casă nu departe de beserică, desgrădită, descoperită, cu ferestrele sparte și cu hîrtie lipită ; să știi că aceea e școala.“²

¹ Cf. Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară*, Partea I, Diecezana, Arad, 1943, pp. 55—56.

² Dimitrie Țichindeal, *Arătare* despre starea acestor noao introduse scolasticești instituturi ale nației românești, sirbești și grecești, Buda, 1813, p. 19.

Absența celor mai elementare condiții materiale pentru învățămîntul românesc face ca tineretul să nu se poată împărtăși din binefacerile culturii și aceasta se va resimți apoi în viața economică, morală și spirituală a poporului. Totodată meseria de dascăl e desconsiderată, înjosită :

„Și pentru aceea tinerimea noastră întru învățăturile cele de lipsă spre buna educație nu prea mult spor face și starea cea bună a poporului prin aceasta pătimizește, de unde și învățătorii sau crescătorii pruncilor pînă întru atîta uriciune pe la noi au ajuns, cît pe multe locuri nu mai mult fără numai ca pe crîsnicul sau sfîntul bisericii îl socotesc.“¹

Revenit la cariera preoțească, neobositul învățător n-a încetat să facă operă de luminare în satul său. De la amvon se adresa poporenilor cu predici înflăcărâte și convingătoare, îndemnîndu-i ca la întrebările ce-i frămîntau să caute răspunsurile în cărți, iar nu în credințele și superstițiile deșarte. Cuvintele sale erau cu atît mai mult ascultate, cu cît fiecare își dădea seama că el face totul dintr-o dragoste nemărginită pentru români, pe care voia să-i vadă ridicați în rîndul națiunilor civilizate.

În concepția sa, bisericii ortodoxe române din Banat îi revenea misiunea de a lupta împotriva neștiinței de carte ; ea trebuia să se transforme totodată într-o instituție care să vegheze la păstrarea ființei noastre naționale, să contribuie la trezirea conștiinței naționale, adormită în unele

¹ *Ibidem*, p. 6.

locuri datorită veacurilor de asuprire care s-au scurs pînă atunci.

Din dorința de a pune la dispoziția preoților cărți în limba română el continuă activitatea de traducător. Astfel, în 1808 „Crăiasca tipografie“ a universității ungurești din Budapesta îi tipărește „*Epitomul sau Scurte arătări*“, și „*Adu-nare de lucruri*“ două traduceri din limba sîrbă.

„*Înainte cuvîntarea*“ la „*Epitomul*“ vorbește mai întîi despre necesitatea cărților în limba română. Biserica română era nevoită să se servească de cărți străine, mai ales sîrbești, pe care, în cele mai multe cazuri, nici preoții nu le cunoșteau. În afară de „*Catehisis*“, spune Țichindeal, nu avem altă carte „în limba maicii noastre“. Fără îndoială că această stare de lucruri avea drept cauză asuprirea națională a românilor, dar autorul n-o poate enunța aici nici măcar aluziv, din motive bine cunoscute :

„Nu e locul aicea a pune pricina care pînă acuma la așa științe și la cea dreaptă luminare, la care stau noroadele, care ne încungiară pre noi a veni nu am putut, nici e puțință de astă dată pre rînd a număra ceale multe pricini a număratelor împedecări luminoase...“¹ După astfel de constatări trece direct la îndemnul adresat confrăților săi spre a se lumina :

„Nu las eu a nu aduce aminte celui mare la număr iubitului neamului meu... că e vremea o dată pentru Dumnezeu să deschidem și noi ochii minții și a inimii noastre și să dezbrăcăm

¹ Dimitrie Țichindeal, *Epitomul*, Buda, 1808, *Înainte cuvîntarea*.

de credința deșartă, zavistele și goanele că aceastea sunt izvoarele răutăților și nenorocirilor a tuturor noroadelor.“¹ Românii trebuie să urmeze exemplul celor „care cătră săvîrșirea și luminarea noroadelor“ au lucrat, să se apropie de lumina cărților care sînt în măsură să le arate calea cea dreaptă.

Cu toate insistențele sale de a transforma bisERICA ortodoxă română din Banat într-o instituție de luminare, datorită specificului ei, nu s-a reușit decît în parte. Țichindeal însuși probabil că și-a dat seama de acest lucru de vreme ce oscila între cariera de preot și cea de învățător. Intențiile sale puteau fi realizate cu mai mult succes prin intermediul învățămîntului. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în învățămînt se aflau o serie de intelectuali care urmăreau același scop ca și el ; de asemenea, după 1800, acțiunea de întemeiere a unui învățămînt cu preocupări multiple era în atenția tuturor popoarelor incluse în imperiul austriac.

Școlii românești din Banat îi revenea misiunea de a ridica poporul din înapoierea culturală în care se afla și, mai ales, de a fi unul din elementele de bază ale luptelor pentru drepturi naționale și sociale. Dar astfel de țeluri nu puteau fi atinse decît într-o măsură neînsemnată, din cauză că nu exista o școală românească unde să fie pregătite cadrele didactice necesare.

Iată de ce, imediat după anul 1800, intelectualitatea română a pornit o adevărată campanie pentru înființarea unei școli pedagogice. Nu

¹ *Ibidem.*

peste mult timp scopul a putut fi atins, iar aceasta și datorită faptului că în același timp și alte naționalități din imperiu, îndeosebi sîrbii, cereau același lucru pentru poporul lor.

Insistențele naționalităților l-au determinat pe împăratul Francisc I să cedeze și să dispună luarea unor măsuri în acest sens. În urma unui raport al său, Uroș Ștefan Nestorovici, inspector general al școlilor greco-ortodoxe din Ungaria, este însărcinat de către împărat să elaboreze un plan în vederea înființării unor institute pedagogice, care să pregătească învățătorii pentru popoarele de religie ortodoxă.

După o minuțioasă documentare, Uroș Ștefan Nestorovici propune înființarea a trei cursuri de pedagogie (preparandie), cu durata de 5 luni. Unul trebuia să funcționeze la Pesta, pentru greci, unul la Sînandrei, pentru sîrbi și altul la Arad, pentru români.¹ Împăratul îi aprobă planul prin trei rezoluții, ultima fiind din 19 septembrie 1812. În felul acesta se puneau bazele necesare pentru crearea de intelectuali meniți să reintroducă limba română în școală și în biserică, de unde fusese înlocuită încă din 1760 cu limba sîrbă.

Țichindeal salută în versuri evenimentul respectiv și își expune totodată și planul său cu privire la dezvoltarea învățămîntului românesc din Banat: pe lîngă preparandie trebuie să existe un internat pentru copii săraci, iar în

¹ I. Vuia, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*. Studiu istoric, Orăștie, 1896, p. 138.

viitor să se mai înființeze un Seminarium și o
Academie. Iată câteva din aceste versuri :

Ce, voi, proștilor ați adormit
Și ce v-am zis nu ați (auzit) ?
Din somn sculați-vă
Și odată deșteptați-vă.
Poate că nu de mult dormiți ?
Din nesciință necăjiți,
De pe ochii voștri lepădați negura,
Că acuma au sosit ziua.

.
Multe veacuri au trecut
Și încă așa școală români nu au avut.
De aci vor ieși oameni slăviți
Cu bune năravuri împodobiți.

.
Crescători buni pruncilor ei vor fi,
Mulți dintr-inșii se vor și preoți.
De un Seminarium încă trebuie gândit,
Și pe lingă el un mare convict.
Ba și de o Academie,
Care trebuie să și fie.¹

Avînd în vedere misiunea pe care trebuia s-o
îndeplinească preparandia din Arad, populația
română și-a trimis acolo ca profesori pe cei mai
buni fii ai săi care, prin activitatea de pînă aici,
se dovediseră demni spre a li se încredința o
astfel de misiune : Dimitrie Țichindeal, direc-
tor, profesor catechet, care predă și limba ger-
mană în două ore pe săptămînă ; Ion Mihuț,
născut în Șiclău, profesor de pedagogie, meto-
dică și istorie ; Iosif Iorgovici, nepot al lui Paul
Iorgovici, născut la Vărădia, doctor în filozofie,

¹ Dimitrie Țichindeal, *Arătare*, pp. 55—57.

profesor de matematici și geografie ; Constantin Diaconovici-Loga, născut la Caransebeș, profesor de gramatica limbii române, concept și cîntare bisericească. Salarul anual pentru un profesor era de 800 florinți, iar pentru catechet de 500.

Școala se întreținea cu ajutorul material provenit „de la norodul de leagea noastră“, deci statul austriac n-a făcut altceva decît să dea aprobarea înființării ei. Fondurile strînse prin contribuția populației române erau folosite astfel : o parte pentru plata profesorilor, una pentru stipendii acordate celor mai buni elevi la învățătură, dar lipsiți de posibilitatea întreținerii și alta pentru „cumpărarea și tipărirea de cărți morale“.

Cu toate că Dimitrie Țichindeal servise învămintul înainte, era cunoscut ca om de cultură, numirea sa ca profesor la Arad nu s-a produs chiar atît de ușor. Pentru a ocupa postul, el a solicitat sprijinul episcopului unit de la Oradea, Samuil Vulcan, care a intervenit acolo unde trebuia, însă n-a obținut nici o promisiune sigură, deoarece conducerea bisericii sîrbești îi punea bețe în roate. În legătură cu aceasta Vulcan îi răspundea într-o scrisoare : „...însă puțină nădejde am, ca să puteți oarecareva dorita profesorie dobîndi, sîrbimea * împotriva voastră lucrînd.“¹

¹ S. Vulcan, *Scrisoare către D. Țichindeal*, Oradea, 12 nov. 1812, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Țichindeal*, discurs de recepțiune, București, 1893, p. 75.

* Este vorba de clerul sîrbesc.

Deci încă înainte de a ajunge la Arad, Dimitrie Țichindeal intrase în conflict cu ierarhia bisericească, fiind considerat ca om periculos căci, prin activitatea sa la catedră, cât timp fusese învățător, și în viața publică, se dovedise un apărător al intereselor poporului român și un raționalist care nu accepta toate absurditățile bisericii.

Mai reiese din scrisoarea amintită că postul de profesor era solicitat și de Trăilă din Pești, însă întâmpina și el opoziție, ca și Țichindeal, iar pînă la urmă nici n-a mai reușit.

Venirea lui Țichindeal la catedră s-a putut produce numai în urma intervenției serioase din partea unor români care probabil aveau relații serioase la Viena și au putut să anuleze intervențiile mitropoliei din Carloviț. Fără îndoială că totuși S. Vulcan a avut aci un rol important, deoarece la numai o lună după scrisoarea în care-l anunță că sînt puține speranțe, îi trimite alta unde își exprimă satisfacția pentru reușita lui Țichindeal, considerînd aceasta ca un succes al său : „Eu încă mă bucur de școala voastră și cum că între învățători și tu ești, căci amîndouă aceste am dorit și întru amîndouă și eu m-am ostenit...“¹

Îndată ce a luat conducerea preparandiei, neobositul Țichindeal s-a apucat să lucreze serios, în ciuda condițiilor materiale grele în care trebuia să funcționeze școala și a lipsei de cărți. El,

¹ S. Vulcan, *Scrisoare către D. Cichindeal*, Oradea, 12 decembrie, 1812, (în) Iosif Vulcan *Dimitrie Cichindeal*, discurs de recepțiune, București, 1893, p. 75.

ca și ceilalți profesori, au primit și în această direcție sprijinul lui S. Vulcan. Acesta îi trimitea cărți „...despre catechisație și catechismuri“ aduse din Buda ori din alte părți. Cărțile erau din domenii diferite, deci nu numai religioase, deoarece în aceeași scrisoare Vulcan se oferea să-i trimită și pentru ceilalți profesori, care predau alte discipline. Sigur că cel care le traducea era Dimitrie Țichindeal, renumit pentru această muncă a sa.

Alături de ceilalți profesori, el a căutat să-i înarmeze pe viitorii învățători cu un serios bagaj de cunoștințe, în conformitate cu cerințele veacului luminilor, să facă din ei propagatori neobosiți ai științei de carte, luptători împotriva nedreptăților sociale și a asupririi naționale, să le insuflă dragostea pentru națiunea română și devotament în lupta pentru ridicarea ei la nivelul națiunilor civilizate.

Directorul are de luptat cu o mulțime de greutatea materiale, dar nu se dă bătut. La un an după înființarea școlii, el publică lucrarea „Arătare“ unde prezintă pe larg felul cum a fost înființată, cum funcționează și aduce elogiul celor ce au ajutat-o, văzînd în gestul lor un act de binefacere pentru națiunea română. În același timp se adresează „românilor, mlădițe nobile ale vechilor romani, din Banat, din țara Ungurească“ și oriunde s-ar afla, ori ce stare socială ar avea — de la boieri pînă la „păstori și servi sau slugi“ — cerîndu-le să contribuie și în continuare la susținerea școlii cu fonduri materiale. Îi asigură pe toți „că nu alții, carii se bucura de întunearecul în care ședeam noi, de

carele au avut ei dobîndă“, ci chiar fiii lor vor fi aceia care vor profita de pe urma școlii.

Îndeamnă, în încheiere, la înlăturarea pizmei și la căutarea interesului „publicului nostru românesc“, la unire, pentru a face față politicii de asuprire națională și socială. Sînt cuvinte care dovedesc dragostea autorului pentru poporul său, demnitatea națională, mîndria pentru strămoșii noștri și dorința sinceră de a-și ridica frații din starea în care se află :

„... Să lase pizma și să caute interesul publicului nostru românesc ! Au nu suntem noi românii acești neuniți mai vrednici de jale, decît a ne pizmui cineva.

Care cunoaște cum se cade starea noastră, îmi va da drept ! Că soarta noastră e ticăloasă, așa, cît încă nu cutezăm să spunem tot năcazul nostru la lume. Las să mărturisească lacrămile și suspinele starea noastră — și aceia încă nu ar fi atîta lipsă, căci înțelepții bine vād și știu ce voi să zic eu aici. Ba încă îi rugăm, pentru dragostea luminării, carea o au de la strămoșii noștri, în cît pot, să nu ne pizmuiască, ci să ne ajute, că prin aceia pre sine și pre pruncii lor vor ajuta.“ (*Arătare*, ... p. 191).

Paralel cu activitatea în folosul școlii, Țichindeal s-a angajat în lupta dusă împotriva stăpînirii bisericești din Carloviț, fiind organizatorul acțiunii de înlăturare a neputinciosului episcop Avacumovici din Arad, cu un episcop român, care să încurajeze și moral și material dezvoltarea culturii române din Banat. Prin aceasta el a intrat în conflict deschis cu stăpînirea bisericească oficială. Mitropolitul Carlovițului, Ștefan

Stratimirovici, informa în 1813 Viena și consistoriul din Arad în legătură cu activitatea lui Țichindeal, cerînd anchetarea și pedepsirea lui. El îl califica pe Țichindeal drept un „caracter imoral și urît”.¹ În raportul cancelariei ungurești din 13 martie 1814, după informațiile date de episcopul Timișorii, se spune că e mincinos, înșelător și vagabond. Cînd Avacumovici i-a chemat pe profesorii preparandiei în fața consistoriului pentru a-i trage la răspundere, aceștia au refuzat să se prezinte, răspunzînd printr-o scrisoare cu mîndria și demnitatea care-i caracteriza : „Drept aceea rămînem în sfera noastră”.

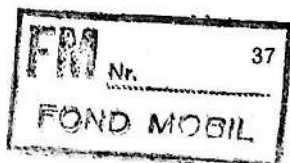
Lucrurile nu s-au oprit aici, Țichindeal fiind acuzat că absentează de la prelegeri, e neastîmpărat, imoral, iar arădenii n-ar fi prea mulțumiți de metoda lui de predare.² În urma efectuării anchetei, magistratul comitatului Arad raporta următoarele : „...s-a citit în public cauza contra numitului catihet, dar cetățenii, adunați în număr mare, au declarat că nu au nimic contra lui Țichindeal, care fiind un om de inimă și înțelept, e vrednic de toată lauda și că în toate privințele sînt mulțumiți, precum și modul lui de predare așa și cu caracterul lui moral”.³

De data aceasta scapă de pedeapsă, dar nu pentru mult timp, căci în 1814 publică *Fabulele sale*, care atrag o anchetă mult mai severă și cu ur-

¹ Apud A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*, (în) *Anuarul institutului pedagogic din Arad*, Arad, 1913, p. 75.

² Traian Topliceanu, *D. Țichindeal*, p. 10.

³ *Ibidem*, p. 11.

mări foarte grave pentru el. Mitropolitul sîrb din Carloviț, Stratimirovici, pune totul în mișcare pentru distrugerea lui. Fabulele i se confiscă, de la el și de la cei ce apucaseră să le cumpere, apoi se fac toate demersurile necesare pentru a fi înlăturat din învățămînt. În tot cursul anchetei, Țichindeal a dat dovadă de fermitate deosebită, așa cum însuși se caracterizează într-o scrisoare către S. Vulcan : „... mie nici că îmi este frică, deși el * oțel și eu voi fi o cremene.“¹

Vom prezenta în cele ce urmează cîteva fapte legate de înlăturarea lui din postul de profesor de la Arad, pe baza unor documente care demonstrează că de fapt cauza principală a înlăturării a fost alta de cît cea pe care o credea scriitorul însuși și toți biografil săi principali. Documentele respective, în limba latină, au fost publicate de Alexe Ivici în *Revista istorică*, 1927, nr. 10—12, pp. 380—384.

Primul este o scrisoare a lui Uroș Nestorovici, către Consiliul ungaric. În cuprinsul acesteia, Uroș Nestorovici, un lingușitor care făcea totul pentru a intra în rîndul nemeșilor, arată că „*Fabulele*“ traduse de Țichindeal după Obradovici prezintă un pericol serios. „În mai multe pasaje, pe lîngă ideile strecurate în aceste fabule de pomenitul autor Obradovici, el a adăugat și pe ale sale proprii, respirînd o anumită doctrină bazată pe principii corupte, după cum se arată

* Clerul sîrbesc din Carloviț.

¹ D. Țichindeal, *Scrisoare către S. Vulcan*, Arad, 1814, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal*, discurs de recepțiune, București, 1893, p. 90.

de către directorul districtului timișorean (Chenghelați) că s-a exprimat într-o serie de citate ale aceleași cărți la paginile 429, 478, 479, 480, 481 și în numeroase altele. Aceste idei pe care le-a adăogat sînt îmbibate de o serie de provocări cu caracter seditios. Acum, în anul 1814, în luna lui august, el a popularizat cu ajutorul tiparului și a difuzat în mod efectiv această carte de fabule obradovicești, alterată în halul acesta.“

Analizînd paginile respective, se poate constata că ele constituie partea de contribuție personală a lui Țichindeal la „învățătura“ fabulelor traduse din Obradovici, în care face o critică ascuțită a claselor dominante. Aceste clase alergau după cumpărarea de sate românești pe care le puteau mai ușor exploata (pagina 429). Tot aci se ridică împotriva clerului corupt, preocupat de strîngerea averilor pe pămînt, nu în ceruri, cum îi învăța pe credincioși. În plus, paginile citate de Uroș Nestorovici constituie un puternic îndemn adresat națiunii române să se deștepte și să-și apere drepturile sale. Deci principalul motiv al înlăturării lui Țichindeal din postul de profesor a fost critica pe care a făcut-o claselor dominante, îndeosebi nobililor, și strădania sa de a trezi conștiința națională a poporului român.

Motivele de ordin religios au avut și ele un rol dar nu principal, așa cum au căutat să dovedească biografia săi de pînă acum. Că unealta principală a fost mitropolitul carlovițean nu este ceva întimplător. Într-adevăr, așa cum s-a arătat, Țichindeal s-a angajat în lupta dusă de români împotriva dominației bisericii sîrbești. El

însă a atacat în cartea sa nu anumite persoane, ci principii și funcții bisericești (călugări, episcopi etc.) pe care le considera drept obstacole în calea progresului uman.

Tot din scrisoarea citată mai reiese că înlocuirea sa de la preparandie a fost pregătită temeinic, că postul respectiv îl solicita mai de mult o altă persoană, Arsenie Shakabent, care convenea claselor dominante, deoarece ar fi avut menirea să tempereze sau să înăbușe spiritul național pe care Țichindeal, alături de ceilalți profesori, îl imprimase preparanzilor săi. În scrisoare se spune că „tălmăcitorul însuși e un spirit și din alte puncte de vedere răzvrătit. Chiar și după ce s-a formulat prea înalta hotărâre cu privire la destituirea lui devine și mai răzvrătit, ba încă și foarte primejdios, iar în instruirea și pregătirea tinerimii duce o activitate mai mult decât nefastă.“ Iar mai departe influența sa asupra tinerilor o compară cu o otravă.

Trezirea sentimentului de ură împotriva asupririi sociale și naționale a românilor, însuflarea dragostei pentru popor și hotărârea de a-l lumina, formarea unui spirit raționalist la tineretul preparand era normal să fie calificate drept „o activitate mai mult decât nefastă“ de către clasele dominante ale imperiului austriac.

Cartea aceasta trebuia să dispară cât mai repede, iar autorul localizărilor să fie cel puțin izolat, dacă nu înlăturat din viața publică. De aceea Uroș Nestorovici arată Consiliului ungaric că s-a dispus luarea măsurilor necesare, de către comitat, și anume: „atît în sînul său cît și al

celorlalte comitate unde sălășluște națiunea valahă, aceste fabule alterate și primejdioase să fie confiscate cu cea mai mare urgență“. Uroș Nestorovici cerea extinderea măsurilor de confiscare și în alte comitate ca : Torontal, Arad, Cenad, Bihor etc. Mai mult, roagă Consiliul ungaric „să binevoiască să dispună guvernului transilvănean și apoi să pretindă comitatului arădean ca chiar și acele exemplare — pe care același catihet care trebuie destituit din funcție — din întâmplare le-ar mai avea la el încă nedifuzate, să-i fie confiscate.“

Ivici Alexe mai publică și două ordine ale Consiliului ungaric, primul arătând că, deoarece cartea conține multe „principii periculoase pentru ordinea publică“, hotărăște ca ea să fie scoasă din circulație, iar exemplarele distribuite să fie confiscate.

Propunerile lui Uroș Nestorovici și ordinul Consiliului ungaric au fost însă luate în seamă numai parțial. Cartea s-a confiscat de la autor, dar de la cumpărători numai din comitatele Timiș-Torontal și Arad.¹

Țichindeal a început atunci să se adreseze cu plângeri palatinului, arhiducelui Rainer și chiar împăratului. Cum era și normal, aceștia, ca stâlpi ai imperiului, nu i-au făcut dreptate.

Cercetarea plîngerilor sale este utilă pentru că ni-l arată pe autorul lor ca un om preocupat continuu pentru dreptate și pentru ridicarea culturală a poporului său. Astfel, în plîngerea adre-

¹ *Rugarea lui Țichindeal către împăratul*, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Țichindeal*, București, 1893, p. 96.

sată împăratului, îi arată că dacă nu i s-ar restitui exemplarele fabulelor, lui și cumpărătorilor, faptul în sine ar constitui un exemplu negativ pentru aceia, care vor mai cuteza să scrie cărți pentru cei un milion și jumătate de români aflați pe teritoriul Ungariei de atunci.¹

În plîngerea adresată palatinului², cere, de asemenea, restituirea exemplarelor confiscate și arată ce a urmărit prin publicarea ei : „... la editarea acesteia și a încă alte opere folositoare am avut în vedere numai și numai cultura și formarea spirituală a națiunii mele numeroase ; și dacă curtea și înălțimea voastră împărătească are la inimă cultura poporului român de aici, mult rămas în urmă, totuși ar refuza un sprijin în această privință mie sau oricărui alt bun român, atunci, spre marea nenorocire a acestei sărmane națiuni, cultura românilor va rămâne și pe mai departe doar dorință pioasă, a cărei realizare cu greu ar putea avea loc și prin urmare acest scop înalt nu s-ar putea atinge niciodată.“

Cît de mult a avut la inimă împăratul cultura poporului român, o dovedește faptul că exemplarele confiscate n-au mai fost restituite niciodată nici autorului și nici cumpărătorului.

În afară de restituirea cărților confiscate, Țichindeal mai cerea și stabilirea adevărului în legătură cu destituirea sa din post, deoarece nu

¹ *Ibidem*, p. 97.

² *Rugarea lui Cichindeal către palatinul*, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal*, București, 1893, p. 99.

i-au fost comunicate niciodată motivele, cerere care, de asemenea, nu i-a fost satisfăcută.

Destituirea din postul de director a avut loc în 30 mai 1814, fiind făcută de către Nestorovici, pe baza decretului regal amintit, cu însărcinarea de a rămîne mai departe profesor.¹ În locul său e numit „senior“ (director) Ion Mihuț, profesor de pedagogie.

Peste un an, în 1815, este destituit și din profesorat.²

Director, în cele din urmă, rămîne Lucacsik Grigorie iar nu Mihuț și nici cel pe care-l propunea Uroș Nestorovici.³ Încearcă să se dezvinovățească, mergînd în audiență chiar la împărat la Viena, între 25 iunie și 15 iulie 1815, dar fără rezultat pozitiv.

De la 15 aprilie 1815, Țichindeal se retrage la parohia sa din Becicherecul Mic, continuînd lupta cu alte mijloace, în special prin predicile sale pătrunse de spiritul iluminist și național.

Încercările de a se stabili în altă parte și nu la Becicherecul Mic n-au lipsit. Astfel, în 1814, îi cerea lui Samuil Vulcan să-i mijlocească ocuparea unui post la Seminarul Sf. Barbara din Viena, probabil prefect de studii sau vicecorec-

¹ *Rugarea lui Cichindeal către împăratul*, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal*, București, 1893, p. 97.

² Cf. A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*, (în) *Anuarul inst. ped.* Arad, 1913, p. 66.

³ Iuliu Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr. ort. rom. din Arad*, studiu istoric-pedagogic, Panciova, 1897, p. 13.

tor.¹ Aceasta însemnează că va mai fi făcut și alte încercări de a obține un post, însă fără să-i succeadă, iar revenirea în satul natal a avut loc din cauză că altă slujbă pentru câștigarea existenței, decît preoția, nu găsea.

Important este că nici în această perioadă de înfringeri și deziluzii el nu a capitulat. În iulie 1815 se gîndea, ba chiar a și cerut, înființarea unui ziar pentru românii din imperiul austriac.²

Chiar dacă n-a reușit să-l înființeze, intenția merită reținută, ca fiind una dintre primele preocupări pentru presă la noi.

Lupta pentru drepturile noastre naționale continuă și după destituirea sa din funcția de director. Principala acțiune în care se angajează este obținerea unui episcop român la Arad după moartea sîrbului Avacumovici. În 19 august 1815 el se numără printre cei trei preoți desemnați să meargă în audiență la împărat și să ceară „episcop de neamul nostru a ne da“.

Intreține legături, fie prin contactul direct, fie prin corespondență, cu doi dintre fruntașii românilor ardeleni de atunci: Samuil Vulcan și Moise Nicoară. Continuă să se preocupe de învățămîntul românesc, protestează împotriva acțiunilor de desnaționalizare. Astfel într-o scrisoare către Moise Nicoară (16 martie 1816) se arată revoltat de măsurile directorului Chenghe-lați care puneă învățători sîrbi la școlile româ-

¹ St. Pop, *Frămîntări românești în jurul scaunului episcopesc*, Arad, 1929.

² D. Țichindeal, *Scrisoare către S. Vulcan*, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Țichindeal*, București, 1893, p. 95.

nești și români la cele sîrbești, obligîndu-i să predea numai în limba sîrbă. Tot acum vorbește despre director și fetele bisericești care nu știu românește, dar îi exploatează pe români. Iată ce-i scrie lui Moise Nicoară : „Spune și dă în scris în tot locul că directorul școalelor românești, Chenghelați, nu știe nici vorbi românește, dar ceti și scrie nu mai puțin. Vlădica Timișorii și al Virșețului numai banii românilor știu ceti, alta nimic.“¹

E sigur că și după 1815 s-a mai ocupat și cu traducerea de cărți, vechea sa pasiune ; aceasta se poate deduce din corespondența sa cu Samuil Vulcan, purtată după data respectivă. Într-o scrisoare pe care Samuil Vulcan i-o trimite de la Oradea în 21 noiembrie 1816, îi spune : „Fiindcă te îndeletnicești cu întoarcerea cărților, cît mai de grabă avînd privilegiu, ți-oi trimite pe ceea ce ți-am făgăduit, pe *Becker* „Noth und Hilfsbuch, welches lehret, wie man vergnügt leben, mit Ehren reich werden und sich und andern in allerhand Füllen helfen kann.“² (Carte ajutătoare care învață cum poți să trăiești bine, în mod onorabil să devii bogat și cum te poți ajuta pe tine însuși și pe alții în diferite cazuri).

Tot aici îi promite că îi va mai trimite să citească o altă carte pentru popor, pe care, de

¹ D. Tichindeal, *Scrisoare către Moise Nicoară*. Becicherecul Mic, 4/16 martie 1816 (în) Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară*, Diecezana, Arad, 1943, p. 199.

² S. Vulcan, *Scrisoare către D. Tichindeal*, (în) Iosif Vulcan *Dimitrie Tichindeal*, București, 1893, p. 103.

asemenea, s-ar putea s-o fi tradus, și anume „Volksbuch: Ein fastlicher Unterricht in nützlichen erumenhängenden Erzählung für Landleute um sie verständig, gut wohlhabend, etc., cu machen von Zerener“ în 2 volume (Carte populară pentru cunoștințe folositoare și fapte prin mijlocirea unor povestiri pentru țărani, pentru a le face pe înțeles).

Ca preot la Becicherecul Mic, Țichindeal a mai funcționat pînă la 19 august 1817. Atunci s-a îmbolnăvit și a fost dus la un spital din Timișoara, unde a murit la 20 ianuarie 1818.¹ Corpul, conform dorinței sale, i-a fost înmormîntat la Becicherecul Mic, la 22 ianuarie 1818.

★

Din corespondența cu Samuil Vulcan, reiese că traducerea și localizarea cărților cu caracter moralizator a fost o ocupație permanentă a lui Dimitrie Țichindeal, chiar o pasiune, am putea zice. El a tradus, cu siguranță, numeroase cărți, dar au rămas netipărite.

În 1808, în „Înainte cuvîntare“, la „*Epitumul sau scurte arătări pentru sfînta biserică...*“ enumera cîteva cărți pe care le socotea necesare preoților, arătînd că ele ar putea apărea în limba română numai dacă un număr mai mare de preoți le vor cere. Acestea sînt :

1) Dogmaticiasca theologie sau Cuvîntare de Dumnezeu a pravoslavnicii mărturisirea Răsăritului.

¹ Mihail Dan, *Cînd a murit Dimitrie Țichindeal?* (în) *Studia...*, Cluj, 1958, pp. 183—187.

2) Pastoreasca theologie sau învățătură pentru datoriile preoțești.

3) Istoria bisericească sau povești a besearicii de mărturisirea Răsăritului.

4) Tilcul faptelor apostolilor.

5) Măiestria în cuvîntarea minții sau filosofia, adevă reguli a ști bine judeca și drept a gândi.

6) Istoria firească.

7) H o m i l i a.

8) Canoneala soboarelor a toată lumea.

Nu se știe dacă el le-a tradus, însă de vreme ce se oferea să le dea la tipar, se poate deduce că, măcar în parte, le avea traduse.

Majoritatea traducerilor sale au fost făcute din limba sîrbă, dar nu lipsesc nici cele din germană, așa cum am arătat cînd am vorbit despre biografia scriitorului.

Desigur că în timpul cît a fost profesor la Arad, a tradus unele lucrări, trimise de Samuil Vulcan, pentru uzul școlar. Numărul tipăriturilor sale se reduce însă la următoarele cinci lucrări :

1) *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, prin bine înțeleptul Dositei Obradovici întocmite, iar acumina întâia dată întoarse despre limba sîrbească și întru acest chip în limba daco-românească așezate. În Buda, s-au tipărit în crăieasca tipografie orientalicească a Universității Peștii — 1802.

2) *Adunare de lucruri moralicești de folos și spre veselie* prin Dositei Obradovici întocmită, iară acum în limba daco-românească traduse, Buda, 1808.

3) *Epitomul* sau Scurte arătări pentru sfânta biserică, pentru veșmintele ei și pentru dumnezeasca liturghie, care se săvârșește într-însa... Prin părintele Cichindeal, parochul Becicherecului Mic traduse. În Buda, la crăieasca tipografie a Universității ungurești în 1808.

4) *Arătare* despre starea acestor noao introduse școlasticești instituturi ale nației românești, sîrbești și grecești. În Buda cu tiparul crăieștii tipografii a Universității ungurești din Peșta, 1813.

5) Filozoficești și politicești prin *Fabule* morale învătăuri, acum întia oară culese și întru acest chip pre limba românească întocmite de Dimitrie Cichindeal, parochul Becicherecului Mic și al școalelor preparande românești din Aradul vechiu catechet. În Buda, cu tiparul crăieștei tipografii a Universității ungurești din Peșta, 1814.

Dintre aceste cinci tipăriri, numai „*Arătare* despre starea acestor noao introduse școlasticești instituturi ale nației românești, sîrbești și grecești“ este originală în întregime, restul fiind traduceri și localizări la care autorul și-a adus contribuții personale, mai mult sau mai puțin însemnate.

Conținutul propriu-zis al lucrărilor „*Sfaturile*...“ și „*Epitomul*“ nu prezintă o importanță deosebită. În schimb prefetele, creație originală, scot în evidență strădania autorului pentru luminarea maselor, precum și patriotismul său. Ele sînt ecoul unor anumite stări de lucruri existente în Banat pe la începutul secolului al XIX-lea, animat de ideile luminate și cuprins

de puternice frământări menite să contribuie la ridicarea conștiinței naționale a românilor.

Toate prefetele sînt străbătute de recunoștință pentru aceia, care au susținut dezvoltarea culturii române în Banat și, în mod deosebit, pentru învățătorii și preoții care au depus eforturi serioase în vederea ridicării învățămîntului românesc la nivelul cerințelor veacului respectiv.

În „Înainte cuvîntare“ la *„Sfaturile înțelegerii cei sănătoase“* își exprimă dorința sa de a face cunoscute anumite norme, reguli, pe care românii să le respecte în raporturile lor, iar acestea trebuie să fie „după legea firii sau după regula care o dă noaă mintea noastră“, și nu cele rele, impuse de cei interesați în menținerea maselor în întuneric. Prin aceasta urmărea perfecționarea morală a individului, formarea unor frumoase trăsături sufletești prin care să se poată impune în fața celor ce-l considerau inferior, fără nație, leneș. În afară de aceasta, prin cunoașterea și respectarea „legilor firii“, omul se deprinde să nu mai privească pasiv ceea ce i se spune, ci să judece, fiindcă numai judecata sa este în măsură să decidă ce e bine și ce e rău : „căci aceasta ne face pre noi norocoși în cujet, aduce în sufletul nostru dulce și frumoasă desfătare, trupului senetate și toate vredniciile sufletului și ale trupului le păzește, înnalță, înfrumusețează și le înmulțește.“

Tot în această „Înainte cuvîntare“ aflăm și cauza care l-a determinat să devină „scriitor și „prefăcător de cărți“ : deoarece sufletele oamenilor zac în întunerecul neștiinței și al supersti-

ției și acestea nu pot fi înlăturate decît prin cărți din care oamenii să afle adevărul. Scriitorii și traducătorii de cărți „îș deșartă ostenealele lor spre folosul cel de obște, pentru ca să poată inimile oamenilor, ceale pline de nebunii și de credință deșartă curăți și iubirea de oameni, dragostea și adevărul într-insele a turna și a înrădăcina“.

Găsim aci exprimate în cîteva cuvinte unele din punctele de program ale iluminismului, pentru care au luptat și cei mai de seamă cărturari aparținînd Școlii ardeline : Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior.

Acum ni se par cam exagerate cuvintele de laudă pe care Țichindeal le aduce acelora care au contribuit, indiferent prin ce mijloace, la răspîndirea cărții în Banat, deoarece ei traduceau cărți mărunte pe care nimeni nu le-ar mai citi astăzi. Dacă ne gîndim însă la lipsa acestor cărți, precum și la faptul că scrierea sau traducerea lor era un imbold și pentru alții, nu putem să nu-i dăm dreptate lui Țichindeal. El, care știa cît de mult îi lipsește cartea poporului român din Banat, nu putea să nu se entuziasmeze cînd apărea vreuna, fie ea cît de neînsemnată. Aceasta mai cu seamă că, în comparație cu celelalte popoare care trăiau în Banat, românii duceau cea mai mare parte lipsă de cărți în limba lor. Atunci cînd trebuie să aprecieze importanța unor astfel de cărți pentru români, el nu ezită să facă comparații cu faptele unor figuri istorice din trecutul omenirii : „Noao aicia în Bănatul Timișoarei, care sîntem afară de alte

noroadе întru științe, și întru cunoștința datoriilor noastre cei mai din urmă, au strălucit razele luminării cu care Solomon, Socrat, Pitagora, luminați și umbriți au fost“. Admirația sa se îndreaptă îndeosebi către doi oameni de cultură de pe vremea aceea, pe care, cum am mai arătat, îi avusese profesori la Timișoara : Pavel Chengeleți și Mihail Martinovici.

Țichindeal își exprimă apoi ideile sale iluministe în versurile :

Omule !
Năravurile tale îmbunătățește-le
Și întru însuș potearea lor întărește-le
Întrebuințează ale tale daruri
Spre folositoare învățături
Și sporiul sufletului
Întru cercarea adevărului.

În „*Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*“ el nu ne-a dat o simplă traducere a lui Dositei Obradovici, ci o localizare. Această localizare o face, în primul rînd, prin înlocuirea obiceiurilor sîrbești cu cele ale romanilor în comparație cu cele românești.

Scopul prezentării obiceiurilor române în comparație cu cele romane era dublu : pe de o parte să le combată în spiritul raționalismului, iar pe de alta să dovedească latinitatea noastră. Aceste dovezi pe care le aduce în legătură cu latinitatea noastră sînt plauzibile și nu conțin aproape nimic exagerat. De fapt și în prefața cărții Țichindeal dădea dovadă de simțul realității în problemele de limbă, arătînd că, deși limba trebuie curățită de unele elemente nelatine, a

acceptat totuși, în scrierea sa, vorbirea poporului care altfel nu le-ar putea înțelege.

El acceptă principiile latiniste ale lui Paul Iorgovici dar tocmai pentru că traducerea sa se adresează celor ce nu cunosc limba latină, preferă să nu le aplice.

„Ce să atinje de limbă — afirmă el textual — bine învățatul Paul Iorgovici, în Observațiile sale despre limba daco-romanescă, dintru o negrăită dragoste cătră folosul cel de obște al nații sale foarte înțelept au descoperit cuvintele limbii noastre cei daco-românești, arătînd cum am putea a aduce limba noastră la originalul ei cei adevărat. Fiind dară că materiile care să coprind în cărticica aciasta sînt pentru tot omul, care pofteste să-și înfrumusețiază năravurile sale, pentru aceeaia eu am rămas la cuvintele aceale tuturor cunoscute, pentru ca să poată desăvîrșit înțelege aceia care nu sînt desăvîrșit procopsiți întru adevăruri“.

Din scrierea sa înlătură, de asemenea, unele litere și semne cirilice, pe care socotește că numai slavii sînt nevoiți să le folosească. Își dă seama că „mai sunt unele (semne și litere) care se-ar putea lepăda din limba noastră, însă acelea numai pentru cărțile bisericești le mai putem încă o vreme întrebuința în limba daco-românescă.“

Țichindeal a fost, deci, un adept al latiniștilor în problemele de limbă, dar în lucrările sale n-a aplicat decît sub aspect fonetic și în cazuri foarte rare scrierea latinizantă, fiindcă și-a dat seama că poporul nu-l va înțelege. Mai trebuie menționată insistența sa de la sfîrșitul vieții spre a se

înlocui literele cirilice cu cele latine, să fie înlocuită în bisericile din Banat limba sîrbă cu cea română.

În acest sens, alături de alți cărturari bănăţeni, a contribuit la întocmirea unui proiect pentru introducerea literelor latine. La 6/18 februarie 1816 el îi scria din Becicherecul Mic lui Moise Nicoară rugîndu-l să-l sprijine, fiindcă introducerea literelor latine însemna un pas important spre înlăturarea dominaţiei bisericii de la Carloviţ asupra culturii române din Banat :

„Mai cu seamă să vorbeşti cu minister(ul) despre lesnimea introducerii literilor latineşti la noi, în locul celor sîrbeşti şi folosul cel nespus care din aceeaşi poate urma... Proiectul trimis, la care şi eu cît am ştiut şi putut, am lucrat, lucră şi domnia-ta, cît poţi să se introducă literele latineşti.“

Ca şi lucrarea anterioară, *„Adunare de lucruri moraliceşti“*, apărută la Buda în 1808, este o traducere din Dositei Obradovici. Acum, la a doua traducere, Ţichindeal nu putea să nu aducă prinosul său de recunoştinţă învăţatului sîrb, Dositei Obradovici. În prefaţa (Cătră cetitoriu) îl prezintă ca fiind un „slăvit şi mare luminătoriu al neamului seu“, deoarece „ca o albină iubitoare de osteneală, toată dulceaţa şi esenţia înţeleptelor dulceturi din limbile cele mai învăţate a lumii aceştia mari o au supt şi iubitului neamului său spre luminarea minţii, spre îmbunătăţirea inimii, spre înmulţirea faptelor bune şi spre gloria omenirii prin dulceaţa cuvintelor sale o au împărtăşit-o şi aşa flori în veac ne-

veștejitoare, de înțelepții lumii în țarina tatălui ceresc sădite, le-au cules și le-au adunat...“

Cartea cuprinde o serie de învățături pe care Țichindeal le socotește potrivite și pentru români. Ea se adresează în general publicului care iubește „adevărul și faptele bune“, dar mai ales acelor care se preocupă de „educația, sau creșterea tinerilor“. Este, cu alte cuvinte, o carte menită să slujească unor scopuri pedagogice. Ea sădește în suflete dragostea și iubirea de oameni, iar dacă cititorul se va osteni s-o înțeleagă, să aplice învățăturile cuprinse într-însa, îi „va aduce desfătarea sufletului și mirosul și dulceața raiului“, adică îl va face mai înțelept și mai bun.

Pentru înțelegerea ei nu este însă suficientă simpla lectură, acceptarea fără judecată a învățăturilor cuprinse. Cititorul trebuie să mediteze asupra celor aflate, să le raporteze la experiența sa de viață. În cele ce urmează, autorul prefeței adresează un îndemn pentru cunoașterea rațională, iar nu dogmatică : „... procetește-o cu atenție, judecă, nu te îndestula numai cu aceea, ce ți se sponse, că easte frumoasă și înțeleaptă carte, ci cearcă, ceteaște-o cu bonă luare de seamă, de vezi easte așa, precum ți se sponse, că nu-s toate de folos, de aceea te vei îndestula cu laudele ce coprinde oarta aceasta, și numai cu mijlocirea cetirii nu vei fi încredințat.“

Îndemnul acesta se referă în primul rînd la o cunoaștere rațională, cum am mai arătat, dar, totodată, și la o privire critică asupra conținutului cărții, ceea ce însemnează că traducătorul însuși avea anumite rezerve față de „*Adunare de lucruri moralicești*“. Asemenea rezerve se

referau mai ales la unele principii, la unele norme care nu erau întrutotul aplicabile la poporul român, deoarece rezultau dintr-o experiență de viață petrecută într-un alt timp și în alt loc.

După această prefață, din care am extras ideile de mai sus, urmează o dedicație de unde emană dragostea și recunoștința traducătorului față de Grigore Obradovici, cel ce a contribuit prin întreaga sa activitate la dezvoltarea învățămîntului românesc din Banat. Grigore Obradovici i-a urmat lui Dimitrie Ștefanovici în postul de director al școlilor naționale din Banat. El a fost nepotul lui Dositei Obradovici și, pe lângă meritele de seamă în organizarea învățămîntului nostru, îi mai revine și acela de a fi contribuit la răspîndirea cărților prin traduceri sau prin localizări. Cele mai multe tipărituri ale sale sînt cărți de uz didactic, dintre care amintim „*Indrumare către învățătura tinerimei cei românești*,” tipărită la Buda în 1811.

Tot în 1811 el traduce din Marmontel, Dositei Obradovici și Oxenstiern „*Culegerea kilinelor povești de nărav povățuitoare, spre folos și petrecere de bine*“.

Preocupările sale îl situază printre pionierii literaturii pentru copii și tineret.¹

Pentru aceste merite i se adresează Țichindeal, arătînd că națiunea română „divinizează... în tine omul cel mult așteptat; în tine ea nădăjduiește un tămăduitoriu a tuturor abuzuri și în

¹ Cf. V. Popeangă, *Pagini din trecutul cultural* (în) *Scrisul bănățean*, 1959, nr. 4, pp. 75—78.

tine ea ține a fi găsit un om, a cărui nome să nu-i pice îndelung din inimă, ci cu bucurie întotdeauna să-l recalească.“ Națiunea română îi e cu atît mai recunoscătoare lui Grigore Obradovici, cu cît își amintește că ea în trecut căuta cu durere și cu suspine lumina cărții, dar n-o putea găsi din cauza vitregilor „cărora au fost încredințată informația pruncilor ei.“ Îi cere, în final, să unească intelectualii, pentru a crea o forță puternică, menită să lumineze poporul român și să-l ridice la nivelul națiunilor civilizate : „Și adu cîndva și unirea capetelor luminate, ca cu poteri comune, se se aducă poporul cest neglect în calea culturii mai departe, să fie de o lature celorlalte nații care lui încă sunt datoare mulțemire pentru lumina, cu carea ele lucesc, și așa vei reporta mulțemirea tuturor românilor.“

Capitolul întîi al lucrării, deși nu-i aparține lui Țichindeal, ci lui Obradovici, merită să fie menționat aci, chiar și numai în treacăt, pentru ideile sale iluministe pe care traducătorul român și le-a însușit. El se intitulează „*Pentru dragoste către învățătură*“ și pledează cu căldură și convingere în favoarea osteneții spre a cunoaște cuceririle și binefacerile culturii umanității.

„Rădăcina învățăturii e amară“, în sensul că se ajunge la ea cu trudă, cu eforturi și sacrificii, „însă rodul ei e dulce“. Ea îl luminează pe om, îl face să devină mai bun, spre deosebire de cel incult care, și din cauza neștiinței poate să fie rău :

„Precum se deschilineaște omul prin cuvîntare de cealalte necuvîntătoare animale, așa prin științe și învățatură se deschilineaște omul cel iscusit și învățat de cel ce nimica știe și e prost.“

Individul fără cunoștința și înțelegerea lucrurilor nu se distanțează prea mult de faza copilăriei omenеști ; el se află, cum zice autorul, „în stare pruncească“. El se apropie de perfecția umană pe măsură ce cunoaște și înțelege cît mai multe lucruri. Dar numai simpla învățatură, simpla cunoaștere a lucrurilor nu e suficientă pentru ca omul să atingă perfecțiunea, idealul umanității.

Acesteia trebuie să i se asocieze „o viață făcătoare de bine“, adică o conduită morală corespunzătoare idealului moral, tendinței de atingere a scopurilor propuse. Omul trebuie să fie nu numai înțelept, dar și bun. Deosebirea între el și cel neinstruit și rău e tot atît de mare ca cea existentă între omul sănătos și cel bolnav, între viu și mort.

Învățătura îi e de folos omului în orice situație s-ar afla el : dacă e în situație normală, fericită, atunci îi servește drept podoabă, iar dacă se află în nenorocire, îi slujește „spre mîngăiere“.

De fapt întregul conținut al cărții aduce o serie de învățături menite să illustreze ideile de mai sus.

Cea de a doua traducere apărută în 1808, „*Epitomul sau scurte arătări*“ este închinată lui Ștefan Avacumovici, episcop al Timișorii, Lipovei și Becicherecului Mare. Motivul dedicării acestuia se pare să fie de ordin personal, căci în

prefată traducătorul mereu îl numește pe episcop „făcătoriule de bine al meu“, sau îi cere „cu lina proteacție a mă acoperi și cu grația ta a mă întări“.

Scopul traducerii, în afară de cel al înzestrării bisericii cu cărți în limba română, era de a combate unele superstiții, de a combate practica săvârșirii cultului divin după tradiție, iar nu după normele scrise. Iată de ce lupta lui Țichindeal împotriva neștiinței trebuie înțeleasă aci ca o luptă împotriva săvârșirii „empirice“ a serviciului divin. Ca preot, el cerea o religie mai rațională, fără mulțimea de ceremonii, de obiceiuri și tradiții pe care preoții neștiutori, fiindcă nu aveau cărți în limba română, le practicau fără a înțelege absurditatea lor.

În introducere aduce ideea necesității predicii după slujbă, iar pe aceasta o înțelegea ca un mijloc de luptă împotriva superstițiilor, ca un prilej de a pleda în favoarea necesității științei de carte, dar, mai ales, pentru înflăcărarea sentimentelor românești. De aci trage concluzia că „liturghia fără învățătură iaste ca mîncarea fără sare“. Paginile în care vorbește despre necesitatea de a avea preoți instruiți, iar nu oameni incuți, care au deprins anumite reguli ale slujbei și, mai ales, unele apucături lumești, sînt de o adevărată savoare. Aici se pot observa calitățile scrisului său, cum ar fi : tendința moralizatoare, ironia și satira, puterea de convingere, găsirea expresiilor tipice românești ; mai cu seamă din punct de vedere al posibilităților de exprimare a limbii române la acea dată, paginile sale sînt cu adevărat antologice, demonstrînd la ce expre-

sivitate și plasticitate poate să ducă folosirea graiului popular. Iată acum un fragment care constituie un exemplu unic de unitate și expresivitate a limbii noastre la data respectivă, mai cu seamă dacă ținem cont de faptul că autorul nu avusese prilejul să ia contact cu celelalte provincii românești și, în afară de eventuala lectură a unor cărți bisericești, scrierile românești de pînă atunci îi erau necunoscute :

„Și oare tocma aceia, carii așa zic, dare-ar ei oile sale ceale necuvîntătoare să le păzească un păstoriu, care numai traistă mare are, mîncă, bea și se odihnește bine, dar nici le păzește, nici știe unde iaste pășune bună, nici are cîini, ba ce e mai mult, le-au tuns mulți, le-au belit și le-au înneecat ; și, să sponă drept, dare-ar el simbrie la un păstoriu ca acesta ? Hei ! Tot omul poate vorbi ce îi place ; că a vorbi e lesne, numai se iae sama ce vorbește, că Dumnezeu e deasupra noastră.

Că a ști ceti și scrie se cuvine la tot omul, dar preotului mai mult ; că de ar ști preotul numai ca omul și ar face ca un om creștin, e popă de jos, dară de nu face ca un popă e și mai jos decît omul.

Și oare lăsa-s-ar cineva a se vindeca de un doctor care nu priceape medițina și nu știe vindeca ? Ba aceluia nici calul său nu l-ar da să-l vindece, necum trupul ! dar sufletul ?

Și da-ș-ar cineva hainele sale să i le coase unul, care are ac și foarfeci și cot, dar nici știe croi, nici coase ? Ba i-ar da cotul pre spate“.

Din categoria lucrărilor tipărite cu scopul de a înzestra cultura română din Banat cu tipări-

turi necesare în stadiul acela al dezvoltării face parte și „*Arătare despre starea acestor noue introduse școlasticești instituturi*“, apărută la Buda în 1813.

Ea este singura operă originală a lui Țichindeal și cuprinde în linii generale cam aceleași idei pe care le-am întâlnit în prefețele și dedicațiile traducerilor sale. Aci spațiul cel mai mare este acordat istoricului înființării preparandiei din Arad. Lucrarea prezintă o importanță deosebită pentru cei ce vor să se documenteze asupra învățămîntului românesc din Banat pe la începutul secolului al XIX-lea.

De aci aflăm că la început planul de învățămînt al preparandiei cuprindea disciplinele : catihetica, tipicul, cîntul, „pedagogia, adică învățătura pentru buna educație a pruncilor“, metodică, „adică modul învățăturii“, istoria Ungariei, gramatica românească, conțepțul (epistolografia) și „matezisul, adică învățătura care cercă subtile geometricești adevăruri, la aceasta se mai adaugă îndoita aritmetică, adică și cea cu numere și cea din cap“.

Țichindeal nu ezită să critice nobilimea și instituțiile feudale pentru lipsa de interes pe care o manifestau față de școală. Dacă săracii fac adevărate sacrificii pentru școală, nobilii fie o încurajează formal, fie n-o iau în seamă.

„Mulți din norod — scrie el — poate fi încă cei mai săraci, mai mult au dat din averea sa pre altariul fericirii norodului... Dimpotrivă, mulți dintre boieri... lor li-i bine că ei sînt învățați și prin prostia săracilor mult cîștigă...“

rămîn răci, nebăgători de seamă și împietriți și numai pentru ale sale înfierbîntați.“

Ideea fundamentală după care s-a condus autorul în lucrarea sa este că lipsa de interes a claselor dominante față de învățămîntul românesc nu face altceva decît să arate dorința lor de a menține și mai departe poporul român sub jugul asupririi sociale și naționale. Înfrățind un tablou veridic al rămîinerii noastre în urmă pe tărîmul culturii, Țichindeal își exprimă ura sa împotriva asupritorilor feudali. „Tinerimea spre buna educație nu prea mult sporiu face“ — constată el — „și starea cea bună a poporului prin aceasta pătîmește“. Ca și ceilalți ilumiști din Transilvania și Banat, el socotea, deci, că înapoierea din punct de vedere material a poporului nostru, mizeria socială în care se zbate, sînt consecințele firești ale nivelului scăzut al educației care se dă tineretului.¹

Critica autorului se îndreaptă apoi împotriva acelor învățători care lipsesc de la școală, nu depun tot interesul pentru instruirea și educarea copiilor sau îi folosesc la lucru în gospodăria lor. Dăm, în continuare, în întregime, fragmentul la care ne-am mai referit, fiindcă, pe de o parte, el prezintă un tablou tragic dar adevărat al învățămîntului românesc din Banat de la 1813, aflat sub „protecția“ austriacă, iar pe de altă parte, îl vedem pe autorul lui ca un adevărat apostol al neamului românesc, îndurerat de soarta sa :

¹ Cf. V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, Editura didactică și pedagogică, București 1964, p. 25.

„... De voiești să știi în sat unde e școală ? Nu întreba pe nime, ci du-te, apoi vei afla o casă nu departe de beserică, desgrădită, descoperită, cu fereștile sparte și cu hîrtie lipită ; să știi că aceea e școala ! Această adevăriciune o întărește Cerniteazul (aproape de Timișoara), că acolo e școala de vreo cîțiva ani nu numai dezgrădită și descoperită, ci e și numai cu trei păreți, iară cel de cătră miazănoapte păreate lipseaste ; poate fi că pentru aceea, ca să fie pruncilor mai răcoare în școală, mai vîrtos iarna... Fraților, în ce stare ticăloasă pătimitoare au fost școalele noastre pînă acuma și așa în inima pruncilor noștri celor iubiți... polomida și mărăcinile neștiinței au crescut ! Știut este, că în multe locuri se adună prunci mulți la școală, însă șad singuri la școală, fiindcă dascălul e dus cu popa la vreo doao sau trei pomeni, sau în casa orașului a face socoată ; sau s-au dus la vînat și acuși vine. Săracii pruncii ! Ce fac ei în școală ? Se bat, se suduie, își rump hainele, iată ce fac. Dară săracii părinții lor ce socotesc că fac pruncuții lor ? Au doară nu socotesc că Dumnezeu știe ce învață ei în școală ? Și ce nădeajde zădarnică spre ei zidesc ; ba cînd dascălița spală cămeșile, pruncii trebuie să poarte apă de la fîntînă, unde s-au întîmplat de s-au și înecat și așa pre prunci spre alte trebi casnice îi întrebuintează dascălul și dascălița în multe locuri de acest fealiu de neorînduieli și mai multe alte se află, atîta despre partea învățătorilor cît și despre a directorilor ; că aceasta e de mirare,

că pruncii cinci-șase ani umblind la școală nu știu nimica".¹

Și de data aceasta autorul își face cunoscut programul său pentru ridicarea poporului român din înapoierea culturală și materială în care se afla. Îl găsim concretizat în versurile :

Cel înțelept în faptă bună să ne întărească
Ca binele de comun a(1) nației să crească.
Cel învățat să ne lățească științele
Și să ne lumineze mințile.
Cel bun să ne îmbunătățească
Cei tari să ne facă oameni mari.

Deci, după a sa părere, ridicarea poporului se putea realiza prin formarea caracterelor cu ajutorul moralității, prin formarea unui om luminat, îmbunătățirea moravurilor, răspîndirea cunoștințelor în popor, acestea din urmă contribuind la promovarea progresului.²

Traducerile sale sînt importante, așadar, pentru faptul că pune la dispoziția cititorilor români, într-o vreme în care se căuta deznaționalizarea lui prin cultură, lucrări în limba noastră națională, dar mai ales ne rețin atenția prin ideile iluministe din prefete și dedicații, prin strădania autorului de a încuraja cultura română. Aceste lucrări n-au mai atras atenția urmașilor, în mod firesc, decît fie prin unele

¹ D. Țichindeal, *Arătare...* (în) T. Botiș și A. Sădean, *Cei dintîi ani din trecutul și viața preparandiei (Școlii normale) gr. or. române din Arad*, Arad, 1812, pp. 167—168.

² Cf. V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, *Lucr. cit.*, p. 26.

date pe care ni le oferă cu privire la biografia sa și la mișcarea culturală a timpului, fie prin existența unor particularități ale limbii române scrisă și vorbită la începutul secolului al XIX-lea. Mișcarea noastră culturală de după Heliade Rădulescu l-a reținut printre pionierii săi mai ales pentru lucrarea în jurul căreia s-au iscat numeroase discuții, *Fabulele* cu învățături morale.

*

„Filozoficești și politicești prin *Fabule morale* învățături, acum întâia oară culese și într-un acest chip pre limba românească întocmite de Dimitrie Cichindeal, parochul Beciche-recului Mic și al școalelor preparande românești din Aradul vechiu catechet“ a apărut la Buda în 1814. Timp de peste 60 de ani cartea aceasta avea să-i aducă lui Țichindeal numeroase laude, unele dintre ele venind din partea celor mai reprezentativi scriitori ai literaturii române. Pătruns de adevărul pe care-l cuprindea cartea, de caracterul profetic al numeroaselor pagini în care vorbește despre viitorul poporului român, Eminescu îl caracterizează ca fiind „gură de aur“, iar înaintea sa, Heliade Rădulescu, când îi retipărește fabulele, remarcă, de fapt pentru întâia oară, importanța excepțională a învățăturilor de aci pentru națiunea noastră. Cu siguranță că aprecierile favorabile venite atât din partea lui Heliade, a lui Eminescu, cât și a altor scriitori priveau mai ales cele cuprinse în învățătura fabulelor, expusă în spiritul raționalismului și cu adevărat patos care dovedește înal-

tul patriotism al autorului. Deși nici învățăturile nu-i aparțineau în întregime lui Țichindeal, ci erau mai degrabă o localizare a unor fragmente din lucrarea lui Dositei Obradovici adresată sîrbilor, cele expuse în pasajul ce urmează au încălzit inimile multor români și le-au trezit încrederea în viitorul națiunii lor :

„Mintea ! mărită nație daco-românească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Țara Ungurească, mintea ! Cînd te vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bune, te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pe pămînt înaintea ta de cum tu vei fi oculiruit în turpina în carea ai căzut. Că faptele bune sînt ție firească omenie. Mărirea, însuflețirea cea mare, bărbăția, aceastea sînt faptele bune ale strămoșilor tăi, adecă ale romanilor celor bătrîni, aceastea sînt diamanturile ceale scumpe ; însă e de lipsă ca mîna înțelepciunii să le speale, curățească și să le netezească și strălucitoare să le facă.“¹

Datorită dragostei sale pentru poporul român și dorinței de a-l elibera de sub stăpînirea bisericească a Carlovițului, așa cum am mai arătat, Țichindeal s-a angajat în acțiunea de înlocuire a episcopului sîrb Avacumovici din Arad cu un episcop român, care să încurajeze atît moral cît și material dezvoltarea culturii române din Banat. Ca urmare, se știe, autoritățile școlare și bisericești au vrut atunci să-l destituie din postul de profesor de la preparandia din Arad. La început n-au reușit, însă prilejul li s-a ivit din

¹ Dimitrie Cichindeal, *Filosoficești și politicești prin Fabule moralnice învățături*, Buda, 1814.

nou, în 1814, cu ocazia publicării *Fabulelor*. Mitropolitul sîrb Stratimirovici din Carloviț a pus totul în mișcare spre a-l distruge. I-au fost confiscate *Fabulele*, apoi s-a trecut la demersurile necesare, pentru a-l înlătura din învățămînt. S-a inițiat o minuțioasă anchetă, cu prilejul căreia Țichindeal a putut vedea că pînă și unii dintre aceia cărora le dedicase traducерile sale îi erau dușmani. Deși primejdia era mare, în tot cursul anchetei Țichindeal a dat dovadă de o fermitate deosebită, așa cum însuși se caracterizează într-o scrisoare către S. Vulcan: „... mie nici cît îmi este frică, deși el * oțel și eu voi fi cremene.“¹

Dacă ținem seama de împrejurările în care au apărut aceste „*Fabule*“ și de ceea ce s-a petrecut cu ele, după cum am arătat la biografia autorului, atunci nu ne va surprinde faptul că un timp nu au putut avea prea mare influență asupra dezvoltării fabulei în literatura română.

Efectele cărții se vor fi simțit abia după 1838, cînd Heliade Rădulescu scoate la București în tipografia sa, a doua ediție din *Filosofice și politice prin Fabule învățături morale*, întocmite de Dimitrie Cichindeal.

Heliade le însoțește cu o prezentare elogioasă, arătînd că ele „... pot fi pentru români, pentru totdeauna, tablele legii aduse în pustie.“²

* Clerul sîrbesc din Carloviț.

¹ D. Țichindeal, *Scrisoare către S. Vulcan*, Arad, 1814, (în) Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal*, 1893, p. 90.

² Heliade Rădulescu, *Precuvîntare*, p. XI.

Un astfel de elogiu, venit din partea aceluia care, la data respectivă, era îndrumătorul cel mai de seamă al literaturii române, a atras atenția unor scriitori ca : Asachi, Donici, Grigore Alexandrescu. În felul acesta, modelelor străine li se adăuga unul românesc, neștiind deocamdată că ele erau în realitate adaptarea fabulelor scriitorului sîrb Dositei Obradovici. În orice caz, lucrarea lui Țichindeal era pentru fabuliștii români, dacă nu un model, cel puțin un imbold pentru a scrie și ei astfel de fabule.

După șaptezeci de ani de la data cînd a apărut prima ediție, Țichindeal nu mai putea fi socotit „gură de aur“ decît în poezia lui Eminescu, fiindcă toată lumea îl acuza acum de plagiat. Ce se întîmplase ?

În 1885 apărea la Arad o a treia ediție, dar cu titlul complet schimbat : „*Fabulele lui Demetriu Cichindealu în traducere nouă din originalu sîrbesc alu lui Dositei Obradovici de Ioan Russu, parochulu Aradului*“. Într-un studiu introductiv, alăturînd texte și făcînd numeroase comparații, Ioan Russu „dovedea“ că, în realitate, pretinsa carte a lui Țichindeal n-ar fi altceva decît traducerea, cu mici modificări, a operei scriitorului sîrb Dositei Obradovici, intitulată „*Fabulele lui Esop și ale celorlalți scriitori de fabule din diferite limbi traduse pe limba sloveno-sîrbă și prima oară edate cu folositoare dislucidări și învățăături morale*“, apărută la Lipsca, în 1788.

Din 1885 nimeni n-a mai încercat să conteste adevărul descoperit de Ioan Russu și astfel nu-

mele lui Țichindeal se pronunță din ce în ce mai rar. Era dat ca model de plagiator, iar istoricii literari rezolvau cu oarecare îngăduință încurcătura ivită, vorbind în câteva rânduri despre meritele lui și aceasta mai mult datorită sfielii de a nu aprecia în sens negativ ceea ce pentru Eminescu era ceva sfânt, întruchipare a tipului de scriitor valoros prin credința sa în idealuri înalte. Excepție face numai un cărturar ardelean, Iosif Vulcan, care, fără să conteste afirmațiile lui Ioan Russu, păstrează încă o adevărată admirație pentru acela care fusese un apostol al culturii române din Banat. Astfel el își face intrarea în Academia Română rostind în discursul de recepție cuvinte calde despre Țichindeal, aduce date noi pe baza corespondenței acestuia cu episcopul Orăzii, tatăl său. În 1893 publică lucrarea „*Dimitrie Cichindeal*”, date nouă despre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune, cu un răspuns de V. A. Ureche“, apărută la București.

În cele ce urmează ne propunem să dovedim că i se făcea o mare nedreptate lui D. Țichindeal luându-se drept bune toate cele afirmate de Ioan Russu în 1885, deoarece o comparație a edițiilor din 1814 și 1885, iar apoi cu originalul sîrbesc al lui Dositei Obradovici ne duce la concluzii diferite. Pentru aceasta e necesar să urmărim istoricul lucrării lui Țichindeal, mai întâi.

Într-adevăr, D. Țichindeal n-a indicat la titlu și nici în cuprins numele autorului din care făcea adaptarea sa. Publicînd însă în limba ro-

mână fabulele lui Obradovici, el înfăptuia, fără să știe, un deziderat mai vechi al scriitorului sîrb care, în 1793, îi scria unui oarecare Ciocherleanu că „pentru tipărirea Fabulelor *traduse pe româniă* pune la o coală pe hîrtie bună mai puțin 16 fl. cîte coale vor fi...”¹

Văzînd un pericol în cartea lui Obradovici și în altele de felul ei, statul austriac a dat o lege, chiar în 1793, prin care se interzice tipărirea lor, astfel că intenția scriitorului de a o traduce rămîne nerealizată. Faptul e dovedit de un ordin al Consiliului unguresc, dat cu ocazia anchetelor la apariția fabulelor lui Țichindeal, în 1814. În el se menționează că lucrarea lui Țichindeal a fost dată la publicare neținînd seama de legea cenzurii din 1793, dată la care ea cădea în afara legii și, ca atare, nu mai putea fi tradusă în limba română.

N-ar fi exclus ca Obradovici însuși să-și fi pus în gînd să traducă fabulele sale în limba română, fiindcă o cunoștea destul de bine. Născut pe teritoriul României, în Banat, la Ciacova, el a trăit aci mult timp și a avut astfel prilejul să cunoască nu numai limba noastră, dar și felul de viață al poporului român, aspirațiile sale naționale.²

¹ Apud *Fabulele lui Demetriu Cichindealu în traducere nouă din originalu sîrbesc alu lui Dositei Obradovici* de Ioan Russu..., Arad, 1885, p. XLVIII.

² Pentru amănunte în legătură cu Dositei Obradovici și cultura română, vezi lucrarea lui Vichente Ardeleanu *Legăturile frățești dintre naționalitățile din Banat în lumina operei lui Dositei Obradovici* (în) *Scrișul bănățean*, 1959, nr. 3, pp. 84—92.

Mai mult, el se hrănește din cărțile bisericești apărute în limba română, între care o cazanie din 1732. Adaptînd fabulele sale, Țichindeal pune la dispoziția poporului român o carte care contribuie la educarea în spiritul secolului luminilor, iar ea venea din partea aceluia care, la rîndul său, se hrănise din cultura română, venea deci ca un act de recunoștință.

Cu toate că în traducerea fabulelor nu pomenise numele adevăratului autor, din motive pe care le vom arăta mai tîrziu, Țichindeal nutrea o admirație deosebită pentru scriitorul sîrb. Cînd a avut prilejul și a socotit că e locul potrivit, el n-a pregetat să și-o exprime. Astfel în prefața „*Către cititoriu*“ la „*Adunare de lucruri moralicești*“, Buda, 1808, spune :

„Eu mă bucur, iubite cetitoriu ! că știu serbește, mai tare pentru că pociu înțelege cărțile domnului Dositei Obradovici și mulțumesc lui Domnezeu că sum născut în timpurile cărții lui. Acest slăvit și mare luminătoriu al neamului seu, ca o albină iubitoare de osteneală, toată dulceața și esenția înțeleptelor dulceturi din limbile cele mai învățate a lumii aceștia mari o au supt și iubitului neamului său spre luminarea minții, spre îmbunătățirea inimii, spre înmulțirea și întărirea faptelor bone și spre gloria omenirii prin dulceața cuvintelor sale o au împărtășit-o și așa flori în veac neveștejitoare, de înțelepții lumii în țarina tatălui ceresc sădite, le-au cules și le-au adunat . . . “

Dacă avem în vedere această entuziașă și sinceră mărturisire, ne apare ca nejustificat argumentul lui Ioan Russu, potrivit căruia Dimi-

trie Țichindeal la „*Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*“ și „*Adunare de lucruri moralicești*“ indicase autorul pentru că acesta era în viață, iar la „*Fabule*“ n-a mai făcut-o, deoarece Dositei Obradovici murise în 1811 și el voia „să treacă drept autor“. ¹

Într-adevăr Dimitrie Țichindeal în mod intenționat a lăsat la o parte numele lui Dositei Obradovici, dar nu pentru a se da drept autor al „*Fabulelor*“, ci al lucrării localizate, adaptate conform cerințelor poporului român. Niciodată el nu s-a socotit „scriitor“ ci „prefăcătoriu“, traducător deci, localizator de cărți, prin care urmărea să-și lumineze neamul. Pentru epoca respectivă a fi „prefăcătoriu“ era un titlu de cinste alături de cel de scriitor. Iată ce părere avea Țichindeal însuși despre această ocupație : „Deci scriitori și prefăcători de cărți din pricina aciasta și cu socotința aciasta întrebuintează și își deșartă ostenealele lor spre folosul cel de obște, pentru ca să poată inimile oamenilor, ceale pline de nebunii și de credință deșartă curăți și iubirea de oameni, dragostea și adevărul într-insele a turna și a înrădăcina.“ ²

Avînd în vedere înalta misiune pe care o are scriitorul și „prefăcătoriu“ de cărți, de asemenea și greutatea îndeplinirii ei, munca respectivă trebuie apreciată, dar nu de oricine, ci de aceia care se pricep și sînt capabili să judece în mod obiectiv. Acestea le spune D. Țichindeal încă din 1802 :

¹ Ioan Russu, *Op. cit.*, p. XXXIX.

² D. Țichindeal, Înainte cuvîntare la *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, Buda, 1802.

„Cu greu e frumos și cu bună înțelegere a scria și a preface cărți. Numai aceia știu, care au cercat; aceloră dară să și cuvine să prejudece cartea, dară nu fieștecăruia care poartă pălărie și căciulă, căci ziaivistia nu știe cinsti ceale de folos.“¹

Trebuie menționat faptul că doi dintre istoricii noștri literari din trecut au înțeles în mare măsură în ce constă meritul lui D. Țichindeal prin adaptarea „*Fabulelor*“ lui Dositei Obradovici: Ovid Densusianu și Nicolae Iorga.

„Nu în originalitatea scrierilor sale... își găsește îndreptățirea reputația de care se bucură încă Dimitrie Țichindeal... Există o alta, care nu se poate distruge prin dovezi de împrumuturi sau de „plagiat“: aceea anume că acest umil prelucrător a resumat în sine, a represintat prin viața și lucrările sale, în chipul cel mai puternic, starea de spirit, în care mijia conștiința națională a românilor din Banat, în vremea marii mișcări de idei ardeleană. E o figură reprezentativă, și în jurul acestei figuri se poate grupa toată viața intelectuală românească din Banatul de atunci,“² spune Nicolae Iorga.

Mai târziu, în 1925, Ovid Densusianu avea să vorbească cu aceeași însuflețire despre Țichindeal, arătând totodată că mai există și un alt motiv pentru care trebuie să cumpănim bine când facem aprecieri asupra mișcării culturale a timpului — felul în care era văzută problema originalității. „Cartea lui Țichindeal — spune

¹ *Ibidem.*

² N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea (1688—1821)* vol. II., Buc., 1901, p. 421.

Densusianu — este astfel o simplă traducere¹ după Obradovici, cu unele mici schimbări, și pentru că în ea nu se mărturisește izvorul ar putea fi socotită ca un plagiat. Deplină originalitate am văzut totuși că nu-și atribuia nici Țichindeal și cum pe vremea lui nu se prea ținea seama de proprietatea literară — buna intenție de a pune în mîna altora o carte folositore, ori de unde era luată, fiind socotită suficientă, — aceasta vine ca o circumstanță atenuantă pentru procedeul lui la tipărirea *Fabulelor*“.²

Stadiul de dezvoltare a culturii române în Banat, lupta pentru ridicarea poporului român la rangul de popor civilizat impuneau opere de acest fel — adaptări —, deoarece tradiția unei literaturi originale lipsea. Dimitrie Țichindeal a înțeles această necesitate și de aceea, pe lângă celelalte preocupări ale sale, a socotit că e necesar să se dedice muncii de traducere și adaptare a unor opere străine, care, cu unele modificări, se potrivesc și poporului nostru.

Cartea lui Obradovici se potrivea poporului român, deoarece situația lui în imperiul austriac era asemănătoare cu cea a sîrbilor.

Ținînd cont de numeroasele modificări și adăogiri făcute de Țichindeal la învățătura morală a fabulelor lui Obradovici ne putem da

¹ Că nu este o simplă traducere, se va vedea mai tîrziu. Reținem deocamdată doar felul în care pune autorul problema originalității pentru vremea aceea.

² Ovid. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I., Școala latinistă..., București, 1925, pp. 69—86.

seama că el le-a făcut cu scopul de a le adapta necesităților noastre. De aceea absența numelui lui Obradovici nu este întâmplătoare, nu este o scăpare; Țichindeal a vrut, într-adevăr, să fie considerat el autor, dar nu al unor fabule, ci al unor adaptări. De fapt nici fabulele lui Obradovici nu sînt originale, ci luate din diferiți autori: Esop, Lafontaine, Lessing — numai că el a mărturisit acest lucru. Contribuția originală a lui Obradovici se vede însă în „învățătura“ fabulelor. Țichindeal a făcut modificări substanțiale tocmai în această „învățătură“, deci în ceea ce-i aparținea aproape exclusiv lui Obradovici.

În nici un caz scriitorul bănățean nu intenționa să-și atribuie meritele lui Obradovici, pentru că opera aceasta era destul de cunoscută în Banat. Chiar de la început s-a știut că „Fabulele“ lui Țichindeal sînt adaptarea „Fabulelor“ lui Dositei Obradovici. Acest lucru reiese din documentele oficialităților care s-au ocupat cu anchetarea lui Țichindeal și destituirea lui din învățămînt.¹

Reproducem în traducere românească un fragment din scrisoarea lui Uroș Nestorovici către Consiliul ungaric, redactată în limba latină:

„El (Țichindeal — n.n.) a tălmăcit în limba valahică o anumită carte cu titlul *Fabulele lui Esop* din originalul sîrbesc în care fusese redactată de Dositei Obradovici“. Acuzele care i s-au adus le vom prezenta pe parcurs. Reținem deo-

¹ Alexe Ivici, Acte privitoare la Dimitrie Cichindeal, (în) *Revista istorică*, 1927, nr. 10—12, pp. 380—384.

camdată ideea că Țichindeal a fost acuzat pentru partea personală adăogată la fabulele lui Obradovici.

Deși un constituie o literatură originală, adaptările din epoca respectivă, care au contribuit la educarea poporului, la cultivarea limbii române literare și, în oarecare măsură, la stimularea apariției unei literaturi originale, nu trebuie neglijate.

În studierea lor, așa cum vom proceda și cu „Fabulele“ lui Țichindeal, va trebui să urmărim în ce constă contribuția scriitorilor români și care este mesajul pe care vor, prin adaptările respective, să-l transmită poporului nostru.

Arătînd că Țichindeal nu este adevăratul autor al „Fabulelor“, Ioan Russu a adus un serviciu bun istoriei noastre literare. Dar nu cu acest scop a dat el „în traducere nouă“ fabulele lui Dositei Obradovici, ci cu totul altul, mărturisit în prefață. Nu ne apare Russu, în această prefață, ca un istoric literar cinstit, gata tot timpul să vegheze ca plagiatorii să nu se strecoare în rîndurile scriitorilor originali, ci ca un preot care apără creștinismul și în special ortodoxismul de atacurile unui iluminist. El încearcă să-l absolve pe preotul român Țichindeal de orice vină în critica ortodoxiei, aruncînd totul asupra preotului sîrb Obradovici.

În prezentarea pe care i-o face lui Dositei Obradovici la începutul cărții, se constată o anumită strădanie de a scoate în evidență raporturile lui cu fețele bisericești din Orient și Occident, pentru a demonstra că acea critică pe care scriitorul sîrb o face bisericii și reprezentanților

ei se datorește fie unor conflicte personale, fie influenței protestanților, care recurgeau la rațiune în explicarea unor fenomene.

Deși pe la 1771—1772 Obradovici era un creștin docil, spune Russu, la 1778, „s-a schimbat în critic sever al creștinismului, sub anumite aspecte, deoarece petrecuse între timp cîțiva ani în Germania și o jumătate de an în Anglia și s-a făcut mai protestant decît protestanții, defăimînd nu numai icoanele și relicviile, care le cinstește biserica orientală, ci scriind și în contra crucei și a cîntărilor bisericești, precum se vede la învățătura morală a fabulei cei mai de pe urmă, 160.“¹

Rînd pe rînd Russu arată că Obradovici s-a ridicat împotriva tradiției bisericești, a unor așaziși sfinți, a sinoadelor, canoanelor, dogmelor, vestmintelor, ceremoniilor și chiar a făcliilor — toate găsindu-le ca fiind absurdități, datorită întunecului, a neștiinței în care s-a zbătut omenirea.

Mai mult îl revoltă pe Russu faptul că Obradovici a încercat să explice păcatul strămoșesc ca izvorînd din neștiință. Tocmai acesta este păcatul pe care Russu nu îl poate ierta :

„Căci orișicît să fi suferit (Dositei) de la Ierarhii aceia, lui, ca unui ieromonah, carele a primit darul preoției în biserica ortodoxă nu i-a fost iertat să iae unele din așezămintele ei în batjocură și să explice după placul său învățătura ortodoxă despre păcatul strămoșesc“. Și, în concluzie, mai amintește încă odată cauza atitudinii critice a lui Obradovici : faptul că a învă-

¹ Ioan Russu, *Op. cit.*, p. XXVII.

țat la protestanți „încă în așa timp cînd cei mai renumiți teologi protestanți se încercau a explica toate cîte se țin de religiune după rațiune“.

Cu toate că Țichindeal și-a însușit raționalismul lui Obradovici, a deschis lupta împotriva misticismului și a absurdităților religioase de la români cu armele scriitorului sîrb, Ioan Russu încearcă să-l desculpeze de aceasta. „Traducerea nouă“ a fabulelor de către Ioan Russu înseamnă, pe de o parte, scoaterea de sub cauză a bisericii ortodoxe române, iar pe de altă parte, înlăturarea elementelor de critică socială introdusă de Țichindeal și diminuarea importanței mesajului adresat poporului român de către acesta într-o perioadă în care pilonii lui rămîneau încă în picioare, adăogîndu-li-se mulți alții, ca cei ai „Tribunei“ de la Sibiu, apărută cu un an mai înainte.

Se impune deci o analiză minuțioasă a elementelor introduse de scriitorul român, a modului în care a făcut el adaptarea fabulelor scriitorului sîrb, pentru a vedea în ce constă contribuția personală, pozitivă.

Intervenția lui Dimitrie Țichindeal în fabula propriu-zisă s-a produs în mai mică măsură din două motive : în primul rînd, pentru că el le-a considerat și pe cele ale lui Obradovici, așa cum erau de fapt și cum însuși a mărturisit în titlu, traduceri — deci nu creații originale ; în al doilea rînd, pentru că el a socotit cartea respectivă utilă pentru poporul român nu atît prin fabulele respective, cît prin învățăturile morale, care-i permiteau în plus referiri la poporul român.

Intervenția în fabula propriu-zisă se produce de obicei în final, căruia scriitorul român îi adaugă elemente personale, menite să exprime o atitudine proprie. Astfel la fabula 153 (Rînduneaua și privighetoarea) adaugă următorul final din care se desprinde admirația autorului pentru viața rustică :

„Vezi colo pe iarbă viarde cum sar mielușei și se joacă ei, iar păstoriul șeade lângă izvoară, șueră și zice cu flueră ; care o lasă din mină și ascultă apele cum șueră și de mine în pădure se apropie să mă asculte cu inimă veselă. O, să-i cînt să-l veselesc și să prăznuesc.“

Cîteodată intervine în text pentru a umaniza mai mult decît Obradovici personajele, punîndu-le să-și exprime un anumit punct de vedere față de situația respectivă, în felul în care și-l exprimă țăranul nostru. Lupului din fabula 21 (Lupul și calul) i se spun următoarele :

„Așa ți se cade, că pînă acum ai fost căsap cailor, iar acum te făcuși doctor să-i vindec.“

În finalul fabulei 22 (Vulpiile), pentru a sublinia revolta vulpii bătrîne față de aceea care o îndemna să-și piardă coada, o pune să rostească expresii specifice certe țărănești : „pfui ! rușine să-ți fie, scroafă și țigană“.

Cele mai multe intervenții ale lui Țichindeal în fabula propriu-zisă constau în amplificarea textului cu explicații suplimentare, cu pasaje care fac acțiunea mai plastică și mai atractivă. Aceste intervenții scot în evidență înclinarea scriitorului spre umor și ironie. Iată mai întîi un fragment al lui Obradovici din fabula 3 (Leul și vulpea) :

„Iar acesta apucînd cînd pe unul, cînd pe altul le mîncă“.

Și acum fragmentul respectiv, amplificat de Țichindeal : „Săracul, bietul, leu ! Ce făcea el văzîndu-se de atîte jiganiî impresorat ? Cînd pe una, cînd pe alta apucînd lupiș, ca bolnavul spre obiecturi și poște le sfinția și le jertvia.“

Textul lui Țichindeal, după cum se poate observa, are calități literare pe care nu le înțîlnim în cel al lui Obradovici. În primul rînd exclamația ironică : „Săracul, bietul, leu !“ După aceea verbele „le sfinția și le jertvia“ exprimînd umorul situației respective, cîtă vreme la Obradovici totul se reduce la „le mîncă“.

Am putea spune că Țichindeal a urmărit adesea să românezeze textul fabulei propriu-zise, prin introducerea unor expresii, proverbe și zicători de ale noastre, care se rostesc în diverse situații. Așa, spre exemplu, în fabula 2 (Vulturul săgetat) pentru a sublinia ideea că de multe ori răul cel mai mare poate să-i vină omului de la al său, recurge la proverbul : „*Cine ți-a scos ochii ? Fratele. Pentru aceea așa afund, zic bătrîni.*“

Modificările în fabula propriu zisă nu sînt prea frecvente și nici substanțiale, ca în învățătura morală. Ele există totuși și merită semnalate. Acele fabule care i s-au părut nepotrivite, sau prea puțin potrivite pentru situația specifică românilor, le-a lăsat afară, astfel că numărul lor este mai mic decît cel al lui Obradovici. Între cele care lipsesc amintim : *Gîsca sumeșită* (134), *Taurul și cerbul* (140), *Vulpea și corbul* (146), *Măgarul sălbatic și roza* (150).

Un număr însemnat dintre cele lăsate afară sînt traduceri ale lui Obradovici după scriitorul german Lessing. De altfel vom arăta mai tîrziu că citatele lui Obradovici din Lessing, cuprinse în învățătura morală a fabulelor, au fost lăsate afară de către Țichindeal, pentru simplul motiv că el nu-l cunoștea pe scriitorul german și de aceea nu putea să-și însușească merite pe care nu le avea.

Cu celelalte fabule situația era diferită. Scriitorul român le știa cu siguranță înainte de a-l fi citit pe Dositei Obradovici, deoarece ele erau ale unui scriitor cunoscut mult la noi, Esop.

Fabulele lui Esop au circulat în literatura română întotdeauna la un loc cu „*Viața*“ acestuia. Cel mai vechi text tradus din grecește este manuscrisul de pe la 1705, afirmă M. Gaster.¹

O altă traducere sau, mai de grabă, o modificare anonimă a apărut în 1812 cu titlul „*Viața și pildele prea înțeleptului Esop, prin acest tipariu îndreptate*“.

Deci fabulele lui Esop au circulat la început în manuscris. Ele s-au tipărit mai întîi la noi, la Sibiu, în 1795 și 1811,² apoi în 1812, ediția la care ne-am referit. Cel puțin aceste ediții tipă-

¹ *Chrestomație română*. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX) dialectale și populare cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez de M. Gaster, vol. 1, Buc., 1891, p. LXXX. În *Cărțile populare...* vol. II., p. 251, N. Cartoian precizează că este vorba de o versiune a *Vieții lui Esop* transcrisă în 1703 de Costea Dascălul de la biserica Șcheilor din Brașov.

² Il. Chendi, Prefață la culegerea „*Țichindeal, Asachi, Donici, Fabule alese*“, Sibiu, 1909, p. 34.

rite le-a cunoscut și Țichindeal. Desigur că ele i-au dat prilejul unei comparații cu cea a lui Obradovici și, știind că scriitorul sîrb le-a tradus fără să creeze ceva original, n-a mai dat nici el autorul. Atunci ar fi trebuit să apară ca autor nu numai Obradovici ci și Esop, Lafontaine, Lessing.

Cert este că fabulele lui Esop deveniseră încă înainte de Țichindeal lucrări populare, care apăreau cu diferite modificări de la o țară la alta; de asemenea serveau drept model pentru fabuliștii mari ai lumii, ca Lafontaine, Crîlov etc. Țichindeal a mers la izvorul cel mai apropiat de el și fiindcă acolo găsea nu numai fabule, dar chiar anecdote sau snoave. Unele snoave, de asemenea, erau de circulație universală. O astfel de snoavă de circulație universală a introdus și el în cartea sa sub numărul 126, la pag. 214. La numărul 150 întîlnim „*Povestea pitpălăcii*” care la noi devenise de mult populară. Aceasta este și în colecțiile populare ale lui Ispirescu și în dialectul din Hațeg.¹ Deosebirea între textul lui Țichindeal și cel popular nu este prea mare: în primul rînd la el e vorba de o pitpalacă, iar dincoace de o vulpe; în al doilea rînd acțiunea e scurtată puțin de ideea deviată oarecum prin încheierea făcută cu zicala: „Laptele cel pustiu îl minîncă cîinii”, față de cel popular; „nebulul e în stare să facă o așa becisnie”.

Nicolae Cartoian a arătat în „*Cărțile populare în literatura română*”, vol. II, București, 1938, cum „*Esopia*” a devenit o carte de circulație uni-

¹ Cf. M. Gaster, *Lucr. cit.*, p. LXXX.

versală, ea însăși, la rîndul său, inspirîndu-se din modele foarte vechi.

Unele din fabulele atribuite lui Esop le găsim povestite pe scurt în „*Archirie și Anadan*“. Așa e cea intitulată „*Toporul și pădurea*“, prelucrată și verisificată de Lafontaine și Grigore Alexandrescu, fapt care dovedește — afirmă N. Cartoian în „*Cărțile populare...*“ vol. II, p. 252, „cît de relativă este noțiunea de originalitate în materie de fabule“.

Foarte multe fabule ale lui Esop le regăsim într-o colecție arabă atribuită lui Loqmann. (Pentru corespondențe vezi N. Cartoian, *Lucr. cit.*, vol. II, pp. 252—253). Cert este că fabulele lui Esop au tangențe, asemănări, identități chiar „cu elemente din Orientul semitic ori poate chiar cu altele din vechiul Egipt,“ concludе Cartoian. Aceasta ne determină să vedem în cazul fabulelor motive, subiecte, idei care au circulat din timpuri foarte vechi și la numeroase popoare, ceea ce a făcut ca ele să devină un bun comun, iar problema originalității fabuliștilor să se limiteze la adăugarea unor noi elemente și la oglindirea în fabula și morala ei a realităților țării căreia aparțineau. Astfel stînd lucrurile discuția în jurul originalității fabulistului bănățean trebuie să se refere mai ales la ceea ce a adus el nou față de Obradovici, la măsura și modul în care a adaptat fabulele și învățăturile morale la specificul poporului român de atunci.

Problema originalității s-a pus și înainte de 1885, ceea ce dovedește că, în aprecierile lor, contemporanii țineau seama de acest lucru. Astfel, necunoscînd că izvorul direct al lui Țichin-

deal era Obradovici, V. A. Ureche arăta că influența ar veni de la Esop și s-ar exercita asupra celei mai mari părți din fabulele sale.¹

Ca și Esop — spune Ureche — Țichindeal își începe volumul cu fabula „*Vulturul și vulpea*“, iar apoi cele care la Țichindeal poartă numerele : 4, 5, 6, 10, 18, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 37, 41, 50, 51, 53, 55, 59, 64, 65, etc. sînt, de asemenea, corespunzătoare fabulelor lui Esop.²

Așa dar, în privința fabulelor propriu-zise, de la început se știa că ele sînt compuneri străine, însă nu se cunoștea că sînt făcute de Obradovici. De fapt, cei mai mulți cercetători, chiar și Heliade Rădulescu, le elogiau nu atît pentru fabulele propriu-zise, cît pentru învățăturile morale, unde se cuprindeau idei și sentimente care frămîntau națiunea română în epoca respectivă.

Cu privire la importanța învățăturilor morale ale fabulelor lui Țichindeal, încă la sfîrșitul secolului trecut, Iosif Vulcan arăta că ele sînt de fapt acelea care constituie meritul scriitorului și nu fabulele propriu-zise.

„Însă originalitatea, prelucrarea ori traducerea acestor fabule pentru noi este o chestiune secundară,³ spune Vulcan ; căci nu fabulele înseși au produs succesul mare, nu ele au făcut numele

¹ V. A. Ureche, *Despre fabule în genere și în special despre Cichindeal...*, Buc., 1866.

² Ibidem, p. 37.

³ I. Vulcan, *Dimitrie Cichindeal*. Date noue despre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune, cu un răspuns de V. A. Ureche, membru al Academiei Române. Extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XIV memoriile secțiunei literare, Buc., lito-tipografia Coral Göbl, 1893, p. 63.

lui Cichindeal atît de popular, ci aplicațiunea pentru români a învățăturilor cari urmează fabulelor, aplicațiuni al căror autor incontestabil este el.“

Comparînd însă „învățăturile morale“ ale fabulelor lui Obradovici, în traducerea lui Ioan Russu, cu cele ale lui Țichindeal din ediția 1814, nu putem fi de acord cu Iosif Vulcan care afirmă că schimbările făcute de scriitorul român... „consistă mai cu seamă în înlocuirea numirilor de sîrbi, albanezi sau greci, prin numele de români.“ Uneori ele sînt ceva mai lungi.¹

Vom insista în mod deosebit asupra modificărilor, a adăugirilor sau înlocuirilor făcute de Țichindeal în învățătura fabulelor, deoarece aci scriitorul nostru a adus importante contribuții personale, a făcut ceea ce trebuia să facă un localizator de literatură, un „prefăcătoriu“, cum însuși se numea. Vom folosi, în cazul comparațiilor, ediția română Ioan Russu a fabulelor lui Dositei Obradovici și acolo unde ni se pare că traducerea nu este fidelă, ediția în limba sîrbă a operelor lui Obradovici, apărută la București, în 1955.²

Vom face mai întîi cîteva observații asupra traducerii lui Ioan Russu.

În primul rînd, traducerea lui Ioan Russu nu este fidelă totdeauna originalului sîrbesc, așa cum pretinde autorul ei — că a înlăturat toate „smintelele“ din traducerea lui Țichindeal, deoarece în unele locuri încearcă anumite loca-

¹ I. Vulcan, *Op. cit.*, p. 57.

² Dositei Obradovici, *Scrieri alese*, 1955, cu o prefață a editurii.

lizări care duc la confuzii grave. Astfel, dacă ținem seama că Russu intenționează să ne re-dea cu fidelitate textul sîrbesc, deci nu o localizare, nu putem trece cu vederea peste ceea ce spune în învățătura morală a fabulei 121, că sîrbii se închinau cu ani în urmă la zeități ca : Joe, Junona. Iată textul lui Russu :

„Bătrînii noștri înainte cu o miiă și vreo cîteva sute de ani s-au închinat lui Joe, Junei și altor zeități, ca dumnezeilor săi, ale căror nume abia se mai aud.“

Și acum traducerea exactă din originalul sîrbesc :

„Bătrînii noștri înainte cu cîteva sute de ani se închinau lui Dvor și Coled, ca dumnezeilor lor, ale căror nume abia se mai aud.“

În sfîrșit, textul lui Țichindeal, din 1814 :

„Bătrînii noștri mai înainte cu oare cîteva sute de ani s-au închinat soarelui, mițelor și altor zidiri. Ca unor dumnezei ai lor cînta și le colinda : Olerom, dalerom ! Aulerom doamne.“

Se remarcă aci intervenția nefericită a lui Russu, care e în contradicție cu adevărul, deoarece zeitățile sîrbești Dvor și Coled sînt înlocuite cu altele, într-un text care se pretinde original și nu localizat.

Cît privește localizarea făcută de Țichindeal, nimeni nu poate obiecta că este în contradicție cu adevărul istoric, avînd în vedere faptul că el n-a intenționat să dea o traducere fidelă a originalului sîrbesc, ci o adaptare la specificul poporului român.

De fapt Russu a înlăturat în traducerea sa tot ceea ce constituie contribuția personală a lui Țichindeal. În afară de aceasta a folosit o limbă aridă, latinizantă, în timp ce Țichindeal s-a folosit de limba vie a poporului, cu numeroase proverbe și zicători, cu un număr oarecare de regionalisme, care fac să avem o imagine clară asupra limbii literare de la începutul secolului al XIX-lea în această regiune a țării. Asupra problemelor de limbă literară vom reveni în cadrul acestei lucrări ; deocamdată vom da doar câteva exemple din care se vede superioritatea textului lui Țichindeal față de cel al lui Russu.

Țichindeal înlocuiește expresiile, proverbele și zicătorile sîrbești cu corespondentul lor, ca idee, din limba română, în timp ce Russu caută să dea o traducere aproximativ exactă și în felul acesta scade valoarea literară a textului. Așa spre exemplu, pentru a arăta că cineva nu crede un anumit lucru nici măcar într-o măsură foarte mică, în limba română se spune că „nu crede nici cît e negru sub unghie“, iar în limba sîrbă se zice „nu crede nici cît un fir de păr“. Țichindeal a renunțat la expresia sîrbească, înlocuind-o cu cea românească, în timp ce Russu s-a menținut la original :

Țichindeal : „N-au fost ei nici cîtu-i negru sub unghie mai buni“.

Russu : „Nici cît firul de păr n-au fost mai buni“.

Proverbele și zicătorile introduse de Țichindeal sînt destul de numeroase. Dăm câteva exemple dintre acelea pe care Russu le-a lăsat afară. La sfîrșitul învățaturii morale a fabulei 47, (Ca-

lul și măgarul) apar la Țichindeal „După ploaie căpeneagul“ și „Au trecut baba cu colacul“. Textul următor îi aparține în întregime lui Țichindeal :

„Ajută fratelui tău întru toate și în bună vreme la lucruri bune și de folos, căci toți purtăm o sarcină a neștiinței și a slăbiciunii. Să nu faci să-ți zică : *după ploaie căpeneagul și au trecut baba cu colacul.*“

Sau la învățătura morală a fabulei 10 (*Lupul și capra*) unde apare proverbul : „Lupul își schimbă părul, dar năravul ba“, în forma următoare : „Că lupul e lup, părul schimbă, iar năravul nu, precum zic înțelepții bătrâni“.

În unele cazuri proverbele și zicătorile sînt legate direct de un anumit personaj al fabulei, scoțînd în evidență trăsătura lui caracteristică. În finalul fabulei 82 (*Lupoaia și puii ei*) adaugă următoarele, ca să arate că vina aparține exclusiv lupoaicei pentru situația respectivă : „*Ea ș-au cîntat, ea ș-au descîntat*“ (Tu cînți, tu descînți).

Alteori proverbele și zicătorile sînt date în paranteză, ca o explicație a ceea ce spusese mai înainte în textul respectiv : „Iară a se lăsa tot de una înșălat și de nas purtat (ce să zice *mă trage de nas cum vrea el*) aceea e cu totul proastă nebunie.“ (Fabula 123).

Apar proverbe și zicători ieșite astăzi din circulație : „*Cel ce tare se folosește se și tăvăleşte.*“

Unele dintre fabulele lui Obradovici sînt construite după modelul tradițional : învățătura

morală e la sfârșitul fabulei, în câteva cuvinte, fără să constituie text separat.

Țichindeal a intervenit adesea cu adausuri și la fabulele de acest fel, menite, uneori, să îndrepte atenția spre cu totul altceva decât a intenționat Obradovici. La fabula 50 (Cerbul), de pildă, Obradovici în „învățătură“ a vrut să arate doar că întîmplarea joacă mare rol în viață. Țichindeal i-a adăugat încă vreo câteva cuvinte prin care îndeamnă, la o permanentă atenție, pentru ca omul să evite primejdiile care au drept cauză întîmplarea: *„cu luare de seamă, cu mare grije și înțelepțește să ne păzim totdeauna cît putem mai tare“*.

Multe din aceste adaosuri sînt făcute în stilul și spiritul predicilor pe care Țichindeal le ținea poporenilor săi din Becicherecul Mic, din dorința de a contribui la formarea moravurilor sănătoase. Într-o astfel de adăogire a sa îndemna să se facă bine aproapelui, nu pentru a-l avea în mină cu ceva, ci pentru propria-i mulțumire sufletească :

„Întru carele să se sîrguiască fiește carele, care voește așa a fi de oameni înțelepți numit, prețuit și socotit, va dobîndi și după moartea lui vecinică pomenire cinstită“. (Fabula 26, Învățătura).

O importanță deosebită prezintă „învățăturile“ în care Dimitrie Țichindeal oglindește realitățile politice și sociale de la noi, ia atitudine față de acestea și caută să-și lumineze poporul din care făcea parte.

Am arătat la început că, datorită îndeosebi paginii 429, în care vorbea despre realitățile sociale

și apărea ca un dușman al proprietarilor de moșii, Țichindeal și-a pierdut postul de profesor la Arad, iar fabulele i-au fost retrase din circulație și confiscate. Iată acum o parte din textul lui Obradovici și cel original al lui Țichindeal, adăugat acestuia (și subliniat de noi) :

„Iaste drept să se prăpădească o mie de familii fără de răotate, pentru a putea mai bine grămădi pentru o sută de foli acelora fără de lucru și nemulțumitoare ? Ci așa poștește obiceiul și așa moda ! Boiarii cei mari trebuie cu cinste și cu mărire să trăiască ? Iară aceasta nu poate fără răsipituri să se facă. Și de unde s-ar risipi, de nu s-ar storce și suge măduha din oasele bieților supuși și lucrători de pământ săteni.

Vedem că cumpărătorii de dominiuri își pun capul după sate românești, iar de altele se feresc, căci altele nu așa lesne se lase supuse și apoi tot strigă românului că e leneș și sărac. Trebuie să fie leneș, fiind obosit de atita lucru, care la domnul pământesc au lucrat și așa spre seama lui puțin lucrînd, trebuie să fie sărac. Așa și cu cătăniile, zic că românul fuge de starea ostășească. Fuge, vezi bine, că nimenea nu l-au învățat să știe prețui binele patriei sale. Însă tot sînt la oaste mai mulți români și sînt bune și alese cătane ; cu credință către împăratul său.“

Aceasta este una dintre cele mai realiste pagini care s-au scris în epoca respectivă în legătură cu situația românilor din Banat. Cauza sărăciei țaranului român e explicată în mod cores-punzător, arătîndu-se că ea constă în exploata-

rea de către moşieri. Aceasta pe de o parte ; pe de altă parte, se arată că situaţia românilor era cea mai grea, datorită împletirii asupririi sociale cu cea naţională. Datorită specificului epocii respective — numeroasele războaie purtate de Austria fie cu turcii, fie cu francezii — era firesc ca să se aibe în vedere contribuţia fiecărei naţionalităţi la ele. Aflăm astfel că mulţi dintre români fugeau de cătănie pentru că nu iubeau patria care de fapt nu era a lor. Ţichindeal justifică însă această fugă prin lipsa de educaţie. Cei care rămăneau totuşi în oaste, se remarcău prin fapte vitejeşti, prin devotament pentru împăratul care le promitea uşurarea situaţiei lor de iobagi.

Ca şi ceilalţi reprezentanţi ai Şcolii ardelenе, Ţichindeal este, în conformitate cu principiul lansat de iluminişti, adept al monarhului luminat, în care vede un adevărat izbăvitor al românilor de situaţia grea în care se aflau, ceea ce nu întâlnim la Obradovici. Scriitorul sîrb era mai apropiat de iluminismul francez decît de cel iozefinist. Ţichindeal îl urmează în privinţa criticilor necruţătoare la adresa clerului şi a bisericii, precum şi în numeroasele referiri critice la situaţia socială, dar în privinţa monarhului luminat el se apropie mai mult de reprezentanţii Şcolii ardelenе, exprimîndu-şi adesea încrederea în împăratul austriac. Astfel că laudele pe care Obradovici le aduce lui Petru cel Mare pentru „ostănealele şi silinţele“ de a lumina Rusia, cunoscute în Europa şi Asia, Ţichindeal le trece pe seama lui Francisc I., apoi introduce următorul text propriu :

„Împăratul Francisc I-iul, carele măcar de au și fost pentru binele nostru ai fiilor lui cu atîtea harțuri însărcinat, ¹ totuși și părintește voește și poruncește pentru cei ce vor da acum înainte dascăli să fie la români, care în 3 noiembrie 1813 spre mîngăiere și bucurie și vecinica pomenire în Aradul vechiu s-au început.“ (Fabula 131).

Desigur că Țichindeal nu cunoștea scopul urmărit de împărații Austriei prin încurajarea învățămîntului în limbile naționalităților : să aibă cetățeni cu un anumit nivel de cunoștințe, care vor putea mai ușor să producă bunuri materiale pentru imperiul sărăcit în urma războaielor.

Pentru învățămînt în limba națională Țichindeal pledează și în alte „învățăături“, amplificînd textul lui Obradovici prin adăogiri care se referă la realitățile românești.

În *învățătura* fabulei 149 (*Privighetoarea și vulturele*) Obradovici spune următoarele în legătură cu necesitatea formării de preoți și învățători care să contribuie la culturalizarea poporului sîrb :

„... dar pe lîngă aceasta se vor afla mulți, carii bucuroși și de bună voie vor da cîte și de la sine, ca să poată, dacă nu mai mulți, cel puțin două sute de tineri educa și învăța pentru fiitoarea preoțime și spre servițiul învățătoresc“.

Scriitorul nostru și-a însușit acest punct de vedere și pentru că el corespundea unei idei larg răspîndite de Școala ardeleană, anume că

¹ Aici se referă la războaiele purtate cu împăratul Napoleon al Franței, din care de cele mai multe ori austriecii au ieșit cu pierderi teritoriale, materiale și umane imense.

preotul și învățătorul sînt baza intelectualității la sate, ei constituie principalii factori care pot să contribuie într-o măsură însemnată la luminarea poporului român și la educarea lui în spiritul demnității naționale. Pornind de la aceasta el a amplificat astfel textul sîrbesc :

„Au doară noi nu am putea să avem Seminarium fără numai de ne-am face uniți ? Cine zice aceasta ? Ba cu adevărat putem, tocmai de nu ne vom și uni. Ia facă-se înștiințare despre aceasta și veți vedea cît de mulți se vor afla, carii de bună voie în dar bani spre aceasta de la sine vor da. Să se facă după aceea orînduireală ca prin sate să se strîngă bucate și pre bani să se vîndă. Mai pre urmă ațiția români cu milioanele, să spun așa, să dea pe doi ani numai 30 cr. de tăt capul, ce capital groaznic ar ieși și apoi s-ar putea învăța vreo 400 de feciori pentru preoție și dascălie... S-ar zidi căși pentru shoale, iară nu s-ar strica ceale zidite, nici s-ar pustii...

Zic unii dintră bătrîni cătră prunci : Nu vreai să mergeți la shoală ? Nu veți fi popi, și de nu veți fi popi, nu veți mîncă prescuri. Ei socotesc că pentru aceea trebuie să meargă neștine la shoală, ca să fie popă și să mănînce prescuri. Ei sînt proști și trăbue să le iertăm, căci că din auzite grăesc și văd, cum că mulți după ce au învățat... „ajung popi și trăiesc bine.

Cînd indică mijloacele prin care să susțină populația românească viitorul Seminarium, Țichindeal avea în vedere felul în care aceasta răs-punsese la susținerea convictului preparandiei, începînd cu anul 1812. Mai reiese de aici că actul

de generozitate al împăraților habsburgi se mărginea doar la aprobarea înființării școlilor, fără să acorde un cit de mic ajutor material. Greutățile materiale ale învățămîntului românesc le suporta populația respectivă. Pînă și după 1860, cum spune Slavici, în „Lumea prin care am trecut“, școlarii învățau în luptă cu mari greutate materiale, mîncînd în cele mai multe cazuri merindea adusă de acasă în traistă.

Pentru unii situația era ceva mai bună, deoarece statul susținea material seminarul din Blaj, socotindu-l un puternic mijloc de catolicizare, deci și de deznaționalizare. Românii din Banat erau în cea mai mare parte ortodocși și nu puteau primi astfel sprijin pentru înființarea seminarului. Învățămîntul de aci a progresat însă pentru că lui i s-au dedicat oameni capabili și entuziaști, cum a fost Dimitrie Țichindeal.

Se remarcă apoi în fragmentul respectiv faptul că Țichindeal lupta pentru dezvoltarea învățămîntului nu numai ca să se formeze preoți și învățători, ci și oameni culți, în general.

Școala, așa cum spune el, nu trebuie să fie numai o treaptă de pe care să se poată ridica cineva în rîndul acelorora care trăiesc mai ușor, ci un mijloc de îmbogățire a cunoștințelor, de formare a unor oameni culți. Totodată dă în vileag și concepția sa despre preot. Preotul trebuie să fie un om cult care, la rîndul său, să poată lumina poporul păstorit. Se ridică împotriva inculturii fețelor bisericești ce se preocupă mai mult de procurarea bunurilor materiale decît a celor spirituale. În învățătura aceleiași fa-

bule, urmîndu-l de aproape pe Obradovici și schimbînd doar denumirile Țichindeal spune :

„Tot cel ce își ține lui cinste om cuvîntătoriu a se numi și care crede că are suflet înțelegătoriu și nemuritoriu, el trăbue să se gîndească : Mai voiesc în Becicherecul Mic sau în sat la Berecsou să fiu preot sărac, cu mintea luminată și cu cuget curat, decît în București un mitropolit cu mintea întunecată și cu cuget fără de pace.“

În altă parte lărgeste critica făcută de Obradovici absurdităților comise de fețele bisericești, care cereau oamenilor simpli să facă ceea ce nu trebuie. Iată textul original introdus în „învățătura“ fabulei 142, „*Taurul, vițelul și păstoriul*“ :

„Ba aud unele din cele bisericești fețe zicînd : nu știu ce minune poate fi, că ai noștri cum învață ceva, îndată încep a cîrți asupra legii noastre, și unii vreau să se facă uniți, alții luterani și calvini. Pînă nu au fost de aceștia era mai bine. Nu asupra-le se strigă, iubiiții miei frați ! Nu, apere Dumnezeu, ci asupra aceloră carii negoțitoresc cu ale legii și fac rele întrebuințări cu legea, iar legea e bună și e sfîntă împreună cu țeremoniile ei, atuncea cînd se țin acele înțelepțește precum se cuvine, iar nu ne-bunește. Pentru egzemplu : Metaniile sînt rînduite numai pentru călugări, carii trebuie să-și usuce și să-și albească trupul, iară nu pentru sățeani, carii afară de aceea la secere și la coasă toată ziua stau plecați pînă să gîrbovesc de spate. Apoi amăritul pentru că s-au dedulcit, pîngărit în vreo zi de post, sau pentru alt lucru atîtea și

atîtea metanii să facă. Iar aceia carii trebuie să le facă, mănîncă și beau bine“.

Țichindeal punea un accent deosebit pe predica pe care trebuia s-o țină în biserică îndemnînd poporenii la fapte bune și contribuind astfel la formarea unor moravuri sănătoase. Bineînțeles că toate acestea le concepea ca pornind de la literatura religioasă. Pe noi ne interesează însă această problemă sub aspectul străduințelor sale de luminare a poporului și de critică a unor credințe deșarte și obiceiuri rele.

Reproducem în acest sens textul introdus la „învățătura“ fabulei 22 :

„Rumânii mai vîrtos în Ardeal, Moldova și Țara Românească, deacă văd vre un preut cu barba înprejur ceva rasă, strigă zicînd : că nu-i de legea creștinească, ci de unit (neștiind că uniții încă sînt adevărați creștini și nu-și rad nici cît barbele).

Numai să-l vadă cu o bărboae necioplită, nevăzîndu-i obrazul, abia să i se vadă ochii, să caute cu ei sub sprincene, ca hîrțul din tărîțe și ca mița din bādîiu. Nu trăbue, fraților, căutat, iaste preutul cu barbă. Fie cu barbă ori fără barbă, aceea să fie la noi tot una, ci trăbue căutat are preutul nostru în cap din destul învățatură... și iaste el om de caracter ales, și face el așa precum învață și strălucește el în biserică cu învățătura, cu predicația mai tare decît 100 de lumini care întrînsa din obicei ard. Nu barbă, nu, ci crieri e mai bine a avea. Căci, îmi aduc foarte bine aminte că, era în locul nașterii mele până la vreo cincizeci de oameni bătrîni cu barbe mari. Însă pruncii cum îi vedea, înce-

pea a striga, ascunși fiind după garduri : mec ! miau ! țapule ! Unde duci gîsca, moșule ? (De) aceea moșii aceștia ca să scape de risul și batjocura pruncilor, au început unul cite unul a-și rade barba, pînă ce nu au mai rămas nici bătr unul să se îngroape cu barbă. O ! de le-ar urma acestora și preuții, nu ar avea pricină de a ținea sfințenie întrînsa. Însă iată nevoe mare ! Că zic oamenii : pe popa învățat cu opinci și pe popa fără de barbă nu trebuie crezut și apoi aceasta încă le mai ține barbele. Ba încă cînd slobod barbele, și oamenii încep a le săruta mîinile.“

Fragmentul respectiv evidențiază și înclinația spre umor a lui Țichindeal pe care nu rareori l-a minuit cu ușurință ; de asemenea capacitatea de a alcătui un portret caricatural, cu ajutorul descrierii, dar mai ales cu cel al comparațiilor — preoții stufoși seamănă cu „hîrții din tărîțe și cu mîța din bădii“.

Unele cărți bisericești, cum ar fi mineele, Țichindeal le socotește inutile, iar în locul lor crede că ar trebui să se tipărească altele laice și, din nou, să se pună în biserică accentul pe predica preotului, aceasta fiind înțeleasă ca o acțiune de răspîndire chiar a culturii laice. Și aceste idei aparțin lui Țichindeal și le-a introdus în „învățătura“ fabulelor.

„Au nu am avea mai multă deșteptare de s-ar fi minat înainte Istoria lui Milot, precum de la aurita Retorică românească, Gramatica nemțească pentru limba românească, de cît din mineele ceale mari care mai în cești ani se tipăriră pre românie, fără de care de atîtea veacuri de ani putură să fie pravoslavnicele noastre be-

searici ! Care și acuma mai multă vreme mai prin toate besearicile zac închise. Nici nu se văd a fi date pentru alta la tipariu, fără numai pentru urita dobîndă, mai vîrtos a unuia cu a căruia cheltuială s-au dat și la tipariu. Adevărat că aceste cărți sînt sfinte, de călugării cei grecești pentru mănăstirile sale făcute, carii nu au alt lucru, fără să mănînce, să bea și să cînte. Ba întru aceste de pre urmă cufundîndu-se cu totul, grecii își pierdură împărăția...

Vedem acuma la noi că nu prea merg oamenii să asculte cetania și cîntarea mineaelor. Mai cu bucurie și mai cu mare folos ar asculta ei o predică înțeleaptă, care obicei de a spune predică în besearică ar fi vremea să se bage iarăși în besearici... Prin predicăția unui luminat preot, se îmbunătățesc și se luminează oamenii... " (Fabula 154, învățătura).

Tot în aceeași „învățătură“ se ridică împotriva unor obiceiuri venite de la greci, prin intermediul bisericii sîrbești, de care depindea și cea românească. Astfel de obiceiuri, cum ar fi umblatul cu moaște ale unor preținși sfinți, nu sînt decît mijloace de ținere în întuneric și superstiție a norodului. La cele spuse despre această chestiune de către Obradovici, Țichindeal adaugă următoarele :

„Deci la 900 de ani după Hs. primind sîrbii credința creștinească și despre o parte primind împreună și de la greci multe deșertăciuni ; despre altă parte mai adăogînd și ei ca mai multe din firea lor, care cu multe feluri de meșteșuguri împrumutîndu-le aicea în Banat noao românilor, ca celor ce sîntem supuși episcopilor sîrbești,

iată că orbecăm și noi ca și sîrbii. Pentru ce în Ardeal, cît e de mare, nu se află nici întră uniți, nici întră neuniți a se da înaintea oamenilor moaște, oase, Dumnezeu știe de ce dobitoace, zicînd că sînt ale sfinților...

Să cunoaștem odată orbecările întru care ne aflăm, ca să-mi spună mie cineva : de la venirea noastră în Dachia și supunerea supt greceștii episcopi, după aceea sîrbeștilor, carii la 900 de ani au primit legea, cît veac s-au petrecut, ce nu s-au putut scorni și adăoga și apoi... noi să credem ?“

Din alte adăugiri Țichindeal apare, ca și reprezentanții Școlii ardelene, drept dușman al superstițiilor, arătînd cauzele lor și influența nefastă pe care o au asupra poporului. În „învățătura“ fabulei 5 arată că baba Brîndușa și baba Furca „vestite descîntătoare“ povestesc oamenilor că trecînd noaptea, pe lună, pe lîngă cimitir au văzut strigoaie transformîndu-se în găini și „strigoi în pricolici“, apoi așa se duc noaptea și mîncă inimile oamenilor celor adormiți. Ba, încă să auzim ce povestește și baba Socolana : „Că odinioară Miclău, cu Vladu pre vremea căratului de grîu, porniră cu carul la holde. Îndată cum ieșiră din sat afară pe cîmp, văzură venind cătră dînșii o hală, în chipul focului, caria dacă au ajuns la dînșii, toată s-au sfărîmat și ei de frică îndată au amortit și au încremenit. Tocmai de așa spaimă, încă și mai de mare fiind cuprinse multe comunități plini fiind de deșeartă credință, ispitesc multe femei, pe care ei, adecă mai marii locului, ca nește nebuni, le socotesc că sînt strigoaie, dezbrăcîndu-le în pelea goală, ca să ispi-

tească nu cumva vor avea ceva semn de vreo coadă pe trup ! Asemene și alte multe comunități sînt pline de așa credință deșartă.

Și cred că muierile, maicele, născătoarele și crescătoarele neamului omenesc ar fi strigoaie și ar mânca pre oameni ! o minciunile minciunilor și mai mare de cît toate minciunile ! Așa minciuni să nu le credeți, iubiților creștini, nici să înfricoșați pre pruncii cei micuți și fără reutate cu așa feliu de minciuni, din care se scornește și se naște întrînșii deșarta credință, că aceste sînt minciuni goale de la oamenii cei proști și întunecați la minte scornite, căroră ceea ce pute, le miroasă și ceea ce miroasă, le pute.“

Urmează apoi explicarea acelor fenomene care fac posibilă o interpretare mistică, așa cum ar fi lumina putregaiului și proiectarea umbrii unei cruci pe diferite obiecte. Ca idee, explicația nu diferă de cea a lui Obradovici însă este ceva mai amănunțită. După aceea vine concluzia, care-i aparține numai lui Țichendeal :

„Vedeți dară fraților și prietenilor, cum au intrat spaima, frica și nălucirile între cei proști și întunecați la minte și de unde s-au obicinuit a zice că sînt hale, zmei și strigoii. Ba, încă și din gurile unora dintră cărturarii cei proști și mincinoși de aceste minciuni am auzit și nimicuri spunînd, de care se înfricoșează oamenii cei proști.“

Tot din dorința de a-și ridica poporul din miserie el combate anumite obiceiuri, cum ar fi praznicele, unde omul e nevoit să risipească zadarnic ceea ce agonisește cu grea trudă. Dositei

Obradovici relatea în acest sens cazul unui oarecare moș Lupu, care „chiamă mai în toate duminicile pe vecinii săi la prînz numai ca să-i înjure.“ (Ediția I. Russu, p. 30). Țichindeal înlocuiește numele respectiv cu cel de *Stanciu* și simpla relatare a scriitorului sîrb o amplifică astfel :

„Carele nu chiema pre oameni la alta, cînd prăznuia, fără numai să-i sudue și să-i înfrunte, zicînd : au poate că doară gîndiți că aicea să vă săturați, leșinaților ? Că eu nu pot face să nu vă chiem, iară voi puteți face să nu veniți“. Urmează apoi sfatul adresat oamenilor de a renunța la astfel de praznice, sfat care-i aparține iarăși lui Țichindeal :

„O ! De ar intra acest obicei și întră ai noștri cești de acuma români, carii din orbirea credinței deșarte prăznuiesc sărăcindu-se de multe ori pe sine numai umplundu-și unii traistele sale, din care dăraburi își hrănesc porcii săi și altele.

Să urmeze acestui moș *Stanciu* și dimpreună cu dînsul să strige : Eu v-am chiebat, iară voi puteți face să nu veniți !“ (Fabule, ediția 1814, p. 79).

Introducerea unor mici pasaje urmărește să adîncească critica lui Obradovici la adresa preoților, concretizînd-o în anumite obiceiuri legate de pomenile morților. La „învățătura“ fabulei 82 introduce următorul text subliniat, din care se vede că preotul numai aparent regretă moartea cuiva, în fondul său sufletesc bucurîndu-se :

„Căci înseși aceia carii beau la pomană pentru sufletul nostru, ne batjocoresc și rîd de noi ; *ma-car deși zice preotul : Dumnezeu să-i primească,*

strigați prunci ; carii săturîndu-se așa și fac. Au gîndești că preotul nu se bucură ? Încă cum ! Și zice și el împreună cu ceilalți : bine au făcut că s-au întins.“

Țichindeal nu scapă prilejul de a-și exprima părerea în legătură cu cei ce încearcă să deformeze caracterul omului, profitînd de poziția lor socială și materială superioară. E imposibil ca aceste cuvinte să n-aibă nici o legătură cu biografia scriitorului care, în special la Arad, a avut ocazia să cunoască astfel de situații, poate chiar însuși să fi trecut prin ele :

„Unii poftesc de la omul de omenie cîte minciuni, cîte iscodiri să le mințe omul de omenie, ca să le facă lor distracție și acestea omul de omenie neputînd, deși știe că nenorocirea familiei lui se cuprinde în sentința celui ce așteaptă să-i spună minciuni și prin aceasta se face vremelnic norocos. Însă de această dată în laturi, ceea ce alți oameni de noi vorbesc și gîndesc“ (Fabula 131).

Am insistat asupra acestor părți din „învățătura“ fabulelor, deoarece pe lîngă faptul că sînt contribuția originală a lui Dimitrie Țichindeal, din ele apare iluminismul scriitorului precum și unele calități literare proprii, cum ar fi utilizarea cu succes a umorului și a ironiei.

Cele mai multe intervenții ale sale în „învățătura“ fabulelor sînt localizări, dar nu simple înlocuiri de nume, așa cum au afirmat mai toți aceia care s-au ocupat de activitatea acestui cărturar bănățean.

Adesea modificările sau omisiunile sînt făcute cu scopul de a înlătura tot ceea ce-i aparține

numai lui Dositei Obradovici în învățăturile respective : diferite întâmplări prin care acesta a trecut, locuri pe unde Țichindeal n-a ajuns nici-odată. El reține numai ceea ce socotește că se potrivește și poporului său, sau învățături prezentate sub forma maximelor, pe care le consideră un bun al întregii umanități. De aceea nu fiindcă despre disputa dintre Dositei și un egumen din Muntenegru mai vorbise și în „*Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*“, indicînd autorul, evită s-o reproducă și în „*Fabule*“ cum susține Russu,¹ ci pentru că ea constituie ceva aparținînd exclusiv lui Dositei. El a lăsat afară următoarele : „Mi s-a întîmplat în Montenegro“ și „Igumenului aceuia cu carele am disputat despre curcubeu“. El a vrut să rețină de aci doar învățătura, pe care o considera general-valabilă, dîndu-i, prin înlăturarea cuvintelor de la început, un caracter de maximă : „Am cetit într-o carte, că dintre toate cîte le știe omul, mai bine este a ști, că va pleca din lumea aceasta cu cuget bun.“

Procedeul de a generaliza sau a pune pe seama bătrînilor ceea ce la Obradovici aparține anumitor persoane pe care le desemnează este destul de frecvent. Iată alte cîteva exemple :

1) Obradovici : „Acea ce am auzit eu de la Aga Caramustafa“.

2) Țichindeal : „Că aceea ce am auzit eu de la cei bătrîni“.

(Fabula 96)

Obradovici menționează că a citit ceva într-o carte în Muntenegru. Țichindeal înlătură cuvin-

¹ I. Russu, *Op. cit.*, p. XII.

tele care indică locul — în Muntenegru — și spune că a citit-o într-o carte.

La fel în cazul fabulei 95 (Muierea și bărbatul bețiv) înlăturînd cuvîntul *Dalmația* :

1) Obradovici : „Spun că în Dalmația s-a aprins casa asupra unui bețiv.“

2) Țichindeal : „Spun unii că s-au aprins casa pre un bețiv.“

Anumite date din cartea lui Obradovici, de care sînt legate evenimente istorice cunoscute, nu le lasă cum le-a găsit, ci le recalculează pentru timpul care s-a scurs de atunci, ca să nu dea informații greșite. (Fabula 123 — *Vulpea, cocoșul, găinile și cîinii*, p. 327).

Cînd în textul lui Obradovici găsește referiri la anumite cărți, despre care și el mai vorbise cîndva, indică locul unde a mai vorbit și prin cîteva modificări localizează textul sîrbesc. Este cazul cu „învățătura“ fabulei 124 :

OBRADOVICI

„O cărticică mică dar foarte folositoare despre sărbători compusă și edată de domnul Ioan Mușcatirovici, senatorul din Pesta, e vrednică a fi cetită de toți. Acest bărbat învățat și pentru zelul său patriotic și național lăudabil, foarte înțeleptătesc arată în zisa cărticică, ce sunt sărbătorile, cum s-au început, cum trebuie serbate înțeleptește și ce daună

ȚICHINDEAL

„În *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, s-au făcut aducere aminte de o cărticică mică scrisă de Ioan Mușcatirovici, senatorul din Pesta, pentru sărbătoriri, însă de vreme ce nu se află care ar plăti să se tipărească rămîne trupul gol fără peane zburătoare. Întru aceea cărticică poate vedea fieștecarele ce sînt sărbătorile, cum s-au început și cum trebuie în-

provine dacă se petrec
în lenevire și întrebuin-
țare rea“.

țelepțește să se serbeze
și ce pagube dintrînsele
răsare, dacă ne înțelep-
țește în lenevire se pe-
trec și se întrebuințează.

În locul elogiului pe care scriitorul sîrb îl aduce lui Mușcatirovici, el vorbește despre faptul că nu s-a tipărit cartea respectivă, pentru că nu s-a găsit cine să suporte cheltuielile tipăririi, iar concluzia că prin aceasta cartea nu-și poate atinge scopul o exprimă în cuvintele simbolice, care-i aparțin : „*rămîne trupul gol, fără peane zburătoare*“.

Nu întotdeauna înlocuiește denumirile sîrbești cu cele românești. Rămîne la cele sîrbești atunci cînd nu simte nevoia să le localizeze. Aceasta o face mai ales cînd e vorba de unele întîmplări petrecute în Serbia, Dalmația, Albania și la care Obradovici a fost martor. El redă aceste întîmplări, însă fără să pretindă că a fost martor cînd ele s-au petrecut. Un exemplu elocvent este fragmentul pe care-l reproducem mai jos din fabula 125 — *Cabățul și cucul* :

OBRADOVICI

„Iată o scurtă vorbire a unui căpitan bătrîn Rașcovic din Golubici, în Dalmația, cu un călugăr din sfîntul munte, care a o am auzit în casa lui, în ziua sfîntului Nicolae, pe care îl prăznuia, învățînd copiii în numitul sat. Fiindcă e scurtă și în

ȚICHINDEAL

„Iată o cuvîntare a unui ostaș bătrîn, căpitan Rașcovic din Dalmația, cu un călugăr de la Sfîntul munte. Fiind undeva ospăț la masă, se auzi în curte tropotele cailor și strigarea călugărului din țara turcească (că atunci le era slobod să

simplicitatea ei curioasă, o voi pune aici. Șezînd noi la masă, s-a auzit în curte tropotul cailor și glasul călugărului carele îndată ce a descălecat, a început ca și în casa sa a porunci ca să dea ovăz cailor.“

treacă în țara neamțului, aicea la noi) care cum s-au coborît de pe cal, începu, ca și cum ar fi în casa lui, să se dea cailor de mîncat fîn și ovăz“.

Îndată ce începe să redea conversația, Țichindeal vine cu o precizare care la Obradovici se găsește la începutul textului, adăugînd apoi părerea sa critică cu privire la risipa inutilă făcută cu ocazia praznicelor : „(Trebuie știut, că ostașul acesta avea întru aceea zi prăznuirea sfîntului său, sfîntul Nicolae, precum e obiceiul de se sărăcesc mulți prăznuind), lasă să prînzească vecinii la masa adunării, fiindcă despre aceea vom avea vreme“.

Deci pe lîngă faptul că nu-și atribuie ceea ce îi aparține lui Obradovici, Țichindeal introduce unele elemente proprii (părerea despre praznice) și lasă afară altele (aprecierea asupra întîmplărilor).

Nu și-a însușit Țichindeal nici acele indicații pe care ni le dă Obradovici în legătură cu cunoașterea diferitelor limbi străine. Din „învățătura“ fabulei 152 lasă afară următorul text : „...cît nu mă pot reține să nu o traduc din limba engleză și să nu o descriu aici“.

Necunoscînd limba engleză, era un lucru de cîinste să nu-și însușească acest pasaj din Obradovici.

În multe cazuri a lăsat afară din „învățătura“ fabulelor părți în care Obradovici dovedea o

Înaltă erudiție. Om cu o frumoasă cultură, Țichindeal n-a ajuns totuși să-l egaleze pe scriitorul sîrb în această privință, pentru că nici împrejurările vieții nu i-au dat posibilitățile acestuia. Cu modestia ce-l caracteriza, el nu putea să-și atribuie meritele lui Obradovici. Aceasta pe de o parte, iar pe de alta, pasajele erudite ale lui Obradovici erau destinate unui public cu o oarecare instrucție. Ori, prin localizarea fabulelor, Țichindeal urmărea să dea poporului său, insuficient instruit, cunoștințe pe care asimilîndu-le să-și formeze un oarecare orizont intelectual, care să-i permită să interpreteze fenomenele naturii și societății prin prisma rațiunii. El lasă, datorită acestui motiv, afară începutul „învățăturii” de la fabula 151 pe care-l reproducem aici după ediția Russu : „De bună seamă fabula această a lui Lessing a dat îndemn unui englez învățat să scrie două compoziții, dintre care una se numește Asinul filozof, iar cealaltă Asinul îndomnit.” Tot aici mai lasă afară două pagini în care se dau exemple din istoria bisericească pentru a demonstra că sfinții n-au prea fost sfinți, ci oameni cruzi, pismuitori și adesea uci-gași.

Majoritatea referirilor la Lessing le lasă afară și aceasta din două motive : în primul rînd, că nu-i cunoștea viața și opera decît prin ceea ce aflase de la Obradovici, iar în al doilea rînd pentru că intenționa ca învățăturile acestuia să fie considerate un bun general-uman. Ne-o vedește mai întîi ceea ce n-a mai reproduș din „învățătura” fabulei 138 — *Asinul și Esop* :

Obradovici : „Iar la cei ce știu, apoi vorbesc așa, iată ni spune Lessing în fabula aoeasta, că dintrînșii nimic alta nu grăește fără numai invidia.“

Țichindeal : „Iar la cei ce știu, apoi așa grăesc, din nimica alta, fără din mîndrie și oarba zăvistie...“ Apoi un fragment mai lung în care *Obradovici* îl elogiază pe scriitorul german și pe care *Țichindeal*, de asemenea nu-l mai redă : „Cine n-ar ferici și binecuvînta de mii de ori pe acel sfînt suflet al lui Lessing, care ne-a lăsat așa înaltă și prea înțeleaptă învățătură în preaînțeleaptele sale fabule ? Poate vreo carte filosofică arăta cu temei mai frumos, mai înțales și mai real, folosul cel mare care îl poate avea omul de la pismașii și neamicii săi ? S-ar îngrozi pismașii, dacă ar putea bine judeca că ce rezultate și urmări se nasc și provin din urîta lor pismă, cu totul contrare poftitorilor lor.“ (Fabula, 140 — Hercules).

De fapt și cele mai multe fabule pe care nu le-a mai tradus din *Obradovici*, aparțin tot lui Lessing.

Cum a procedat *Țichindeal*, cînd a fost vorba să-și „însușească“ merite care nu-i aparțin, o dovedește mai ales „Observația“ la fabula 80, unde — între altele — *Obradovici* spune că „Acum, cînd mă apropii de anul al cincizecilea al etății, încă îmi plac astfel de scrieri publicate în diverse limbi.“ *Țichindeal*, așa cum procedase și în alte părți, pentru a localiza, putea doar să înlocuiască numărul anilor lui *Obradovici* cu al său, ori să omită doar aceste texte și în continuare să arate că-i plac astfel de scrieri. Dar,

deoarece pasiunea pentru astfel de scrieri îi aparținea lui Obradovici, el a preferat să nu mai localizeze aceste fragment, ci să-l lase afară.

De cele mai multe ori, așa cum au remarcat mai toți cercetătorii lui Țichindeal, localizarea „învățăturii” fabulelor se face prin schimbări de numiri și localități sirbești cu cele românești. Numele de „sîrb” este înlocuit pretutindenea cu cel de „român”, se spune în prefața lui Ion Russu. Înlocuirea aceasta nu este făcută însă oriunde și oricum. Țichindeal are în vedere specificul poporului român din diferitele regiuni în care se află așezat și are grijă să precizeze că-rora dintre ei le aparține un anumit obicei. Astfel un obicei al dalmațienilor care se va vedea mai jos, nu este atribuit românilor în general, sau bănățenilor, ci numai ardelenilor.

Obradovici : „Nimic nu e mai sfînt și mai curat decît oaia, zic dalmațienii noștri : și escrementele ei le stoarce omul din lapte, apoi mîncă laptele, nici că-i e greață”.

Țichindeal : „Nemica nu e mai sfînt și mai curat decît oaia, zic ardelenii noștri ; și căcă-razele ei le stoarce omul din lapte, apoi mî-nîncă laptele, nefiindu-i nici cît scîrbă sau greață”.

(Fabula 143 — *Oaia și Jupiter*)

El mai introduce de multe ori expresii specific românești, pentru a localiza textul. Astfel, tot în fabula mai sus citată, apare proverbul „și cum să va săra, așa va mîncă”, neîntîlnit la Obradovici. Modificările sînt uneori aproape neînsemnate, dar prin folosirea unui vocabular regional îl face pe cetitor să-și amintească de fe-

lul în care muncește țăranul român, de obiectele pe care el le utilizează în procesul muncii : „Unde omul bine samănă și Dumnezeu dă de rodește bine și după ce seceră și treeră sau îmblătește, mai nainte pînă a nu turna în jîtnițele și în coșurile sale, vine altul și duce ; și el rămîne cu muerea și cu pruncii de flămînzește“ (Fabula 143).

Ultimul fragment subliniat îi aparține exclusiv lui Țichindeal.

De sigur există și unele modificări în „învățătura“ fabulelor, semnalate atît de Ioan Russu cît și de Iosif Vulcan, care dau naștere la confuzii. Astfel, el atribuie unele obiceiuri sirbești românilor fără ca acestea să se găsească la români. Exemplul cel mai bun este „învățătura“ fabulei 154 — *Rînduneaua și celelalte paseri* — unde el a făcut multe modificări. Acolo atribuie românilor obiceiul de a mînca broaște țestoase, arată că diferențele religioase dintre ei sînt cauza principală a discordiei lor, fapte care nu corespundeau realităților noastre.

Toate acestea sînt lucruri de amănunt care nu pot șterge meritele sale de localizator.

Adaptarea făcută de Țichindeal merită să fie cunoscută, ea constituind un aspect caracteristic al mișcării culturale de atunci.

Importanța ei sub raport lingvistic a fost, în cel mai fericit caz doar semnalată, deși ea constituie un prețios document de limbă română de la începutul veacului trecut. Mai ales aci autorul dovedește o preocupare continuă pentru unitatea limbii noastre literare.

O cauză a neglijării ei și sub aspectul limbii o constituie tot intervenția lui Russu, din 1885, deoarece majoritatea cercetătorilor au recurs la această ediție, considerată superioară celei a lui Țichindeal.

Din punct de vedere al limbii literare, intervenția lui Russu a fost de-a dreptul nefastă. El a tradus într-o limbă greoaie, utilizând termeni ai epocii sale și, de dragul de a moderniza textul, a ajuns uneori la construcții rizibile. Iată o frază din fabula 7 (*Leul și ursul*), care nu mai necesită nici un comentariu :

Țichindeal : „Leul și ursul au pornit prin pădure căutîndu-și ceva *leac* pentru foame.“

Russu : „Leul și ursul au plecat prin o dumbravă, căutînd *medicină* în contra foamei“.

Ocupîndu-se de limba operei lui Dimitrie Țichindeal, în 1865, V. A. Ureche vorbea de o influență a sintaxei germane, pentru că utilizează verbul la sfîrșit ; îi reproșa apoi faptul că în opera sa sînt cuprinse „...încă multe vorbe, cînd streine, cînd provincialismi ardeleni, băănățeni etc.“¹

Într-adevăr se observă o frecvență mare a verbului la sfîrșit, dar aceasta nu se datorește numai influenței germane ci și celei latinești. Se știe doar că și din punct de vedere al ideilor despre limbă era adeptul Școlii ardelenene. Încă din 1802 și-a exprimat punctul său de vedere cu privire la posibilitatea înlăturării elementelor nelatine din limba română, scriind în „*Sfaturile*

¹ V. A. Ureche, Despre fabule în genere și în special despre *Cichindeal*, București, 1866, p. 35.

înțelegerii cei sănătoase", *Înainte cuvîntare*, p. 438 că este de acord cu principiile stabilite de „bineînvăţatul Paul Iorgovici, în Observaţiile sale despre limba daco-românească.”

* Principalul scop pentru care şi-a tipărit cărţile sale fiind luminarea poporului, Ţichindeal a preferat să renunţe la limba artificială preconizată de reprezentanţii Şcolii ardelenе şi să o folosească pe cea a poporului.

Deci fabulistul bănăţean şi-a dat seama că numai folosind „cuvintele acele tuturor cunoscute” va putea fi înţeles. În plus, el procedează la înlăturarea acelor semne şi litere din alfabetul slavon care nu erau necesare pentru a scrie româneşte. Mai mult încă ar fi trebuit să elimine, însă acest lucru nu era posibil în momentul respectiv, datorită faptului că toate cărţile bisericeşti erau scrise astfel. Ar fi însemnat retipărirea lor, ceea ce era imposibil.

Cu toate că a militat pentru o limbă populară, n-a rămas în afara influenţei latinismului. Aceasta e mai pregnantă în traducерile şi prefeţele dinaintea fabulelor. Influenţa latinistă se observă însă mai mult în fonetică decît în vocabular, ceea ce contribuie doar într-o măsură extrem de mică la îngreunarea înțelegerii textului. În fonetică latinismul se manifestă prin înlocuirea lui *u* cu *o*, în vederea apropiерii cuvintelor de forma latinească. Astfel întilnim: *co*prind, *fromos*, *vei conoaşte*, *spone*, *poteriile bone* etc. În „*Fabule*” apar însă numeroase inconsecvenţe deoarece, alături de formele amintite, întilnim şi: *frumos*, *cunoaşte*, *spune*, *bune* etc.

Tot pentru a se apropia de forme latinești scrie și : ducó, orighinalul, se se, seu, iar pentru sînt forma sum.

Alături de aceasta întîlnim numeroase slavonisme, ceea ce dovedește că practic el nu era un purist înrăit, ci ținea cont de circulația cuvintelor respective : procetește, înprotivitoare etc. Mai mult, el caută să introducă unele cuvinte din limba sîrbă, cu toate că ele rămăseseră încă din slavonă. Astfel în *Fabule*, p. 360, vorbind despre animale, spune că, „să mai zic și sîrbește jivinile“.

Chiar dacă pune pe primul plan cuvîntul de origine latină, îi dă în paranteză corespondentul slav : „Iată *causa* (pricina) pentru ce omul cel înțelept, ceea ce gîndește și crede“. Iar în altă parte, fără paranteză, dar explicat totuși : „Iată *causa* sau *pricina* pentru ce e fabula învățătura omenească cea dintîiu.“ (*Fabule*, pp. 361—362).

În special primelor prefete și traduceri le este caracteristică folosirea a numeroase forme vechi de limbă românească pe care credem că și le-a însușit nu numai din graiul poporului, ci și din vechile cărți bisericești, cu care era familiarizat. Prin aceste forme îi imprimă scrisului său un iz arhaic, apropiindu-se uneori de frumoasa limbă a cronicarilor noștri.

Iată doar cîteva exemple :

„Și spre gloria omenirii, prin dulceața cuvintelor sale o au împărtășit-o și așa flori în vac nevestejitoare, de înțelepții lumii în țarina tatălui ceresc sădite, le-au cules și le-au adunat...“ (*Adunare de lucruri moralicești, Către cetitoriu*).

Stilul epistolar, mai ales, abundă în forme vechi :

„Primește dară cărticica aciasta, *iubite al meu cetitoriule !* Și întru cetirea ei urmează albinii cei iubitoare de osteneală și atunci vei cunoaște că dulci sînt gîtlejului nostru rodurile *pre* însuș holdele noastre crescute ! Culeaje dintr-însa trandafiri mirositori și în veac neputrezitori și-ți înpodobează cu dînșii inima, mintea și sufletul tău și așa făcîndu-ți starea sau statul tău mai desăvîrșit vei fi norocos și fericit. Și multă-mează autorului cărții aceștia și învățătorilor miei, care m-au dat povață cătră lucrul acesta, precum și celor ce *bine au voit* a ajutora cătră tipărirea cărții aceștia.“ (*Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*).

În „Fabule“ se remarcă strădania scriitorului pentru a folosi o limbă general românească, cuvîntului regional preferîndu-i pe cel general, iar fonetismul, cu mici excepții, fiind tot cel general românesc și nu cel bănățean. Din acest punct de vedere credem că, exceptînd scriitorii de astăzi într-o oarecare măsură, Țichindeal e singurul scriitor bănățean care a ocolit cu prudență, dar sistematic regionalismul și a preferat o limbă pe care s-o cunoască toți românii. Datorită însă faptului că prea puțin circulase cartea românească în rîndul poporului căruia el i se adresa, era obligat ca întotdeauna să evite termenii regionali. El a pus însă întotdeauna regionalismul pe planul al doilea, l-a dat în paranteză, ceea ce denotă că intenționa să impună prin scris termenii general românești. Cîteva din numeroasele exemple vor dovedi acest lucru :

„Ncobrăznicia frăției varsă spre toate neajunsurile sufletului un color (*farbă*) care le face mai urite decât ce sînt după sine însăși.“ (*Fabule*, p. 360).

„Cînd s-au ținut toată slava și mărimea în cai și în *rădoane* (*hinteae*, *carpente* sau care domnești)“. (*Fabule*, p. 248).

„Un craiu franțozesc trecînd pre lîngă o *bu-cătărie* (*cohnă*) au văzut un feciorandru...“ (*Fabule*, p. 398).

Într-un singur loc am găsit un regionalism cu o sferă ceva mai largă de circulație dat drept corespondent pentru un alt regionalism care circulă cu sensul respectiv doar în puține locuri. E vorba de cuvîntul „poneavă“ — pătură subțire — explicat ca însemnînd „lepedeu“, care în majoritatea locurilor înseamnă cearceaf : „Iară eu să strig : pace tuturor și să blagoslovesc de supt *poneavă* (lepedeu).“ (*Fabule*, p. 277).

Rareori găsim cazuri în care să prefere regionalismul în locul formei literare, dar există totuși : „Ticălos și de rușine lucru iaste a vedea pre o muiare mare, sănătoasă, carea de nemica altă nu gîndește fără numai ca ori pre unde umblă tot de netezători, de căutătoare (oglin-dă) ... așa se face“. (*Fabule*, p. 262).

În întregul volum de „Fabule“ am găsit doar patru termeni regionali neexplicați, *hîrții* (șoa-reci), *bădiu* (putina) femeie *țifrășiță* (dichisită) și *zăitin* (untelemn).

Dacă pentru o serie de cuvinte ezită să se stabilească la o anumită formă (de exemplu ceas sau oră) pentru altele nu mai stă la îndoială,

fapt ce dovedește că îi erau cunoscute scrierile românești de peste Carpați din epoca respectivă. Astfel pune pe primul plan cuvîntul *soldați* și pe plan secundar corespondentele regionale ; *cătane* sau *panduri*. Titlul fabulei 126 este următorul : „Bătrînul, țapul și trei soldați (*cătane* sau *panduri*)“.

Un merit deosebit al lui Țichindeal constă în aceea că introduce în limba română pentru prima dată anumite neologisme.

Și în cazul acestora le dă, de cele mai multe ori, corespondentul din limba română sau le explică prin propoziții ori fraze. Dăm cîteva din numeroasele neologisme¹ introduse în operele sale, cu explicațiile date de el : *atenție* (luare de seamă), *proprietățile* (covîrșirile), *perfect* (desăvîrșit), *ecsperenție* (cercare), *rezoniruiasce* (raționează), *magistru* (dascăl), *au producînuit* (au făcut), *exemplurile* (pildele), *elocvențiile* (cuvîntările cele dulci) *mores* (nărav), *poet* (făcătoriu de stihuri).

Sau din scrierile mai vechi : *proprietățile*, *țircumstanțiile*, *meditîna*, *vizitația* (*inspectia*), *regulă* sau *îndreptare* întru fapte (pentru norme, reguli de conduită), *rezidenția* (*reședința*), *întrebuintează*, *esenția*, „*educația sau creșterea tinerilor*“, *fundamentul*, *abuzuri*, *activitate*, *influență*, *informație* etc.

Majoritatea lor sînt din limba latină.

Atît introducerea termenilor generali în locul regionalismelor cît și utilizarea neologismelor dovedesc că Dimitrie Țichindeal a fost pre-

¹ Toate din *Fabule*.

ocupat de limba literară unitară. Ținînd seama de largă circulație a „Fabulelor“, atît aici cît și dincolo de Carpați, putem aprecia că practic el a contribuit într-o măsură demnă de luat în considerare la fixarea limbii române literare.

Pentru învățămîntul românesc din Banat de asemenea a adus un serviciu serios și prin aceea că învățătorii și preoții au făcut cunoștință cu alfabetul latin pe care l-au utilizat apoi, deși mai tîrziu, Țichindeal fiind în 1813 acela care a înlocuit alfabetul cirilic cu cel latin la preparandia din Arad.¹

Dintre istoricii literari din trecut doi sînt aceia care au remarcat în mod deosebit, deși fără să întreprindă vreun studiu, că cel puțin pentru limba operelor sale Țichindeal trebuie apreciat. Ilarie Chendi remarcă la fabule „o limbă destul de bogată și de curgătoare pentru acel timp“,² iar Al. Lepădatu în Prefața la „Fabulele“ lui Șt. Cacovianu, Buc., 1925, p. 5, arăta că „Țichindeal și Anton Pann ne-au dat o limbă populară din ținutul lor de naștere.“³

★

¹ Cf. Ion B. Mureșianu, *Insemnări despre activitatea lui Dimitrie Țichindeal*, Scrisul bănățean, IX/1958, nr. 12, p. 80. Aici atrage atenția asupra necesității ca limba operelor lui Țichindeal să fie studiată mai temeinic, deoarece pînă acum nu s-a făcut acest lucru.

² Țichindeal, Asachi, Donici, *Fabule alese* cu o prefață și indicațiuni bio-bibliografice, de Il. Chendi, Sibiu, 1909, p. 6.

³ Apud Gh. Cardaș, *Fabula în literatura românească*, Antologie și studiu, partea I. București, 1934, p. 145.

Preocupările lui Țichindeal merg de la problemele culturale la cele ale învățămîntului românesc militînd pentru necesitatea dezvoltării lui și imprimarea spiritului național, pînă la literatură și limbă. Deși adept al latinizării limbii române, se menține, practic, numai în sfera preocupărilor teoretice, fiindcă în scrisul său ține seama de cititorii cărora se adresează și, ca urmare, folosește limba vorbită de aceștia. Meritele sale pe tărîm cultural au fost recunoscute tot timpul, chiar dacă nu s-a insistat asupra lor și n-au fost arătate decît în linii generale. Problema cea mai complicată s-a ivit însă în legătură cu contribuția sa în cadrul literaturii române.

Din compararea celor două ediții de fabule (1814 și 1885) și confruntarea lor cu lucrarea lui Dositei Obradovici, reiese că în cercetările noastre viitoare trebuie să apelăm la ediția din 1814, singura care ne poate crea o imagine corectă a meritelor lui Țichindeal în localizarea fabulelor scriitorului sîrb. Departe de a fi un plagiator, Țichindeal a procedat la adaptarea lucrării în funcție de necesitățile culturale ale poporului român din Banat, aducînd numeroase contribuții personale. Meritul său constă în primul rînd în ceea ce aduce nou la „învățătura” fabulei, unde apar elemente prețioase de critică socială și strădanii evidente de luminare a poporului, în spiritul Școlii ardelene.

Prezentarea lui Țichindeal ca fiind un simplu plagiator, de către preotul Ioan Russu din Arad, pornea dintr-o evidentă ură față de acela care se ridicase împotriva superstițiilor, a moravuri-

lor rele ale preoțimii și bisericii ortodoxe. În esență era revolta clerului împotriva iluminismului din Banat.

Istoria mișcării noastre culturale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea va trebui să rețină, între reprezentanții săi din Banat, figura iluministului Dimitrie Țichindeal, iar literatura română pe unul din pionierii ei, deși, cum s-a văzut, fabulele ca atare, nu aduc decît în mică măsură contribuții personale. Cele spuse de el în „învățătura“ fabulelor dovedesc două mari pasiuni care i-au călăuzit pașii în întreaga sa activitate : unitatea poporului român și ridicarea lui în rîndul națiunilor civilizate ale Europei.

BIBLIOGRAFIE

I. OPERA

1. DIMITRIE CICHINDEALU, *Filosoficești și politicești prin Fabule moralnice învățături*, Buda, 1814.
2. DIMITRIE ȚICHINDEAL, *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*, Buda, 1802.
3. DIMITRIE ȚICHINDEAL, *Adunare de lucruri moralicești*, Buda, 1808.
4. DIMITRIE ȚICHINDEAL, *Epitumul sau Scurte arătări pentru sfânta biserică...*, Buda, 1808.
5. DIMITRIE ȚICHINDEAL, *Arătare despre starea acestor nouă introduse școlasticești instituturi ale nației românești*, Buda, 1813.
6. DIMITRIE ȚICHINDEAL, *Filosofice și politice prin Fabule învățături morale întocmite de...* București, în Tipografia lui I. Eliad, 1838.
7. DEMETRIU CICHINDEALU, *Fabulele lui Demetriu Cichindealu în traducere nouă din originalul sîrbesc alu lui Dositei Obradovici, de Ioan Russu*, Arad, 1885.

8. I. BIANU și N. HODOȘ, *Bibliografia românească veche*, 1508—1830, Edițiunea Academiei Române, tom. II, 1716—1808, Buc., 1910, pp. 435—438 și 526—530.

II. ANTOLOGII

9. ȚICHINDEAL, ASACHI, DONICI, *Fabule alese cu o prefață și cu indicațiuni bio-bibliografice de Il. Chendi*, Sibiu, 1909, pp. 7—28.
10. GH. CARDĂȘ, *Fabula în literatura românească*. Antologie și studiu. Partea I. Biblioteca școalei, București, 1934.

III. MONOGRAFII, STUDII ȘI ARTICOLE DESPRE VIAȚA ȘI OPERA LUI DIMITRIE ȚICHINDEAL, REFERIRI MAI ÎNSEMNATE

11. ALEXE IVICI, *Acte privitoare la Dimitrie Țichindeal* (în) *Revista istorică*, 1927, nr. 10—12, pp. 380—384.
12. ADAMESCU GHEORGHE, *Contribuțiuni la bibliografia românească*. Fasc. I, p. 42, Fasc. II, p. 44, Fasc. III, p. 37.
13. APOSTOLESCU N., *Din istoricul gândirii progresiste în Banat* (în) *Analele Academiei R.P.R.* vol. VIII, 1958, pp. 67—81.
14. BASARABESCU I. A. și HANEȘ V. V., *Antologia scriitorilor români*, București 1929, p. 158.
15. BODEA C. CORNELIA, *Moise Nicoară (1784—1861)* și rolul său în lupta pentru emanciparea național religioasă a românilor din Banat și Crișana. Partea I (—1825), *Dieceazana*, Arad, 1943, pp. 58—62 ; 100—101. Se tipăresc aci și 14 scrisori ale lui Țichindeal către Moise Nicoară, din Viena și Becicherecul Mic, trimise între 1815—1816, pp. 159—161 ; 192—195 ; 199, 202, 208, 215—219, 223, 240, 242—244. De asemenea o scrisoare a lui Țichindeal către Th. Popovici din Chișineu, p. 179.

16. CANDREA I. A. și ADAMESCU GEORGHE, *Dictionar enciclopedic ilustrat, „Cartea românească”,* întocmit de ..., București, p. 1575.
17. CĂLINESCU G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura fundațiilor, 1941, București, p. 78.
18. CĂLINESCU G., *D. Țichindeal, material documentar* (în) *Studii și cercetări de istorie și folclor*, 1960, nr. 4, p. 721.
19. CARDAȘ GH., *Poezii și prozatorii Ardealului până la Unire*, Biblioteca pentru toți, nr. 76—82, pp. 55—65.
20. COMȘA A., *Dimitrie Țichindeal* (în) *Nădejdea*, 10. septembrie 1902.
21. DENSUȘIANU ARON, *Istoria literaturii române*, Biblioteca pentru toți, p. 235.
22. DENSUSIANU OVID, *Literatura română modernă*, vol. I. București, 1925, pp. 69—86.
23. DIACONOVICI C., *Enciclopedia română*, vol., III, p. 1095.
24. FIERĂSCU C., *D. Țichindeal — contribuție documentară*, (în) *Familia*, seria III, anul I, 1934, nr. 4, pp. 46—57.
25. FIERĂSCU C., *Correspondența lui Țichindeal cu M. Nicoară*, (în) *Preocupări literare*, anul I, 1936), vol. II, nr. 5, pp. 265—270.
26. GASTER M., *Crestomația română*, vol., I. București-Leipzig, 1891, p. LXXX și text din fabule în vol. II, pp. 212—215.
27. IORGA N., *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1608—1821)*, vol., II. București, 1901, pp. 421—429.
28. IZVERNICEANU D., *Pagini din istoria Banatului și scriitorii bănățeni* (în) *Arhivele Olteniei*, anul III, pp. 486—487.
29. MICU E., *Răspuns la observările confratelui Victor Russu de la Utvin* (în) *Dreptatea*, 1894, nr. 235, 239.
30. MIHAIL DAN., *Cînd a murit Dimitrie Țichindeal ?* (în) *Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai*,

- tomus III. nr. 6. seria IV, fasciculus I, Philologia, Cluj, 1958, pp. 183—187.
31. MUNTEANU ROMULUS, *Contribuția școlii ardelenene la culturalizarea maselor*, Editura de stat didactică și pedagogică, 1962.
 32. MUREȘIANU I. B., *Insemnări despre activitatea lui Dimitrie Țichindeal* (în) *Scrisul bănățean* 1958, nr. 12, pp. 76—81.
 33. NEGRESCU I., *Influențe slave asupra fabulei românești în literatura cultă*, (citat de Gh. Cardaș).
 34. MICU E., *Ceva despre D. Țichindeal — răspuns final d-lui Victor Russu* (în) *Dreptatea*, 1895, nr. 80.
 35. POP ȘT., *Frământări românești în jurul scaunului episcopesc ortodox de la Arad*, Tipografia diecezană, Arad, 1929.
 36. PASCU GIORGE, *Istoria literaturii române în secolul XVIII*, Iași, 1927, pp. 293—296.
 37. POPESCU G., *Curs elementar de istoria literaturii române*, (în) *Familia*, anul IV, pp. 411—412.
 38. POPP V., *Disertație despre tipografiile românești* p. 93.
 39. POPOVICI D., *La littérature roumaine a l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 317, 432, 446—448, 479—480.
 40. PUMNUL ARUNE, *Dumitru Țichindeal* (pe la 1778—1814), (în) *Lepturariu românesc cules den scriptori români*, Vienna, 1864, tom. IV. partea I. pp. 53—55.
 41. ROSETTI D. R., *Dicționarul contimporanilor*, București, 1898, p. 184.
 42. RUSSU VICTOR, *Fabulele lui Țichindeal — reflecțiuni la studiul lui E. Micu despre viața lui M. Roșu* (în) *Dreptatea*, 1894, nr. 235, 239.
 43. BOTIȘ TH., *Istoria școlii normale (preparandiei)*, Editura consistoriului, Arad, 1922.
 44. SUCIU I. D., *Literatura bănățeană de la început până la Unire, 1582—1918*, Editura regionalei bănățene „Astra”, Timișoara 1940, pp. X—XV și 57—61.

45. SĂDEAN AVRAM, *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*, (în) Anuarul Institutului Pedagogic-teologic ortodox român din Arad, Arad, 1913, pp. 60—85.
46. TOPLICEANU TRAIAN, *Dimitrie Țichindeal*, Editura „Tipografia românească”, Timișoara, f.a.
47. URECHE V. A., *Despre fabule în genere și în speciale despre Cichindeal*, lectură publică ținută în salonul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în 28 noiembrie—10 decembrie 1865, Tipografia Stephan Rasidescu, București, 1866.
48. VUIA IULIU, *Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr. or. român din Arad*. Studiu istoric pedagogic, Panciova 1887, pp. 30—34.
49. VULCAN IOSIF, *Dimitrie Cichindeal*. Date nouă despre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune, cu un răspuns de V. A. Ureche... București, 1893.
50. VULCAN IOSIF, *Panteonulu Romanu* — portrete și biografiile celebrităților romane, tom. I, Pest 1869, pp. 89—96.
51. SPERANȚIA TH. D., *Fabula în genere și fabuliștii români în specie* (în) *Analele Academiei Române secția II*, tom. XIV, secț. lit. (1892), pp. 80—84.
52. * * * *Dimitrie Cichindeal* — portret și biografie, (în) *Familia*, 1866, nr. 1. pp. 1—3.

IV. LUCRĂRI DESPRE CULTURA EPOCI ȘI SCRITORII CARE L-AU INFLUENȚAT

53. ARDELEANU V., *Grigorie Obradovici* (în) *Scrisul bănățean*, 1961, nr. 7, pp. 72—78.
54. ARDELEANU V., *Legăturile frățești dintre naționalitățile din Banat în lumina operei lui Dositei Obradovici* (în) *Scrisul bănățean* 1959, nr. 3, pp. 84—93.
55. BOTIȘ T. și SĂDEAN A., *Cei dintii ani din trecutul și viața preparandiei (școlii normale) gr. or. române din Arad*, Arad, 1912. (Aci se retipărește și lucrarea lui Țichindeal, „Arătare...”).

56. CARTOJAN N., *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, Epoca influenței grecești, Fundația pentru literatura și artă, București, 1938, pp. 251—269.
57. IORGA N., *Istoria învățămîntului românesc*, Editura Casei școalelor, București, 1928, p. 83, 123, 126, 128, 272—273.
58. OBRADOVICI D., *Scriteri alese*, E.S.P.L.A., 1955, Ediție în limba sîrbă.
59. PCPEANGĂ V., *Pagini din trecutul cultural* (în) *Scrisul bănățean*, 1959, nr. 4, pp. 75—78.
60. PCPEANGĂ V., GĂVĂNESCU E., ȚIRCOVNICU V., *Preparandia din Arad*, Editura didactică și pedagogică, București, 1964, pp. 5—113.
61. VUIA I., *„Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*. Studiu istoric, Orăștie, 1896, pp. 134—146.
62. POPOVICI G., *Istoria românilor bănățeni*, Editura autorului, Lugoj, 1904, pp. 348—361.

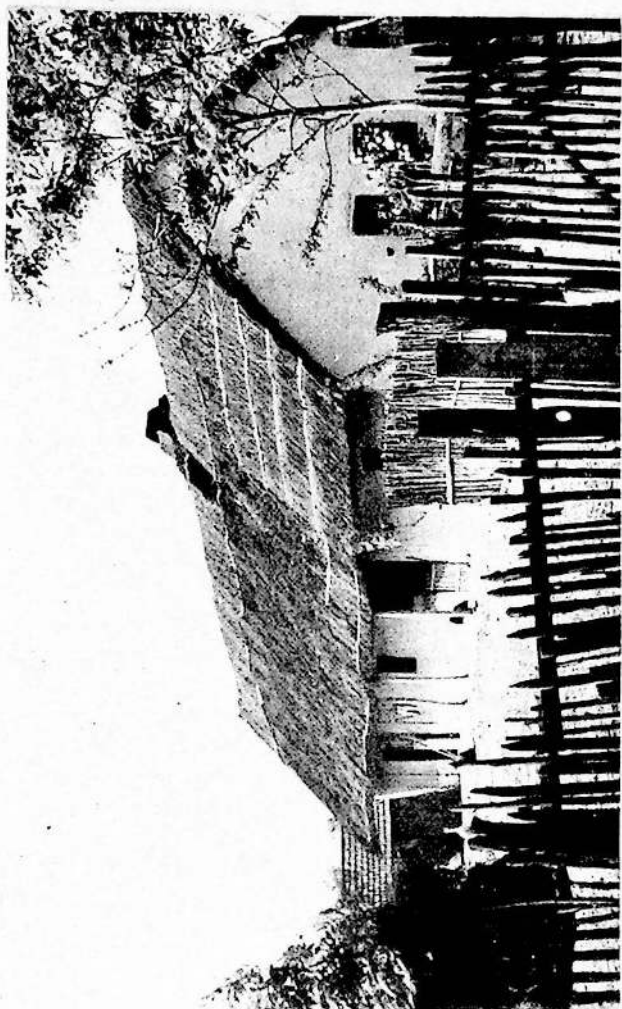
IMAGINI

din viața și activitatea
lui DIMITRIE ȚICHINDEAL

Becicherecul-Mic vedere de pe drumul Timișorii →

Casă țărănească de la sfârșitul sec. XVIII →
Becicherecul-Mic

Biserica ortodoxă din Becicherecul-Mic. Clădită
în 1823 pe locul bisericii vechi unde Țichindeal →
a slujit ca preot

Clădirea unde a funcționat prima dată prepa-
randia din Arad al cărei director a fost →
D. Țichindeal (1812—1814)

Titlul traducerii „Adunare de lucruri morali-
cești . . .“, Buda, 1808 →

№ 24.357

А Д У Н А Р Е

Д В

Л У К Р У Р Й

М О Р А Л И Ч Ъ Щ Й

Д В Ф О Л О С

Ш И

С П Р Е В Е С Е Л І

П Р И Н

Д О С І Ъ Ъ О Б Р А Д О В И Т

А Т О Р М И Т Ь

И Р Ъ
ЛКЪМ А Л И М Б А ~~Д~~ Р О М А Н І А С К Ъ Т Р А Д Ъ С Е П Р И Н
П р и н т е л е Д И М И Т Р І В Ц І К И Н Д Ъ Л Л П а р о х ѡ
Б е ч к е р е к ѡ В І М И К .

П А Р Т Ь П Р І М І Я

А Б У Д А

На Крѣтаскѣ Тѣпографіѣ а Оуніверситѣцій Оун
гѣрѣщій. 1808.

Titlul traducerii „Sfaturile a înțelegerii cei sănă-
toase“, Buda 1802 →

651 Dostoevski, *Statu de a inferență în simțurile*, traduse de
Tchindal, Buch 1892.

СЪИЗНАЕ | И | А | ЦЕ | Л | Ъ | ЖЕ | Р | И | ЧЕ | И | С | Ъ | Н | Ъ | Т | О | Г | О | С | Е |
КО | О | С | О | М | Е | Т | С | Я | А | О | С | Н | О | Е | И | О | Б | Р | А | Д | О | В | Н | У | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | И | Б | Р | А |
П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е |
П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е |

А | Б | В | Г | Д | Е | З | И | К | Л | М | Н | О | П | Р | С | Т | У | Ф | Х | Ц | Ч | Ш | Щ | Ъ | Ы | Ь | Э | Ю | Я |
С | Т | А | Р | О | У | С | К | И | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е | П | Р | Е | К | Л | О | В | Е |

Titlul traducerii „Epitomul...“, Buda 1808 →

728. *Epitaphul sau Scarte avatari pentru Sânta Biserică*, trad. de Din. Tichin-
ciuc. Buda 1808.

С И Н Т О Л О Г И А | С А С | С К Р Ъ Т Ё | П Р Ъ Т Ъ Р Ы | П О Т Ъ С | С А М Ъ Т А Б И С К -
О М Ъ | П О Т Ъ С К С А М Ъ Р Ъ Т Ъ Р Ы | И | И | П О Т Ъ С А С М Ъ С Ъ С Ъ А А Т Ъ Р Ъ Р Ы | К А Р Ё С Ё | С К С А М Ъ Р Ъ Т Ъ Р Ы
Ф Р Ъ М Ъ С А | И М Ъ К Ъ С Ъ К | И | П О Т Ъ С П Р О В Ъ С Ъ | И | С А С К Ъ Р Ъ Т Ъ Р Ъ А | А С Ъ А С М Ъ С Ъ С Ъ | П Р О
С Ъ Р Ъ Р Ъ Р Ъ К Ъ Р Ъ | И | Р Ъ С Ъ С Ъ Р Ъ | | А | Ф Ъ С Ъ | И | А | Т Р Ъ С Ъ М Ъ С А С Ъ Р Ъ Т Ъ Р Ъ М Ъ Р Ъ | А
О К Ъ | С Ъ Р Ъ Т Ъ | П Р Ъ С Ъ М Ъ Р Ъ | И | А С К Ъ М Ъ Р Ъ | И | Р Ъ С Ъ С Ъ Р Ъ М Ъ Р Ъ | А | Р А М Ъ С Ъ К А С Ъ К Ъ Р Ъ
А С Ъ Р Ъ К - Р Ъ Р Ъ Р Ъ Р Ъ Р Ъ Р Ъ | И | П Р Ъ М Ъ Р Ъ Р Ъ М Ъ | А С М Ъ Р Ъ Т Ъ Р Ъ | Р Ъ Р Ъ М Ъ С Ъ Р Ъ М Ъ | П А Р Ъ С Ъ
П Р Ъ С Ъ М Ъ С Ъ Р Ъ М Ъ | А М Ъ Т Р Ъ С Ъ С Ъ.

А Б С Ъ Л | да ерзаеа Тисерфа а Оуирерентхия Оуирерентхия | 1808.

Înainte cuvintare la „Fabule“, 1814 →

АНАНТЕ КЪВЖИТАРЕ

ТОАТЕ НОРОДЛЕ ПРЕТРОПЛА АЧЕСТ,
ПЪМЖИТЕСК АЪ ЦИНЪТ, ШИ ПЪНЪ А
ХИША ДЕ АСТЪХИ А МАРЕ ПРЕЦЪИРЕ БЪНЕ-
ЛЕ МОРАЛНЪЩИ АЪВЪЦЪТЪРИ ПРИН ФА-
БЪЛЕ, ЛЕ ЦИН.

БЪЩП СКОРНИТОРЮА ШИ ТАТЪА ФА-
БЪЛЕАШР, АЛЕ СЪЛЕ АЪПЪРАТЪЛАШИ АЪДЪИ
АЪДЕДИКЪЛАШИТ. ЛАФОНТЕН АЛЕ СЪЛЕ
КЪРЪЕСЪЛАШИ ПРИНЦ. ПЛАТОН А РЕ-
СПЪБЛИКА СА ФАБЪЛЕЛЕ АЪИ БЪЩП,
СКРИСОРИАШР АЪИ ОМЪР АЪА СЕМЪНАТ.
АМНЕХЕЕСЪЛА БОКРАТ ФЪИНА ОЪЖИ-
АНТ СПРЕ МОАРТЕ, КЪ АЧЪСТЪ АШИ

Prima fabulă : Vulturul și vulpea →

Ф Л Б У Л Л ДНН ТЖЮ.

ВУЛТУРЛА ШН ВУЛПѢ.

ВУЛТУРЛА ꙗкоциндахсе кѡ ВУЛПѢ, ѡв фжкѡт
 ꙗтрѡ сине прѣтешѡг. шн, ка сѡ фѣе ачѣла
 пѡрѡрѣ статорник. сѡв ворѣйт, шн сѡв ꙗ-
 прѣзнѡт, сѡ вѣцѡѡскѡ ꙗ вѣчинѡтѡте, ка
 сѡ пѡатѡ ѡжѡтѡ оѡнѡ ѡлтѡ ꙗ вѣѣме де
 лѣнѣѡ, шн ѡѡре ачѣст скоп шѣѡ ѡлѣс ѡѡрѡшн
 оѡн стѣжѡрю ꙗнѡлт, ꙗтрѡ ѡле кѡрѡвѡ крѣнѡн
 ѡв фжкѡт кѡнѣ, ꙗтрѡ кѡрѣле ВУЛТУРЛА
 ѡв ѡѡт ѡѡѡѡе сѡѡе, ѡпѡн клѡчѣндахсе: ѡв

А

СКОѢ

Învățătura unei fabule a lui Țichindeal. Text
original →

НЕ ТРЕБАЩЕ КАРЕ! СТРИГА: АСЕ АЗДАР,
КЪ ТРЕБЕ ФИРЪ БОА АОР ПЪНЪ А ЗИША ДЕ
АСТЪНЪ СЪ ПОАРТЕ КАРЕ, САС КЪ АЕ БИТЕ БОА
САС КЪ НЪ.

АБХЦХТЪРЪ.

АЛЕ МЪНЪ КЪРАТЕ! ХИЧЕ КЪТЕ ВРЪШ МЪЛАРЕ
БЪРАТЪДАШЪ ЕИ, СЪ АМ АША ХАЙНЪ, НЪ АШ МАИ
ПОФТИ НЕМЪНЪ АЛТА! РЕХ АТЪРЪ АЧКЕТА КЪМПАИТ
СЕ АШКАХ. ПОФТА АШНЪ ЧКЛЕ ДЕ ПРИСОИТЪ Я-
ОТЕ АСЪМОНЕ ВЪНЪНЪДАШЪ ШАРНАШЪ, РЕХ ТОШАТ,
КАРЕ КАНД МЪШКАХ ПРЕ АМ, САС ПРЕ ДОСИТОК,
АША СЪТЕ НЕТАНЪНЪ АИ КЪПРИНДЕ ПРЕ ДЪНШЪНЪ,
КЪТ КИНА СЪ КРЪНЕ, ТОТЪШЪ НЪШЪ ПОТЪ СЪЖ-
НЪРА СЪКЪКЪ. ААФОНЕ АЧЕЛАНЪДА ВРАЖЪ АА АРАГО-
НИИ НЪНЪТЪНДЪ МЪСЪНЪНЪ ЧКЛЕ ДЕ ПРЕ ВЪРМЪНЪНЪ АШЪ
АЛЕ АПРИ КА СЪ НЪ ПОАРТЕ АШР ПРЕ ХАЙНЕ, АША
АКЪНЪ ФЪКЪСЪ, КА НЪМАИ АЧКЛЕ МЪСЪНЪ СЪ ПОАРТЕ
АШР ПРЕ ХАЙНЕ, КАРЕ ААКЪ СЪНЪТЪ КЪНОКЪТЕ ДЕ НЪ-
АМОНЕ: ШЪ АША АЧЕСТЪ АЧКЪНЪ АДАТА СЕ КЪРМЪ.
КЪ КЪТ МАИ МЪЛАТЪ АМДАУЧКЕ ЧИНЪВА ПОФТЕЛЕ
ШЪ ТРЕДЪНЪЦЕЛЕ САЛЕ ЧКЛЕ ДЕ ПРИСОИТЪ, КЪ АТЪ-
ТА МАИ МЪЛАТЪ ШЪ РИСТАТЪКЪ АСЪТИТЪ ХАЧЕ
ПРЕ КАНЪА АШЪ. КЪТ ДЕ АЧОНЕ АР НЪТЪКЪ КОА-
РЪНЪ ЧИИ МЪРЪНЪ ПЪНЪТЪРЪ КОНИТАТЪКЪ АОР АСЕ АСЪМЪ-
НА ФЪРИНЪРЪНЪ ЧИИ АМЪНЪНЪНЪНЪНЪ, НЪМАИ ДЕ АР ФИ
КЪ КЪМПАТЪ А РАСИПЪНЪТЪРЪНЪ ШЪ НЕТРЕДЪНЪНЪОАСЕ-

Pagina 429 din volumul de „Fabule“, care a
constituit unul din principalele motive pentru →
înlăturarea lui Țichindeal din învățămînt

де пѣсатѣмъ аме аѡр. Ъи ѡр фѣ де ѡ мѣ де
 ѡрѣ май норокоши, нѣмѣмъ аѡр фѣ хинѣсѣн-
 тат пре нѣмѣнт, шѣ ѡр ѣши кѣ пѣсѣри шѣкѣ
 кѣдет кѣрат дин аѡмѣ аѡкѣта. Мѣте дѣет
 ка сѣе прѣпѣдѣтѣ ѡ мѣ де фамѣнѣ фѣрѣ
 де рѣѡтѣтѣ, нѣтѣрѣ а нѣтѣ май кѣнѣ рѣмѣ-
 дѣ ѣтѣрѣ ѡ сѣтѣ де фѣмѣ аѡмѣр фѣрѣ де аѡ-
 кѣсѣ шѣ нѣмѣмѣмѣтѣдѣрѣтѣ шѣ аѡмѣ нѣрѣ-
 кѣкѣ, шѣ аѡмѣ мѣдѣ! Кѣсѣрѣ шѣ мѣрѣ тѣ-
 сѣ кѣ шѣнѣтѣ шѣ кѣ мѣрѣтѣ сѣ тѣрѣмѣтѣ? Мѣрѣ
 аѡкѣта нѣ нѣдѣтѣ фѣрѣ рѣнѣнѣтѣрѣ сѣе фѣрѣ,
 шѣ де ѡѣнѣ сѣр рѣнѣнѣ, де нѣ сѣр сѣдѣрѣ шѣ
 сѣѣ мѣдѣѣ дин ѡмѣмѣ кѣнѣмѣр сѣнѣшѣ,
 шѣ аѡкѣтѣрѣ де нѣмѣнт сѣтѣнѣ. Вѣдѣмъ кѣ
 кѣмѣпѣрѣтѣрѣ де дѣмѣнѣрѣ аѡшѣ нѣнѣ кѣнѣдѣ
 аѡнѣ сѣе рѣмѣнѣнѣ, ѣр де аѡнѣ сѣ фѣрѣтѣ,
 кѣнѣ аѡнѣ нѣ аѡмѣ мѣнѣ сѣ аѡнѣ аѡ сѣнѣнѣ,
 шѣ аѡнѣ тот сѣрѣтѣ аѡнѣ рѣмѣнѣдѣнѣ кѣ ѣ
 аѡнѣ шѣ сѣрѣтѣ, тѣрѣтѣ сѣ фѣе аѡнѣшѣ фѣнѣдѣ
 ѡкѣсѣтѣ де аѡнѣ аѡкѣсѣ кѣрѣ аѡ дѣмѣдѣ нѣ-
 мѣнѣтѣкѣ аѡ аѡкѣтѣ, шѣ аѡмѣ пре сѣмѣ аѡшѣ нѣ-
 цѣнѣ аѡкѣнѣдѣ, тѣрѣтѣ сѣ фѣе сѣрѣтѣ: аѡмѣ шѣ
 кѣ кѣтѣнѣнѣ, дѣкѣ кѣ рѣмѣнѣсѣ фѣѣ де сѣдѣрѣ
 ѡсѣтѣнѣкѣ, фѣѣ, нѣнѣ кѣнѣ, кѣ нѣмѣнѣ нѣ аѡсѣ
 аѡнѣтѣ сѣ шѣ нѣнѣнѣ кѣнѣмѣ нѣтѣрѣнѣ сѣмѣ, дѣкѣ
 тот сѣнѣтѣ аѡ ѡсѣтѣ май мѣсѣнѣ рѣмѣнѣ, шѣ
 сѣнѣтѣ кѣнѣ шѣ аѡнѣ кѣтѣнѣ: кѣ кѣтѣнѣнѣ кѣ-
 тѣрѣ аѡнѣрѣтѣ сѣсѣ. Прѣ аѡнѣтѣ дѣмѣнѣнѣ! кѣ,

Scrisoarea lui Țichindeal către Samuil Vulcan, →
tatăl lui Iosif Vulcan

18 Jan 9.

90.6 KB, 204)

Ако да ми даде право да Ви известявам
и да Ви кажа как се вика. Този човек
нещо робил по днешен на Консигиум
пекат тук себрия под на Свободи-
та Архива тук Камекема, а по
забави ли каре Хидарих. Пау асе
ми ама асеу Ант.

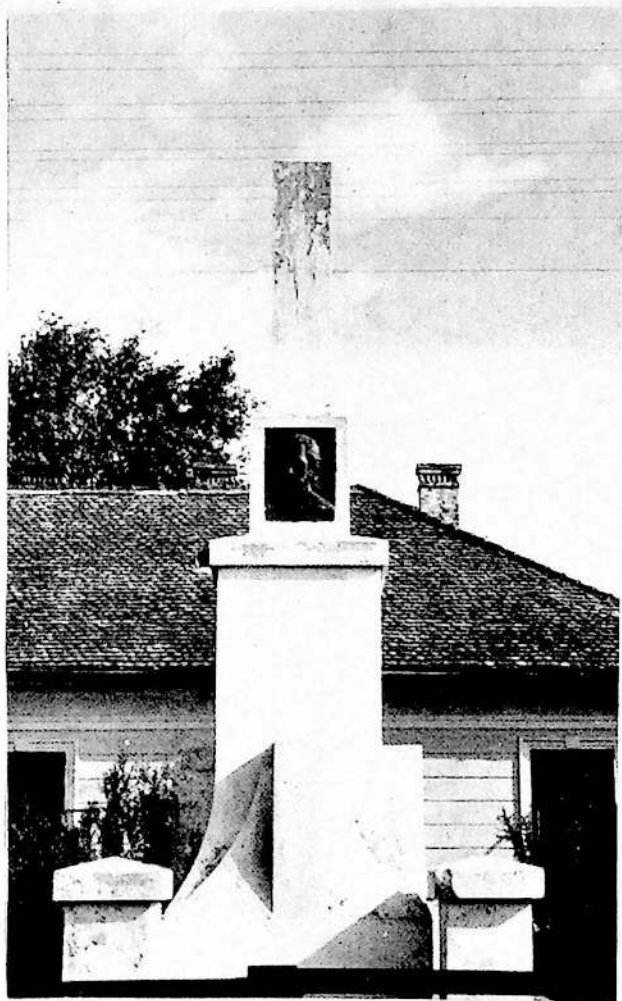
Ако има слободу пензије и
Виенна уредба и како не може
да издржи Виену: директно или
суде, уопште неће доћи, су
пола од осталих уредба, су на Својим
дацима и Генералном Генералу.

Sitzungsm.

Actul de destituire a lui D. Țichindeal din
direcția preparandiei din Arad →

[illegible]

Bustul lui Țichindeal la Becicherecul-Mic →

Monumentul lui Țichindeal din cimitirul de la
Becicherecul-Mic

Discursul de recepție închinat lui Țichindeal
de către Iosif Vulcan. Rostit la Academia →
Română în 1893

ACADEMIA ROMANA

MITRIE CICHINDEAL

PE NOUE DESPRE VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI

DISCURS DE RECEPTIUNE

DE

IOSIF VULCANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CU RĂSPUNS

DE

V. A. URECHIA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

EXTRAS DIN

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE

Seria II, Tom XII

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

BUCUREȘCI

LA TIPOGRAFIA CAROL GÖBL, STRADA DÔMNEI 16

1893